

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ՍՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՉ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԿԲ ՏԱՐԻ

Ա.-Բ.-Գ

1988

1988
69

ԱՊՐԻԼ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԿԲ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1988

Յունուար - Փետրուար - Մարտ

Թիւ 1 - 2 - 3

1988

January - February - March

No. 1 - 2 - 3

SION

VOL. 62

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն

**ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍՄԱՆԵԼԻ ԿԱՄՈՔՆ
ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՄԲ ԱԶԳԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ
ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ**

ՇՆՈՐՀՔ, ՍԷՐ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԵՍՈՆԷ ԵՒ ՈՂՋՈՅՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
Ի ՄԷՆՋ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՅԱԶՈՅ ՍՐԲՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱԽՈՐԶԻՆ

ԹԵՄԱԿԱԼ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ, ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ ԵՒ Ե.
ՊԵՍԿՈՊՈՍԱՅ, ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ ԵՒ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԺՈՂՈՎՈՅ ԵՒ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ, ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ, ՊԱՏ-
ԳԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ, ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԵՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ, ԹԱՂԱԿԱ-
ՆՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ՀՈԳԱՐԱՐՁՈՒԹԵԱՆՅ, ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ
ԾԱՌԱՅԻՅ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ, ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ ՈՒՍՈՒՑԶԱՅ ԵՒ ՄԱՄԼՈՅ
ՍՊԱՍԱՒՈՐԱՅ ԵՒ ՀԱՄՐԷՆ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ՀԱՐԱԶԱՅԻՅ ՄԵՐՈՅ ՀԱՅ-
ԿԱԶՆԵԱՆ ԱԶԳԻ ՈՐ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ.

ՔՐԻՍՏՈՍԱՒԱՆԴ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՈՂՋՈՅՆ Ի ՄԷՆՋ ԵՒ
ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՅԱԶՈՅ ՍՐԲՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱԽՈՐԶԻՆ.

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ՀՕՐ ԱՍՏՈՒԾՈՅ, ՍԷՐ ՈՐԴԻՈՅՆ ՄԻԱԾՆԻ ԵՒ
ՇՆՈՐՀՔ ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ ԵՂԻՅԻՆ ԸՆԴ ԶԵՋ ԸՆԴ ԱՄԵՆԵՍԵԱՆԴ. ԱՄԷՆ:

Յառաջիկայ տարին, 1988թ, պիտի ըլլայ Քառանիցամեակը Մեր եր-
ջանկայիւսակ նախորդներէն՝ ԶԱՐԵՀ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ վաղածամ վախ-
ճանման: Ահա քառանից տարիներ սանեցան այն յարաբախս քուականէն
ասդին (18 Փետրուար 1963), երբ սրի կաքուածի հետեւանով եւ յանկար-
ծական մահով 48ամեայ հասակին, կնիւեցաւ դեռ այնքան առոյգ եւ կայ-
տառ կեանքը մեր ամենասիրելի Վեհափառ Հայրապետին:

Իր սրբահոգի անձին առիննող գրաչութիւնը, իր բարութեամբ օժտու
ել անխաչարութեամբ զեղուն հոգիին ճանաչումը, իր հանդարտախոհ եւ
լայնամիտ կեցումովն ազդեցութիւնը, իր նուիրումի անպարագելի մղումը
եւ դեռ այնքան այլ առաքինութիւններ եւ արժանիքներ ազամանդեայ հա-
րսութիւն մը եղան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հոգեւորակա-
նութեան եւ աշխարհական ժողովուրդի բազմութեան համար: Քիչ մարդերու
վրայ կարելի է կեանքով նմարտում տեսնել մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի
ոսկեղէն պատկերանը՝ «Սիրեցէք զթշնամիս ձեր, օրհնեցէք զանիծիչս ձեր,
բարի արարէք ատելեաց ձերոց, և աղօթս արարէք ի վերայ այնոցիկ որ լիկենն
զձեզ և հալածեն» (Մատթ. Ե. 44):

Կաթողիկոսական իր գահակալութեան եօթը տարիները՝ վերակենսաւորումի, վերածաղկումի եւ նառագայրումի նոր երջան մը բացին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան դարաւոր պատմութեան մէջ: Դպրեվանքի զարգացման, Միաբանական ուխտի զօրացման, ազգային-եկեղեցական կեանքի կազմակերպումի, հոգեւոր ծառայութեանց ընդարձակումի, մեակութային գործունէութեան մղումի, միջ-եկեղեցական յարաբերութեանց ծաւալումի, պէտական յարաբերութեանց սերտացումի եւ այլ մարզերու մէջ այնքան նշանակալից եւ երբեմն անկիւնադարձային նուաճումներ իրագործուեցան, առանց որոնց իր գահակալութեան հետեւող աւելի քան երկու տասնամեակները պիտի չըլլային այնպէս պայծառ ու բեղմնալից ինչպէս եղան, ի վայելումն եւ ի բարգաւաճումն հայ ժողովրդեան:

Քաջասեղեակ է՛ բոլորդ այն դառն իրողութեան, որ իր ընտրութեան օրերուն եւ ընտրութենէն (20 Փետրուար 1956) ետք, լրիւ եօթը տարիներ, ամենածանր տեսակի եւ աստիճանի խռովայոյզ եւ տագնապալից ապրումներու եւ դէպքերու շղթայ մը եղան իր Կաթողիկոսական գահ բարձրացումը եւ գահակալութեան այնքան կարճատեւ երջանը: Բոլորիս գիտակցութեան մէջ՝ ան զոհ գնաց աննկարագրելի հոգեկան այն տառապանքին եւ անձնամասն անդոհանքին, որ պատճառուեցան իրեն իր Կաթողիկոսութեան առիթով ստեղծուած ընդդիմադրական, մերժողական շարժումներու կողմէ: Քաջարի եւ հաւատարիմ իր կեցումով՝ ան իր անձը վերածեց ամբարկուռ սինի՝ Կիլիկեան Ս. Աթոռի պահպանման համար, այնպիսի նակատագրական օրերու մէջ, երբ խնդրոյ առարկայ կը դարձուէր Կիլիկեան Կաթողիկոսական Աթոռի դարաւոր եւ անսակարկելի անկախութիւնը: Օրհասական այդ օրերուն, իր կողմէ կամաւոր եւ ինքնամուկը յանձնառումը Կաթողիկոսական բարձրագոյն պատասխանատւութեան՝ արդիւնքն էր իր անչափելի սիրոյն եւ խորագոյն հասկացողութեան Հայց. եկեղեցւոյ եւ Հայ Ազգի գերագոյն շահերուն եւ Կիլիկեան Ս. Աթոռի հոգեւոր, ազգային, եկեղեցական, կրթական, մեակութային, ընկերային եւ յարաբերական առաքելութեան: Եօթը տարիներու ընթացքին, անեւեր դիւրնալ ան մնաց եւ տոկաց Կիլիկեան Կաթողիկոսական Դահլիճ վրայ անձնամոռաց զոհողութեան գերագոյն աստիճանի գիտակցութեամբ: Ի՞նչ հրակէզ սիրով իր անձը մատաղ ըրաւ այս սուրբ Աթոռին եւ Հայց. եկեղեցւոյ առաքելութեան առողջ ըմբռնումին: Եօթը տարիներ շարունակ Անթիլիասի մէջ մնալով եւ գերմարդկային քլլալու աստիճան տոկալով, իր անձը վերածեց վանանի ընդդէմ բազում կողմերէ եւ բազում ձեռքով հասնող հարուածներուն: Ի վերջոյ, եօթը տարի ետք, իր սիրտը պայթեցաւ, բայց Աթոռը մնաց անսասան, նոր ծաղկումի մը զարուն բերելով, որպէս իր անձին գերագոյն վկայութիւնը Հայց. եկեղեցւոյ եւ Հայ Ազգի կեանքի անդատսանին մէջ:

Յե՛տ խորհրդակցութեան Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան զոյգ ժողովներուն հետ, իր վախճանման Քաանիինգամեակը գեղեցկագոյն առիթ նկատեցինք մեր երախտի արդարագոյն եւ գերագոյն տուրք մատուցելու իր մեծապայծառ յիշատակին, եւ մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ վերածարձելու

իր անձին փարոսասիպ լոյսը որպէս հոգեւոր եւ ազգային վերանորոգումի եւ զօրացման աղբիւր:

Ուստի, այսու Հայրապետական Կոնգակաւ, կը հրահանգենք մեր բոլոր քեմերու Առաջնորդ Հայրերուն եւ Թեմական Ազգային Իշխանութեանց, որ արժանաւորագոյն ձեռով եւ լայնագոյն տարողութեամբ նշեն իր վախճանման Քսանհինգամեակը՝ յառաջիկայ Փետրուար ամսուան ընթացքին կամ տարւոյն որեւէ մէկ այլ ամսուն, ըստ յարմարութեան իւրաքանչիւր քեմի տեղական պայմաններուն: Կը յանձնարարենք որ մասնաւոր Ս. Պատարագ մատուցուի, հոգեհանգստեան արարողութիւն կատարուի եւ ոգեկոչական այլ ձեռնարկներ կազմակերպուին պանծացնելու համար անմեռ յիշատակը անմահանուն Հայրապետին, վերակենդանացնելու անոր անձին ու հաւաստին անսուեր արժէքները եւ սեւեռեալ ուժադրութեան, յարգանքի, երախտագիտութեան եւ օրինակելիութեան առարկայ դարձնելու անոր գործունէութեան բազմակողմանի արդիւնները մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Երջանկայիշատակ ԶԱՐԵՀ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ իր ողջ կեանքով եղաւ վկան աւետարանական այն նշանաւորութեան, զոր մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս պատգամեց իր առաքեալներուն եւ հետեւողներուն ըսելով. «Որ ոչ առնու զխաչ իւր և զայ զկնի իմ՝ չէ ինձ արժանի: Որ զտանէ զանձն իւր՝ կորուսցէ զնա. և որ կորոյս զանձն իւր մասն իմ՝ գտցէ զնա» (Մատթ. Ժ. 38-39): Այսօր, մենք բոլորս կոչուած ենք իր վկայութիւնը վերածելու կեանքի մեր ուղիին, որով հետեւ այդ ուղին իր սկիզբը կ'առնէ Քրիստոսէ, կնքուած է մեր եռամեծ Հայրերու ֆայելով, կ'անցնի Զարեհեան համբով եւ կ'երբայ դէպի պայծառասեռ հորիզոնները մեր ապագային: Թող իր վախճանման Քսանհինգամեակը դառնայ նոր զնացքի ոյժ այդ սրբաւէն եւ հայաւէն ուղիին մէջ:

Ողջ լեռով ի Տէր, զօրացեալ շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի մէնջ. Ամէն:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.

Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Տուաւ Կոնգակա ի Կաթողիկոսարանիս

Ի Դուռն Մայր Տանարիս Սրբոյ Դրիգորի Լուսաւորչին

Որ յԱնքիլիաս, Լիբանոն,

ի 26ն Դեկտեմբերի, 1987 թուին Քրիստոսի,

Ի Տօնին Սրբոյն Ստեփանոսի Նախապկային, եւ

Ի թուին Հայոց ՌՆԼԶ

Ընդ համարաւ Վ/ձԺԴ.

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա.Ի

ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴԵԱՆ ՔԱՐՈԶԸ

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԷՆ

Յանուին Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Մըքոյ. ամէն:

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Հարազատ զաւակներ Մայր Եկեղեցու ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Այս առաւօտ Սուրբ Էջմիածնի բարձունքից Մայր Տանարի զանգերը վերսին ղողանջում են ազատ յաղթական, աւետելով մեր ժողովրդին Քրիստոսի հրաշալի ծնունդը եւ նրա յայտնութիւնը երկրի վրայ իբրեւ Որդին Աստուծոյ, որ իջաւ երկնից մարդկային աշխարհը փրկելու մեղքի ու մահուան կապանքներից: Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան առաջին իսկ պահին, երկնքի հրեշտակները աւետեցին մեծ հրաշք՝ «Խաղաղութեան եւ ի մարդիկ հանութեան» պատգամով: Դա պատահական պատգամ չէր, այլ բացայայտում էր Յիսուսի մարդեղութեան իմաստը եւ առաքելութիւնը, այն է՝ փրկել մարդկութեանը մեղքի եւ մահուան նիրաններից «խաղաղութեան եւ ի մարդիկ հանութեան» իրագործումովը մարդկային աշխարհում:

Յեռագայում, Յիսուս իր փառութեան ողջ ընթացքում մարդկանց միջեւ սէր, համերաւութիւն, խաղաղութիւն պատգամեց եւ նոյնիսկ խաչափայտի վրայ իր թեւերը տարածած՝ վերջին մի անգամ բացականչեց՝ «Խաղաղութիւն եմ բողոքում ձեզ, իմ խաղաղութիւնն եմ տալիս ձեզ»:

Մարդկանց միջեւ սիրոյ եւ խաղաղութեան քրիստոսապարգեւ պատգամը հանդիսացաւ մի պայծառ լուսոյ առաւօտ աշխարհի բոլոր խոնարհ մարդկանց համար, որոնք ծաւալի էին դարեր ու դարեր շարունակ՝ այդ լոյսին, այդ հրաշքին: Մեղքի ու մահուան, անարգարութեանց եւ չարիքների կապանքների մէջ տառապող բազմութիւնների երազանքն էր, որ ահա Քրիստոսի ծննդեամբ շեփուում էր երկնքի հեռուներից:

Երկու հազար տարիների պատմութեան հորիզոնի վրայ, միշտ նոյն հոգւորեամբ, նոյն փաղցրութեամբ հնչեց Քրիստոսի ծննդեան պատգամը մահախօնապ սերունդների յուսալից սրտում:

Լսենք յուզիչ հրաւերը Սուրբ Օգոստինոսի՝ «Խաղաղութիւնը Աստուծոյ կտակն է, որ բոլոր ազգերը, որոնք ապրում են երկնքի ներքոյ, կոչուած են իրագործելու, լինեն նրանք քրիստոնեաներ կամ ոչ քրիստոնեաներ, վասնզի խաղաղութիւնը քանկ է բոլորին հաւասարապէս»:

Նաեւ մեր օրերին, մարդիկ եւ ազգութիւններ աշխարհի, Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան աւետիսը դիմաւորում են նոյն յոյգերով, նոյն սպասումներով, նոյն երազանքով, այն է՝ վերջապէս տեսնել իրագործումը սիրոյ եւ համերաւի յարաբերութիւնների մարդկանց ու ազգութիւնների միջեւ, իրագործումը խաղաղ մի կեանքի համայն աշխարհի վրայ, զի պատերազմները, ցե-

զասպանութիւնները, աւերումները գործիքներն են մահուան եւ համագումարը բոլոր չարիքների, բոլոր մեղքերի:

Սուրբ Յովհաննէս Ոսկեբերանը գոչում է՝ «Խաղաղութիւնը մայրն է ամենայն բարեաց»:

Քրիստոս իջաւ երկնից եւ ծնունց իբրեւ մարդ, փարզեց ու տառապեց, մահը հաւակեց խաչափայտի վրայ, փրկելու համար մարդկութեանը մեղքերից ու մահուան գործիքներից:

Այսպէս է, որ այսօր էլ, մեզ բոլորիս եւ համայն մարդկութեան համար գուցէ աւելի քան երբեք այժմէական է եւ հրամայական Սուրբ Ծննդեան պատգամը:

Հայաստանեայց մեր Առաքելական Եկեղեցին ու ազգը մեր Հայկազեան, որ պատմութեան ընթացքում բազում դարեր տեսապէս տառապել ու յանախ նահապետել են մեր հայրենի երկիրը հրով եւ սրով ներխուժած բռնակալների ձեռով, եւ ապրել են մանաւանդ պատմութեան մեծագոյն ողբերգութիւնը՝ 1915 թուականի ցեղասպանութիւնը, այսօր աւելի մեծ իղձ ու սպասում չունեն, քան վերջնական հաստատումը խաղաղ մի աշխարհի, ամբապնդումը համերաբէ գործակցութեան ազգութիւնների միջեւ եւ ընդմիջ հեռացումը պատերազմների ուրուականի, ընդհանուր զինաթափումովը բոլոր պետութիւնների:

Մեր օրերին այս է մանաւանդ այժմէական իմաստը մեր Փրկչի Յիսուս Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան:

Մենք՝ հայերս, ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, այս օրերին, այս սպասումներով ոգեւորում ենք, հրնում եւ առաւել լաւատես դառնում դէպի մեր Եկեղեցու ու դէպի մեր ազգի ապագան, ոգեւորում մեր մայր երկրի, մեր մայր Հայաստանի ներկայ կեանքով, որ խաղաղ ու անվտանգ պայմաններում փայլ առ փայլ աճում է եւ զարգանում, փայլ առ փայլ կառուցում է ու ծաղկում, փայլ առ փայլ ընթանում է դէպի իրագործումը իր արդար երազանքների:

Մենք՝ Հայրապետ Ամենայն Հայոց եւ առաջին սպարաւորը մեր Մայր Եկեղեցու, Սուրբ Ծննդեան այս առաւօտեան աղօթում ենք առ Փրկչին մեր Քրիստոս, որ խաղաղութիւն բերող իր շնորհները առատապէս բաշխի նաեւ մեր Մայր Եկեղեցուն, մեր հաւատացեալ զաւակներին բոլոր, բաշխի մեր վերածնունդ Մայր Հայրենիքին, որ գերագոյն ստուգութիւնն ու ապաւէնն է համայն մեր ազգի:

Այո՛, բոլոր հայերի սեպուն պարսկն է իրենց հայրենակուր նպատակները, որ մեր մայր երկիրը հետզհետէ աւելի բարգաւաճի եւ զօրանայ, ու անի նաեւ նրա բնակչութեան թիւը, վասնզի հայ ազգի ապագան այսօր, միայն այստեղ, Արարաթի սարահովտին է կենտրոնացած:

Արդի ապրող ու ճշտող եւ օրէ օր վերաշինող մեր երկիրը՝ Սովետական Հայաստանը, արգասիքն է աւելի քան հարիւր տարիների ազատագրական ճերմակահողման մահառումների, արգասիքն է Սարգսիւսի փառքի մարտիկների յաղթանակի, մօտ եօթանասուն տարիների հայրենապաշտ իրագործումների:

ԱՍԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀՕՐ ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ՍՈՒՐԲ ԱՅՐԷՆ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՑ ՈՐ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Կը խօսիմ ձեզի նորէն Բեթղեհէմի մեր Տիրոջ Ծննդեան այրէն, փոխանցելու ֆաղցր աւետիսը այս զիշերուան, որ դարեր առաջ աշխարհի ջրուեցաւ հրեշտակներու բերնով, Ծննդեան բոցավառ աստղին ներքեւ:

Յիսուսի Ծնունդը սրառուոյ զրուագ մը չէ միայն, այլ անսփոյ ճամար-տութիւնը, մանուկի մը կերպարանով մեզի եկած: Այդ հրաշալի դէպքը մարդկային նակասագրի մեծագոյն յեղաբեկումին յիշատակն է, բայց մանաւանդ այդ յեղաբեկումին եւ տեսականութեան տօնը: Քրիստոսի ծնունդով պիտի փոխուէր մարդոց Աստուծոյ նկատմամբ ունեցած ըմբռնումը, որքան խոր՝ այնքան սրառուոյ: Քրիստոսեան այս ծնունդով իր Արարչին մէջ պիտի կրնար զգալ ճիշդեական խորհուրդին էութիւնը, մարդկային կեանքի պատճառն ու գոյութիւնը, ամենասփիւռ ներդաշնակութեան նախախնամողը եւ մարդոց ազնուացման եւ մեծացման յարացոյցը:

Աստուծոյ յայտնութիւնը յեղաբեկում մըն էր, բայց ոչ յեղափոխութիւն: Յեղափոխութիւնները մղձաւանջներու եւ չազնապներու արդիւնք են: Յեղա-

Ահա թէ ինչու ղժուար է Մեզ համար հաշտուել արագադրի զաղափարի հետ: Դժուար է հաշտուել, որ հայեր լինեն իրենց հայրենի տունը, հայեր, որ հրաժարուեն իրենց ֆաղափաղական ինքնութիւնից, հայեր, որ մերժեն իրենց աշխատանքի ու զոհաբերութեան բաժինը բերել մեր վերածնունդի Հայրենիքի առաւել լուսաւոր ապագայի կերտման:

Մայր հողի վրայ հայ ժողովրդի համախմբման ու գոյատեւման հրամայականը գերագոյն մարդկային ու ազգային իրաւունքն է ամէն հայ մարդու:

Սիրելիներ Մեր, այս հաւատամքով, այս սպասումներով դիմաւորենք աւետիսը Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան եւ երկնառաք պատգամը խաղաղութեան եւ ի մարդիկ հանութեան:

Մեր այսօրուայ ֆառօզը կամենում ենք վերջացնել այն աղօթքով, որ արտասանեցինք անցեալ տարի Հոկտեմբերին Նիւ Եօրթում, Միացեալ Ազգերի Կազմակերպութեան բեմից՝ «Աստուած մարդասէր, Աստուած սեղծիչ ճիշդեալ, Աստուած արդար դատաւոր, տուր աշխարհիս խաղաղութիւն եւ բարի կամեցողութիւն մարդկանց»:

Շնորհք, սէր եւ խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եղիցին ընդ ձեզ, այժմ եւ յաւիտեան: Ամէն:

6 Յունուար 1988

երջումը սակայն կեանքի տեսական եւ անընդմէջ ուղին հարթող ձգտումն է, մարդուն ազնուագոյն ուժերու, շնորհներու գերագոյն սասարը հանդիսացող կոչումի ոսկի բանալին:

Այս մեծ իրողութիւնը չէր կրնար իրագործուիլ ո՛չ բնական օրէնքով, ո՛չ ալ ազատ կամքովը մարդուն, այլ միայն ամենագոր փափաքովը Նախախնամողին: Աստուած կ'ընտրէր կուսական էութիւն մը, անոր մէջէն ծնունդ տալու կենդանի *բանին*՝ ինքզինքին: Ուրեմն ո՞վ է մեր Աստուածը, որ այսօր կը ծնի վերստին, շփելու իր երկնային կրակը մեր ցաւին, պղծութեան ու գոնաս մեր խորհուրդներուն պարզեւելու ստեղծումի սուրբ եւ մեծ հրաշքը:

Մենք չենք կրնար սահմանել Գերագոյնը, առանց սահմանելու մարդը իբրեւ պատկեր Գերագոյնին: Եթէ մարդը պատկերն է անտեսանելիին, ուրեմն մարդկային պրիմաւէտն պէ՛տ է նայիմ Գերագոյնին, անոր էութեան շնորհներով եւ զգացումով փալելու իրմէ իրեն: Ողբերգութիւնը կը սկսի երբ Աստուած կը մեռնի մեր մէջ եւ մարդը կը վերածուի խեղճանքի, բայց ոչ արժէքի, եւ կը դառնայ կեր մահուան:

Մենք այսօր կ'ապրինք շատ դժուար ժամանակի մը մէջ, ուր կործանարար սպառնալիքները չարիքին՝ տակաւ կը բազմանան: Խորունկ անհամաձայնութիւններ եւ անհասկացողութիւններ իրենց բեմը կը յարդարեն ամէն օր, մին ի հենուկս միւսին: Տրտում անարդարութիւններ կան որոնք անբուժելի կը մնան, որովհետեւ անոնք հզօրներու արգելիչ ձեռքերու մէջն են: Ի վերջոյ, պէ՛տ է մտնել թէ փաղափարներուն ըստածը մաղ մըն է, ժամանակի թելերով շարժող: Մեծ կտորներ կը մնան մաղին մէջ, փոքրերը վար կը թափին: Հոս է անա փոքր ժողովուրդներու ողբերգութիւնը:

Կեանքի հրամայականները փոխուած են: Քրիստոնէական ոգին եւ դասական մշակոյթը դարերուն՝ որ կը պատմունանէր այդ ոգին, այսօր գեղեցիկ վերջամնացողութիւններ կը բուին ըլլալ: Դրամը արժեքափոխ է դարձեր կեանքին, ամէն ինչ առիւննող եւ դիմազեղծող ուժը: Կ'ապրինք անկման մէջ եղող աշխարհի մը մէջ, փռելիստած՝ անբուժելի հակասութիւններով: Չկայ հոգեկան ապահովութիւն, մարդ կ'ապրի ոնիրի եւ ստուերներու աշխարհը: Մարդկութիւնը իբրեւ բարոյական հասկացողութիւն հոգեւորքէ մը կ'անցնի, նման անոր՝ զոր ունեցաւ հին աշխարհի վախճանին, երբ քրիստոնէութիւնը այդ կործանումին կը բերէր կարելի փրկութիւնը, շրջելով արժէքներու տախտակը եւ նիւթէն դուրս փաշելով անդնդասոյց ուղեղներ մարդուն: Օրերը որ մերն են՝ լեցուն են աղմուկով ու անձկութեամբ: Տնտեսական գործօնները հաւիւրամեակէ մը ի վեր կը բաժնեն մարդուն հոգեկանը իր միւս մասէն:

Քրիստոնէական բարոյականը *սխառմ* մը չէ եւ չէ եղած բնաւ, այլ կեանքի յղացք մը, աղբիւր մը, որ բնաւ չէ դադարած հոսելէ: Քրիստոնէական բարոյականին գէշը շատ առումներ է ընդունած իր մէջ ժամանակի ընթացքին, բայց իր էութիւնը կը մնայ հարազատ, որուն հայելիին մէջ կը ցոյայ միշտ Աստուծոյ պատկերը, կանչելու մարդը իր նմանութեան: Աշխարհը գոյգէ

կիսով չափ իսկ Բիսսոնեայ չէ այսօր սակաւին. բայց ոգին, որ կը վարէ մարդկային կեանքը, առանց թերեւս անունին՝ Բիսսոնեական է անսարակութիւնը: Բիսսոնեաբնիկները ինչպէս զիսցաւ բացաւրել տեղեկական գոյութեան խորհուրդը, կրցաւ նոյնպէս մարդկային կեանքը դնել իր բուն արժէքին մէջ: Բիսսոնի ծնունդը, այսպէս, այսօր կրնայ իրաւապէս նկատուիլ տարիին սկզբնաւորութիւնը, որովհետեւ իրապէս եղած է սկզբնաւորութիւնը քուսականի մը, որ բացուած է անգամ մը՝ շարունակելու համար ընդմիջ: Ան ոչ թէ հասարակ տարեգլուխ մը, այլ աննախընթաց եւ անվակ դարազլուխ մըն է այլեւս մարդուն բարոյական, իմացական եւ քաղաքական, այսինքն հոգեկան կեանքին պատմութեան համար: Այն ստեղծ, որ երբեմն, իր ծագած վայրկեանին, իր ետեւէն փախցնէ հովիւներ, մոզեր եւ քաղաւորներ, նոյն այդ աստղն է որ ցայսօր կ'առաջնորդէ մարդը՝ բարի հաւատքի, մաքուր գիտութեան եւ ընկերային ազնուական նուանումներու՝ բոլոր մարզերուն վրայ:

Յիսուսի ծնունդը մարդուն եւ Աստուծոյ եղանակի հանդիպման, այսինքն կորսուած որդիին եւ Հօրը վերագիտին տունն է, ոսկի օղակը երկնքին եւ երկրին: Մանուկը որ կու գար իրեն իբրեւ օրորոց ընտրելու բովանդակ աշխարհը, մարմնացած սէրն է, աշխարհ սափնող հոգին, որ կը բանար երկնքին սիրտը եւ մարդուն արգանդը սփռնելի եւ նոր խորհուրդով մը: Առանց վերնաշխարհէն եկած այս լոյսին եւ երազին, մարդը կեանքի այս փուլին մէջ հարկադրաբար պիտի իյնար լուծումներու ամենէն յոռեգոյնին եւ պիտի մտնէր շարքին մէջ հաստ եւ մութ իրերուն, որոնք կեանքի ստորին սանդղամասերը կը կազմեն:

Բանը որ կը ծնի այս գիշեր, մեր մեղքերու փութեան համար չէ միայն, ինչպէս վարժուած ենք ըսելու, այլ որպէսզի ցնծայ մեր աշխարհը այն բանին համար որ երազն է մեր ամբողջ էութեան, կարօքը, պապակը մարդկութեան, որ արեւի կաթիլէն մինչեւ երջանկութեան տոբը կ'երկարաձգուի եւ որ Հայ Եկեղեցւոյ մեծ աղօթողի շրջաններուն կը վերածուի սրտային աղետանքի մը, պաղատելով որ փարատին մէզն ու մառախուղը, չփանցնէ չարիքն ու յուսահատութիւնը, տարազունին տալանալն ու տխրութիւնը մարդոց սիրտերէն եւ վերսին արձագանգէ մեծ գիշերը լեցնող հրեշտակներու աւետարանը ձայնը. «Յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Խաղաղարարներ սիրով կը տանին պայքարը չարին դէմ, որոնք գիշեր փանդել պատճառները խռովութեանց, վերածելու ժայռերը պարտէկներու եւ կոհակները՝ խաղաղ ջուրերու: Խաղաղութեան կարօքը նիւն է եղած դարերով տառապող մարդկութեան, կեանքի մութ, հեւազին եւ արիւնոտ ծփանքներուն դիմաց: Այդ նիւնը այսօր աւելի քան շարժած եւ բարձրացած է կեանքի անհամապատասխան եւ տրամադրական համընթաց եւ դարձեր է սուր եւ ցաւազին աղաղակ մը, միլիոններու հոգիէն բարձրացող:

Այս մտածումով ու հաւատով է որ քեզի կ'աւանդեմ, ժողովուրդ Հայոց, Յիսուսի ծննդեան աւետարանը, դուն՝ որ միշտ ընդունած ես զայն իբրեւ

Ս. Էջմիածին, Ս. Ծնունդ 1988

Ամեն. Տ. Եղիշեկ Արհեստ. Տեղեկագր.,

Պատրիարք Հայոց,

Երուսաղեմ

Ուրախ եմք Ձերդ Ամենապատուութեան յղելու մեր Փրկչի Յիսուս Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան ատենիսը, մաղբելով Ձեզ արեւած երկար տարիներ երջանիկ գահակալութեամբ եւ եկեղեցաւէն իրագործումներով: Ա. Ծննդեան խաղաղութեան պատգամը հորիզոնէ հորիզոն բոլր բարձր հնչի համայն աշխարհի վրայ եւ բոլոր մարդկանց հոգիներում, որպէսզի մարդկութիւնը հասնի բաղձալի նաւահանգիստը արդարութեան եւ խաղաղութեան:

Տօնական սուրբ զգացումներով կը մնանք աղօթող ի խնդիր մեր Մայր Եկեղեցւոյ անսասանութեան ու պայծառութեան եւ համայն մեր ժողովրդի հոգեւոր ու ազգային կեանքի շինութեան:

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Եղբայրական սիրոյ ողջունիւ՝

Վ. Ա. Զ. Գ. Է. Ն. Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

կեանքիդ բոճակը եւ ապագայի առնաւանդան: Շարունակէ հաւատալ յաւերժի ծննդեան եւ մարդուն աստուածացումին: Մի՛ ամպոսեր յոյսիդ պայծառութիւնը, որքան ալ դառն ըլլան օրերու տաժանքը եւ Երթնեւորդ մասնուցած բաժակները:

Դուք, զաւակներ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ի սփիւռս աշխարհի, որ կը հաւատաք Աստուծոյ Որդիին մարմնով երեւնալուն, մեզի հետ միասին այս գիշեր ձեր երկիւղած էութեան խորերէն երգեցէք Հայ Բերքողին Ծննդեան օրհնութեան սրտառույց հրաւերը. «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի, որ յայսմ աւուր յայտնեցաւ. որպիսի մարդկան օրհնեցէք, զի վասն մեր մարմնացաւ»:

19 Յունուար 1988

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻԼԻԱՍ — ԼԻԲԱՆԱՆ

Քի. 429:87

Անթիլիաս, 1 Դեկտեմբեր 1987

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Սիրեցեալ Եղբայր ի Քրիստոս,

Ամանորի եւ մեր Փրկչին՝ Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնին առիթով, կ'ողջունենք Ձեզ եղբայրական սիրոյ զգացումներով եւ սրտազին բարեմաղթութիւններով:

Ահա տարի մը անցաւ այն օրէն ասդին, երբ նոյն առիթով վերանորոգեք էինք Ձեզի հետ Մեր հոգեկան միութեան եւ եղբայրութեան պայրումները: Անցնող տարին, հակառակ բազմաճեղք յառաջդիմութիւններու, խաղաղութեան արեգակին լուսաստիճանաւ հառազայրումը չբերաւ մեր աշխարհին, եւ մանաւանդ Միջին Արեւելքին ու յասկապէս Լիբանանին: Բայց մեր յոյսը սեւեռուած կը մնայ մանկացեալ Աստուծոյ Բերդեհէմեան աստղին: Խաղաղութեան այնքան կարօտ այս աշխարհին եւ հայ ժողովուրդի կեանքին համար որքան յուսադրիչ եւ քելագրական է Առաքելին խօսքը որ կը յորդորէ հաւատարմութիւնը փնտռել, հետապնդել խաղաղութիւնը. «Խնդրեսցէ զխաղաղութիւն եւ երթիցէ զհետ նորա» (Ս. Պետրոս, Գ. 11):

Մեր բոլորի խորագոյն իղձն է որ կեանքի ստեղծիչ եւ խաղաղութեան աղբերացուցիչ Տէրը խաղաղութեան գաղափարին, կամքին ու ջանքին զօրութեամբը զօտեպնդէ մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակները, իր հոգեւորական եւ աշխարհական առաջնորդներով եւ պատասխանատու մարմիններով, որպէսզի Հայց. Եկեղեցւոյ միութիւնը ամրանայ, Թորգոմայ ազգի ժառանգորդներուն սրտերը իրար զօդուին Մայր Հայրենիքէն մինչեւ Սփիւռքի չորս ափերը, որպէսզի ներքին խաղաղութեան ներգործութեամբը փարատին արտաքին ալեկոծութեան փոքորիկները մեր ողջ հայութեան կեանքին մէջ:

Կ'աղօթենք առ մարդացեալն Աստուած, որ Ձեզի պարգեւէ բարիքները հաջաւորջ կեանքի եւ արեւաստութեան: Թող Մերոց Յակոբեանց ուխտեալ Միաբանութիւնը յարատեւ հաւատարմութեամբ շարունակէ իր նուիրական առաքելութիւնը Ս. Տեղեաց պանպանութեան եւ Հայց. Եկեղեցւոյ ու հայ ժողովուրդի ծառայութեան անդասանին մէջ:

Մնամք եղբայրական սիրով

Աղօթակից

Կ. Ա. Ր. Ե. Գ. Ի. Ն. Բ.

Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

LAMBETH PALACE, LONDON, SE1 7JU

CHRISTMAS 1987

His Beatitude Yeghishe Derderian

Armenian Patriarch of Jerusalem.

Your Beatitude,

The prophecy of Isaiah spoke of the Prince of Peace "of whose government and of peace there will be no end". As we prepare to celebrate again the coming of the Christ-child, that Prince of Peace, all our Churches are called to re-dedicate ourselves to work for that peace which Christ's coming represents.

Yet, that peace remains elusive for in worldly terms peace is merely the absence of war. Such a peace can be negative and sterile, held by the balance of terror. But even in these terms, 1987 has seen a significant step forward in the agreement between the leaders of the super-powers to eliminate part of our world's nuclear arsenal and this can also be positive.

The biblical vision of Peace is much more than this. It is a vision of human community in its wholeness — it is "every man under his own vine". I see this clearly wherever I travel — men and women who long for the realisation of that biblical vision of wholeness which is Peace. This longed-for Peace is far more than the absence of war.

As Christians, we believe that this vision of wholeness starts and ends for us with the Prince of Peace, whose birth we celebrate. My prayer is that our vision of Peace for the whole human community may sustain our Churches throughout the coming year as we work more and more closely for its realisation. At this joyful time, I send to you and to your Church my warmest Christmas greetings.

Your Brother in Christ
DR. ROBERT RUNCIE
Archbishop of Canterbury

His Holiness Eghiche
Armenian Patriarch of Jerusalem
Your Holiness,
Beloved Brother in the Lord,

I am cordially greeting you on the feast of the Nativity of Christ carrying heavenly joy to all people as the great mystery of our religion is fulfilled: God is manifested in the flesh (Tim. 3, 16).

We prayerfully glorify the greatest event and confess that the Incarnation of God eliminated the obstacle between God and people, it made men "partakers of the divine nature" (2 Peter 1, 4), and laid the foundation of the Holy humanity, the New Adam.

May the Son of God who descended to the Earth fill you with His peace, mercy and love. May He work with us for the Glory of God and the salvation of our pious flock.

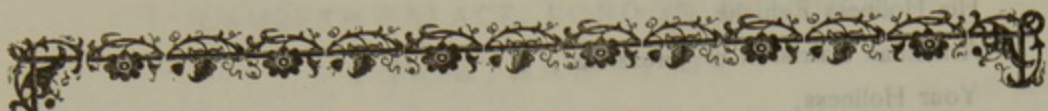
May the coming year of God's clemency become the time of beneficial peace for all the peoples on Earth striving for the world without weapons and wars.

I ardently pray to the Divine Infant that He might grant you good health for many years and blessed success in your high service.

"Glory to God in the highest
and on earth peace among men ..." (Luke 2, 14).
With unalterable love in our Lord,

† PIMEN, PATRIARCH OF MOSCOW AND ALL RUSSIA

Moscow, Christmas 1987/1988

Հ Ե Ռ Ա. Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Ամանորի և Ս. Ծննդեան տօներուն առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ Եկեղեցւոյ Սրբազան Պետերոսն յղուած են հետեւեալ շնորհաւորական հեռագիրները.

Երուսաղէմ, 23 Դեկտեմբեր 1987

Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.

Գաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Նոր Տարւոյ և Ս. Ծննդեան տօներուն բարեբաւօրիկ առիթով, խոնարհաբար կը ներկայացնենք Ձերդ Սուրբ Օծութեան մեր և Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան սրտագին շնորհաւորութիւնները, խնդրելով Բարձրեալն Աստուծմէ որ շնորհէ Ձեզ յաջողութիւններով լի երկար և առողջ կեանք, և Մայր Աթոռ Ս Էջմիածնին՝ անուսանութիւն և բարգաւաճում:

Եղիշէ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 23 Դեկտեմբեր 1987

Նորին Սրբութիւն

Թովմանէս - Պօղոս Բ. Պապ

Վատիկան

Ս. Ծննդեան և Նոր Տարւոյ բարեբաւօրիկ առիթներով, յարգանք կը ներկայացնենք Ձերդ Սրբութեան մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները մաղթելով Ձեզ, շարունակական առողջութիւն և Ձեր մեծ Եկեղեցիին՝ բարգաւաճում: Թող Ամենա-կարողն Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձեր բարի ֆանքերն ու ծրագիրները:

Եղիշէ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 23 Դեկտեմբեր 1987

Ն. Ամենապատուութիւն Պիմէն

Պատրիարք Համայն Ռուսիոյ

Մոսկուա

Ս. Ծննդեան և Ամանորի առիթներով, կը ներկայացնենք Ձեզ մեր եղբայրական և քնքիւր շնորհաւորութիւնները, սրտագին մաղթանքներով Ձերդ Սրբութեան առողջութեան և բարգաւաճ գործունէութեան համար:

Եղիշէ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ԶԱՐԵՀ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Քսանհինգ տարիներէ ի վեր ուղերձ մը չեմ կարդացած քու անձին ձօնուած, այնպէս ինչպէս կ'ընէի, և ինծի պէս կ'ընէին Միաբան Հայրեր և Դըպրեմանքի սարկաւազներ, քսանհինգ տարիներ առաջ, երբ Անթիլիասի Վեհաբանք Դահլիճին մէջ քու շուրջդ կը համախմբուէինք քու օրհնութիւնը ստանալու համար։ Բայց քսանհինգ տարիներ շարունակ, քու ֆիզիքական գոյութեանդ յաւելտ բացակայութեան այս ժամանակաշրջանին, երբեք չդադրեցայ քու մասին մտածելէ, խօսելէ, գրելէ, քեզի համար աղօթելէ, և՛ քու աղօթքդ ինծի համար խնդրելէ։

Հիմա այստեղ, քեզի համար ամենասիրելի այս պարտէզին մէջ եմ, զոր դուն քու ձեռքովդ, և այնքան հայրախնամ գուրգուրանքով, մշակեցիր, որպէս Մեսրոպաւտունկ «փոքր ածու» և ուր հազարաւոր հայ մանուկներ, պատանիներ և երիտասարդներ ահա քառասուն տարիներէ ի վեր լոյս կ'ըմպեն և լոյս կը բուրեն իրենց չորս դին, ի չորս ծագաւ աշխարհի։ Այստեղ, ուր կու գայիր այնքան յաճախ և կը լսէիր փթթումը մարդկային ծիւերուն և կը հրճուէիր անոնց հասակաւորումով և հասկաւորումով, այժմ քու կիսանդրիդ անբարբառ դասաւանդումի անդադրում մատուցումովդ կը ներշնչես նոր սերունդները Սուրիական օրհնեալ հողին վրայ, ահա եկած եմ իմ ուղերձը ընծայելու քեզի։ Կիսանդրիդ հիմա աղօթքի, սիրոյ և երախտագիտութեան անթառամելի զգացումներու շերտութեան տակ ինծի համար դադրած է պրոնդ ըլլալէ և վերգգեցած քու կենդանի դիմագիծը և շարժուն ու սրբաճաճանչ անձնաւորութիւնը։ Հետևաբար, բնաբուխ զգացումով կը բերուիմ ըսելու։

— Վեհափա՛ռ Տէր,

Տե՛ս, քսանհինգ տարիներ ետք, որպէս ուխտաւոր, բայց ոչ որպէս սղաւոր, եկած եմ քեզի այնպէս ինչպէս կու գայի ամէն անգամ երբ հարկն զգայի քու ճառագայթով ոգիէն շող մը աչքերուս մէջ շաղախելու, քու իմաստութենէն լոյսի ուղիսք մը իմ միտքիս մէջ միախառնելու, քու հաւատքէն մանանելի հատիկ մը հոգիիս մէջ ցանկելու, քու բարութենէն երանգ մը իմ սիրտիս արիւնին հետ միազանգելու, քու հոգեկան արիւթենէն պիրկ ջիդ մը իմ կամքիս մէջ հիւսելու, քու անսպառելի էութենէն, նարեկեան սրբահիւս բառերով, քումդ մարդկային կուսութենէն կաթիլ մը իմ անձիս մէջ անձրևուած զգալու։

Եկած եմ, սակայն, ո՛չ սոսկ անձնապէս։ Եկած եմ յանուն այն ժողովուրդին, յանուն այն հոգեւորականներուն, Կիլիկեան Ս. Աթոռի ուխտեալ միա-

բաններուն, հոգեմեծներու որդիներուդ, բարեպաշտ քահանայից դասուն, քեզմով համագործակցած աշխարհական ժողովականներուն, յանուն հանուր հաւատացելոց պաշտելի Եկեղեցւոյդ և անխտիր համայն զաւակաց քու ամենասիրելի Կիլիկեան Կաթողիկոսութեան՝ հայցելու քեզմէ որ դուրս յառնես կիսանդրիէդ և այցի զաս իրենց ի չորիս կողմանս Սուրիական հայրենիքին՝ ի Հալէպ, ի Դա-մասկոս, ի Ճէզիրէ, ի Լաթաքիա, յեզդուպիէ, ի Ղընէմիէ, յԱրամօ, ի Բէսսապ, ապա վերադառնաս յԱնթիլիաս, ի Լիբանան, և յետոյ երթաս յամենայն տեղիս ուր չկրցար երթալ Կաթողիկոսութեանդ եօթը տարիներուն — ի Կիպրոս, ի Միացեալ Նահանգս Ամերիկայի՝ յԱրևելս և յԱրևմուտս, ի Պարսկաստան՝ ի Թեհրան, ի Նոր Զուղա և ի Թաւրիզ, ի Յունաստան՝ յԱթէնս և ի Թեսաղոնիկէ, ի Բուէյթ և յայլուր, որպէսզի անդրչիրիմեան ոսկիացեալ և ոսկիացօղ կեանքովդ նոր կորով ներշնչես բոլոր անոնց, որոնք քու անունը միշտ լսեցին և արտա-սանեցին խորագոյն սիրով, մեծագոյն յոյսով և առատագոյն հաւատքով, քու մտածումներուն և զգացումներուն ճշմարտութեամբն ու ազնուականութեամբը զրաւուեցան, բայց, աւա՜ղ, քեզ անձամբ տեսնելու և հոգիիդ հետ անձնապէս հաղորդուելու հազուադէպ բախտաւորութենէն զրկուեցան:

Ելի՛ր, դուրս եկուր կիսանդրիէդ և արծուատես հայեացքդ օրհնութեան ամպեղէն լոյսի նման տարածէ աշտեղ հազարաւոր սա աշակերտներուն և հա-ւատացեալ ազգայնոց վրայ: Կը զգաս անպայման — զգացումներդ յորդագոյնն էին բոլոր ապրումներուդ մէջ —, որ քսանհինգ տարիները չեն կրցած ստուերի շօսարգոյն շղարչն իսկ նետել քու անձին շուրջը: Պայծառութիւնդ այնքան է բորբ ու առինքնող, այնքան լուսառատ և շողարձակ, որ ո՛չ ժամանակ և ո՛չ տարածութիւն կրցան — և երբեք չէ կրնան — զայն պարփակել ու սահմանա-փակել, աղօտել կամ այլայլել: Կը մնաս այսօր ինչ որ էիր երէկ, և վաղը պիտի ըլլաս ինչ որ ես այսօր: Ո՛չ մէկ մարդկային ոյժ, ջանք կամ հնարք կրնան մշուշ ցանել շուրջդ կամ վարագոյր իջեցնել անձիդ դիմաց:

Այստեղ, Հալէպի մէջ, ուր ապրեցար դժխեմ, գրեթէ կիսաորբային կեանքի մը դժնդակ պայմանները, բնական տարագրութեան դառնութիւններն ու զրկանքները, և սակայն Հայկազեան ցեղիդ լեզուն, Լուսաւորչեան հաւատ-քիդ կրակը, Մեսրոպեան գիրիդ հոգիակերտ պատկերը, ազգիդ երազներուն տե-սիլը տարրացուցիւր ողջ անձիդ հոգեխառնութեան մէջ և թշուառական պայ-մաններէն հոգեկան շքեղութեամբ փարթամութեան մը վերածեցիր անձդ, ահա եկած եմ այստեղ, այս սիրասուն մանուկներուն ըսելու.

— Հետեցէ՛ք անոր որ գիտցաւ հետելի Յիսուսի և Յիսուսանման հայ-րերուն Հայկազեան ցեղին:

Այստեղ, Հալէպի մէջ, ուր տասնևից տարիներ Առաջնորդական պաշ-տօնիդ մէջէն անշահախնդիր, անձնամոռաց, ինքնանուէր հոգևորական ու ազ-գային ծառայութեանդ սերմերը բարեցանցիր,

— Հայց. Եկեղեցւոյ սրբազնասուրբ շունչը հոգեխօս քարոզներով քաղ-ցրօրէն տարածեցիր,

— Հայ դպրոցին և հայ լեզուին անշափելի նախանձախնդրութիւնդ ար-ժեւորեցիր անխորտակելի հաւատքէդ և անդուլ ջանքէդ թելադրուած երթևեկու-

թեամբդ ի մայրաքաղաքն Դաժապուս և խոհական տեսակցութիւններովդ պետական ղեկավար ու պատասխանատու ղէմբերու հետ,

— Սուրբոյ Արարական ազգային անկախութեան չեղումին մէջ լիառատ կերպով հայութեանդ բաժինը բերիր, արդարօրէն արժանանալով Պատուոյ Ծքանշանի,

— Հայ երիտասարդութեան ասպետական հոգի ներշնչեցիր,

— Քարէն Եփփէ այս լուսարանը ահա այստեղ հիմնեցիր:

Եկած եմ ըսելու Ձերդ մշտակենդան և յարաճաճանչ Վեհափառութեան, որ ցանած սերմերդ պարարտ հողի մէջ ինկան և այսօր արդիւնք կը բերեն Ս. Աւետարանի բառերով. «մէկի փոխարէն երեսուն, մէկի փոխարէն վաթսուն և մէկի փոխարէն հարիւր»:

Ելի՛ր, դուրս եկուր կիսանդրիէդ և միասին երթանք Անթիլիաս, ուր հոգևորականի կերպարդ դիմանկարեցիր և շնչաւորեցիր Դպրեմանքեան աշակերտութեամբդ և ուր կեանքիդ վերջին եօթը տարիները ապրեցար Կաթողիկոսական Դահլիճ և Հայրապետական Դաւադանով, որոնք սակայն քու կեանքիդ մէջ թարգմանուեցան անձկութիւն, հոգեկան մտալիւում, նեւրոսիկ խոցում անուններուն տակ: Այնտեղ պիտի տեսնես որ տառապանքդ ու արիական ճգնութիւնդ՝ անցնող քսանհինգ տարիներու ընթացքին, փոխակերպուեցան նորահրաշ իրազործումներու, որոնց մղիչ ոյժը հանդիսացաւ քու անձիդ բարոյական հրիտուկը և որոնց պատուանդանը, ամրակուռ խարխիւր՝ զերանձնական բացառիկ տոկունութեամբ և համբուրելի հաւատարմութեամբ ստանձնած Կաթողիկոսական եօթնամեայ զահակալութիւնդ:

Քու մեծ և ամենասիրելի ուսուցիչդ, որ դեռ առոյգ միտքով կ'ապրի ու կը ստեղծագործէ, Բիւզանդ Եղիայեանը, վախճանմանդ կսկիծը իր սիրտին մէջ բայց մտածումի պայծառութիւնը անայլայլ՝ իր միտքին մէջ, երբ դեռ դազադիդ վրայ թափուած հողը թարմ էր և արտասուքով ու մոմի իւղով թաց, թաղմանդ ութօրէքին, հետեւալ տողերը գրեց որպէս վկայութիւն քու եօթը տարիներու Կաթողիկոսական սպասաւորութեան.

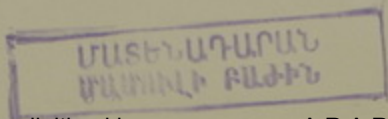
«Եօթնամեայ փլան մը չէր, ԵՕԹՆԱՄԵԱՅ ՀՐԱՇՔ մըն էր որ Աստուած գործեց իրմով (քեզմով) Կիլիկեան Ս. Աթոռին վրայ»:

Եկու՛ր երթանք, տե՛ս և հրճու՛է՛ այդ հրաշքով, որուն աղբիւրը Աստուած էր, բայց աղբերացումը դուն եղար:

Վեհափառ Տէր,

Իմ հոգևորական եղբայրներուս և աշխարհական գործակիցներուս հետ այս տարի սրռեցինք քեզ դուրս բերել Հալէպի պրոնզեայ կիսանդրիէդ, Անթիլիասի մարմարաշէն դամբարանէդ, թերթերու և զրբերու էջերէն ու մեր յիշողութեան մէջ խաւ կապող ծալքերէն: Ասկէ քսանհինգ տարիներ առաջ, երբ՝ դեռ առոյգ հասակիդ՝ աչքերդ յանկարծ փակուեցան աշխարհի լոյսին դիմաց, երբ շունչդ ի սպառ բաժնուեցաւ մարմինէդ և մարմինդ անվերադարձ հեռացաւ մեր աչքերէն, քու շատ սիրած բանաստեղծներէն Մուշեղ Իշխանը իր գրչով ձայնեց քեզի և աղաչեց.

«Մնա՛, Վեհափառ, մնա՛ մեր մէջ միշտ՝ քու հոգիիդ անսպառ բարու.

թեամբ, քու գէմքիդ սրտագրաւ քաղցրութեամբ, քու նայուածքիդ վարակիչ սէրով և քու առաքելութեանդ անսասան հաւատքով:

«Մնա՛, աննման՝ Վեհափառ, մնա՛, մի՛ մեկնիր...»:

Զմեացիք, մեկնեցար աշխարհի օրէնքին զօրութեամբը. բայց մնացիր այն բոլորով որ գնալոց չէին քու մէջդ և վեր կը մնային հունաւոր աշխարհի զօրութեան հասողութենէն:

Այս տարին ահա քսանհինգամեակի նշումի ու յիշատակիդ ոգեկոչութեան տարի հռչակեցինք. կ'ուզեմ որ դուրս գաս սա պաղ մետաղի ձեւերապերէն և ինծի հետ երթաս Անթիլիան ու մնա՛ս մեր մէջ տաք ու շնչող, քաղցրախօս ու բարեբարբառ ներկայութեամբ մը, որ դառնայ ներշնչման ոյժ և պայծառակերպութեան զօրութիւն մեր բոլորին համար անխտիր: Այցելէ՛ մեզի, նստէ՛ մեր կողքին, պարզապէս նայէ՛ մեզի, ժպիտդ արևուն հետ տարածէ՛ մեր վրայ, խօսէ՛ մեզի, զրուցէ՛ մեզի հետ, աղօթէ՛ մեզի հետ և մեզի համար: Որքա՛ն, որքա՛ն կարիքն ունինք հոգիները առույժ պահող քու զերազանց ու անկրկնելի տաղանդին և տաղանդէն ծորող արուեստին:

Ապա գնա բոլոր անդաստանները կաթողիկոսութեանդ թեմերուն, այցելէ՛ ժողովուրդիդ բոլոր զաւակներուն, անխտիր, — ա՛հ, որքան կը սիրէիր այս բառը — և պատմէ անոնց թէ՛ Սէր'ն է զահակալը բոլոր զահերուն և բոլոր սիրտերուն: Հեղ մը ևս թող լսեն սիրաթրթիռ ձայնդ.

«Հայ ժողովուրդ, Հայ Եկեղեցւոյ բոլոր զաւակներ,

«Նոյն անցեալին, նոյն ներկային եւ նոյն ապագային սահմանեալ զաւակներ,

«Աստուծոյ յանձնելէ ետք զիս եւ քեզ, իմ պատուէրս եւ մաղթանքս է քեզի, սիրել եւ հասկնալ զիրար, Հայց. Եկեղեցւոյ նոյն միւտոնով մկրտուած զաւակներ, — ՍԻՐԵՑԷ՛Ք ԶԻՐԱՐ, որովհետեւ առանց ֆրսոնեական ըմբռնումի եւ ֆրսոնեական զործնական կեանքի, մեր ապրումները քերի են, մեր կեանքը դժուար, ու մեր ապագան՝ մութ:

«Եկեղեցւոյ, ֆրսոնեութեան եւ մարդկութեան կեանքի ըմբռնումը հիմնուած է ՍԻՐԱՅ վրայ. ՍԻՐԵՑԷ՛Ք ԶԻՐԱՐ, յանուն մեր նահապետներուն եւ հայրապետներուն: Ոչինչ կը բաժնէ մեզ իրարմէ: Մտածողութեանց տարբերութիւններ կրնան ըլլալ, սակայն մեր անցեալը, ներկան եւ ապագան նոյնն են»:

Եկ՛ւր, այցելէ՛ բոլորիս, անխտիր, հաւասարապէս. անոնց՝ որոնք քեզ պաշտելու աստիճան սիրեցին և անոնց՝ որոնք այդ սէրը ունենալու կարելիութենէն զուրկ մնացին: Թող սիրտդ պատուող կանչը համահայկական միասնութեան, ազգային միբողականութեան, եկեղեցական անբաժանելիութեան՝ մարմին զգենու մեր բոլորին կեանքին մէջ քսանհինգ տարիներ ետք այն օրէն, երբ այդ կանչը ա՛լ խաթրեցաւ շրթներուդ վրայ, բայց մնաց որպէս սուրբ աւանդ քու յաջորդներուդ և քու ժողովուրդիդ զաւակներուն:

Վախճանմանդ քսանհինգամեակը մեր բոլորին համար պիտի դառնայ այդ քաղցր երազիդ վրայ լոյս ցանող ոգեկոչում մը: Գիտեմ, հոգիդ պիտի տուայտի երկինքին մէջ եթէ ունէ մէկը մեզմէ փորձէ հին, ա՛լ մարած և այժմ թաղուած

կիրքեր վերարժարծել ու փորձել սիրոյ և միութեան առողջարար այս մթնոլորտին մէջ խռովայոյզ և անյարիր ու աններդաշնակ ձայներ խառնել: Հին վէճերը թող մոռացութեան թմբիրին մէջ սուղուած և ուժաքամ մնան, և թող անոնց դառն փորձառութիւններէն քաղուած իմաստութեան լոյսը առաւել ևս պայծառօրէն շողայ մեր այսօրուան կեանքին մէջ:

Սիրոյ սերմնացան,

Միութեան մշակ,

Եղբայրութեան զանգահար,

Համերաշխութեան ժամակոչ,

Բարութեան առաքեալ,

Անյիշաչարութեան ախոյեան,

Զոհողութեան նահատակ,

Հաւատարմութեան մտատիպար,

Արիութեան կենսօրինակ,

Դժուր ելիր կիսանդրիէդ և առաջնորդէ մեզ Յիսուսանման հովուութեամբ «ի վայրի դալարութիւն և առ ջուրս հանգստեան»:

Վեհափա՛ռ Տէր,

Բա՛ց մեր աչքերը բառերովը քու այնքան սիրած Ս. Աւետարանէն, զորս ողջ էութեամբդ արտասանեցիր սիրտդ պատուելու աստիճան.

«Տէ՛ր, զի բացցին աչք մեր»

Որպէսզի՝

Դու երկնայնացեալ աչքերուն հետ մեր նայուածքներու սուրբ հանդիպումէն սէր, միութիւն, եղբայրութիւն, լոյսերու հեղեղանման հոսումով, լեցուն մեր կեանքին մէջ և լեցնեն մեր բոլոր զործերը:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

25 Յունուար 1988, Հալէպ, Սուրիա

ԿՐՈՆՈՎԱԾ

ԽՕՍՔ ԵՒ ԳՈՐԾ

Մատթեոսի Աւետարանը իր ԻԱ. գլուխուն 28-32-րդ համարներուն մէջ մեզի կու տայ մէկը Քրիստոսի խորիմաստ առականներէն, որ սակայն քիչ անգամ եղած է հոգևոր խորհրդածութեան նիւթ քարոզիչներու բերնին մէջ կամ գրչին տակ, հակառակ իր պարունակած բարոյական մեծ դասին:

Հոն կը պատմուի թէ հայր մը իր երէց սրբաշուն կը յանձնարարէ երթալ և իր այգիին մէջ գործել: Ան նախ կը մերժէ, բայց շատ չանցած՝ կը զղջայ, կը համակերպի ու կ'երթայ: Իսկ կրտսերը կ'ընէ ճիշդ հակառակը. անմիջապէս կը յայտնէ իր համամտութիւնը, սակայն կը դրժէ իր խոստումը և հ'երթար:

Այս երկու եղբայրներէն իւրաքանչիւրը կը ներկայացնէ մարդկութեան — Քրիստոսէն մինչև մեր օրերը — ուրոյն դասակարգ մը՝ խօսքով բարեպաշտութիւն ծախողները և գործով զայն դրսևորողները կամ արտայայտողները:

Մեզմէ ո՞վ իր կեանքին մէջ յաճախ — և գրեթէ ամէն օր — չի հանդիպիր մարդերու, որոնց խօսքն ու գործը գիւրար կը հերքեն: Որոնք իրենց խօսքին մոգութեամբ կը քանան Փարիսեցիական օրինադրութեան քղամիզը նետել իրենց ուսերուն: Որոնք իրենց կոկորդիլոսի արցունքներով կը ճգնին մեզ համոզել թէ քուս ու սիրովառ սիրտ մը կը կրեն իրենց կուրծքին տակ: Որոնք պատրաստակամութիւն գիտեն յայտնել ուրիշին օգտակար ըլլալու կամ ծառայելու, բայց վարպետ են աժան պատրուակներով խուսափելու՝ երբ գործելու ժամը հասնի: Որոնք երբեմն կ'անդամակցին իսկ բարենպատակ կողմակերպութիւններու, բայց ա՛յնքան վարպետորդի են զոհողութեան լայն ու ծանր բաժինը ուրիշներու ուսին բեռննելու: Որոնց երբեմն կատարած բարեգործութիւններն իսկ իրենց իբրև ան-

դրագոյն նպատակ ունին փառաւորումը իրենց ճիշդ անձերուն, թերթերու սիւնակներէն ու մարդոց շրթունքներէն:

Կայ, բարեբախտաբար, չղոցորթ ու ցուցամոլ մարդոց դասակարգի կողքին, փաղանգը տարբեր տիպի մարդոց, օժտուած հակոռնեայ նկարագրով, որոնք լուռ ու անաղմուկ գործունէութեամբ, առանց չփողի ու թմբուկի, կը փորձեն հասնիլ մարդոց ծով ու աղաղակող կարիքներուն: Որոնք թերեւս չունին առաջիններուն չափ մեղմ ու հաղորդական նկարագիր, որոնց քայլերը թերեւս նուազ յաճախակիութեամբ կ'անցնին Աստուծոյ Տան սեմէն ներս, բայց որոնց ազատ ժամերուն լաւագոյնը արքամադրուած է իրենց անձամէտ ու վայրահաճ կարիքներուն գոհացումէն աւելի (աւելի ճիշդ՝ փոխարէն) տիրահաճոյն ու մարդկօգուտ գործերու: Որոնք իրենց միտքը, սիրտն ու քսակը գիտեն միշտ բաց պահել, տալու ուրիշին բան մը իրենց գիտցածէն և ունեցածէն, մտաւոր, բարոյական և նիւթական օժանդակութեան՝ կարիքաւորին ու բարեբախտաւորին չափ մատուցողովն ալ պատճառած ներքին ու անփոխարինելի գոհուանակութեանը գիտակից: Որոնք, այո, կը տատամսին երբեմն, հերկուելիք անդաստանին անսահմանութեանն ի տեօ, իրենց ձեռքը մածին նետելէ, բայց որոնց քայլերը չափ չանցած կը դառնան աշխոյժ ու անյողգող, իրենց ունեցած հաստատուն հաւատքին ու խորունկ լուսատեսութեան իբր արդիւնք:

«Հաւատք առանց գործոց մեռեալ է» ըսած է մեծ առաքեալը քրիստոնէութեան: Մեր ամուլ հաւատքը մեր չուրջիւններուն օգուտ մը չունենալէ զատ, անկարող է մեր անձերը փրկելու: Գործը ծագիկն է խօսքին ու պտուղը հաւատքին: Ու գիտենք թէ ինչ ճակատագիր կը սպասէ անպտուղ ծառին:

Անչուշտ թէ լուսագոյն պիտի ըլլար առանց դոյզն վարանումի դրականօրէն պատասխանել մեզի եղած բարենպատակ քննարկներուն: Այդ ընկելու համար ջանանք Տիրոջ օգնութիւնը հայցել միշտ:

ԳԵՈՐԳ Ս. ԺԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Բոլոր Քրիստոնեայ հին և առաքելական եկեղեցիները — կաթողիկէ և Արևելեան — ունին իրենց ծագման և կազմաւորման շրջանէն խօսող աւանդութիւնները: Շատ բնական այս երևոյթը — քանի որ այդ օրերուն գոյութիւն չունէին թերթեր ու հրատարակութիւններ, ու ա՛յնքան նախնական մակարդակ մը կը պարզէին գրելու և իրար հետ հաղորդակցելու միջոցները — ոչինչով սակայն կը հակասէ եկեղեցիներու հիմին կամ արմատներուն խորութեան ու տոկունութեան — զորունք դժոխաց զնա մի՛ յաղթահարեացն — կամ հաւատքին և դաւանանքին ուղղափառութեան:

Մեր այս հաստատութիւնը հիմնաւորուած է առաւելարար Յովհաննու Աւետարանը եզրափակող նշանակալից համարին վրայ, թէ Յիսուսի ըրած գործերը — կամ Անոր աստուծոյ կեանքին հետ մօտէն կամ հեռուէն առնչութիւն ունեցող դէպքերն ու եղելութիւնները — ամբողջովին չեն արձանագրուած, և չէին կրնար արձանագրուիլ իրենց անսահմանօրէն ծաւալուն հանգամանքին պատճառաւ, Ս. Գրոց մէջ:

Մեզ նման հաստատումներ ընելու և այս կարգի խորհրդածութիւններ կատարելու մղիչ ոյժը կու գայ նորաբոյս եկեղեցիներու — կը խղճահարիմ բառը զըլխադրելէ, «աղանդ»ը աւելի յարմար պիտի գար — վերջերս եւրոպական ձայնափեռէ մը Արևելեան և Առաքելական եկեղեցիներու հասցէին ըրած անձա՛ մեղադրանքէն, իբր թէ աւանդութիւններու անտեղի առատութեամբը պղտորած ենք պայծառութիւնը մեր բիւրեղ հաւատքին:

Աւանդութիւններու դէմ բարբառող «բարեկարգեալ» եկեղեցիներէն շատեր — անոնց թիւը այնքա՛ն մեծ է ու անկաշուն — իրենց յարձակման թիրախ դարձուցած են ամենէն աւելի Ս. Կոյսին անձը: Կ'ուրանան մանաւանդ անոր վերափոխման աւանդութիւնը, զոր կը նկատեն ինքնանար ու մտացածին վարդապետութիւն:

Մեզի տարօրինակ չի թուիր երբեք այդ բանաբաններուն այս տեսակէտն ու

կեցուածքը, քանի որ անոնք կ'ուրանան կուսութիւնը Տիրամօր, ինչպէս նաև սրբութեան յատկանիշը ամէն արարածի:

Տիրամօր սրբութիւնն ու յաւերժական կուսութիւնը, իբրև Ուղղափառ եկեղեցոյ (եկեղեցիներ չկային դեռ երանեալ այդ օրերուն) հիմնական վարդապետութիւն, ընդունուած և հռչակուած է 431 թուականին Եփեսոսի մէջ գումարուած երրորդ Տիեզերակոյն ժողովին կողմէ, որուն մասնակցած են 200 հայրապետներ, տալով անոր Աստուածածին մակդիրը: Բոլոր այն եկեղեցիները, կամ իրենք զիրենք այդպէս կոչել յանդգնող անգլուխ ու անկազմակերպ կազմակերպութիւնները, որոնք կը մերժեն յիշեալ ու նախորդ երկու Տիեզերական ժողովներու մէջ բանաձեռուած վարդապետութիւնները, դուրս են Ընդհանրական եկեղեցոյ մարմինէն, և որոնց որակւածին համար ցաւ է մեզ գործածել «հերձուածող» և «հերետիկոս», առնուազն ոչ — ուղղափառ մակդիրները:

Վերափոխման աւանդութիւնը, եթէ նոյնիսկ իր ետին չունենար միահաղոյն դաւանութիւնը բոլոր Ուղղափառ եկեղեցիներուն, ամբողջապէս հաշտ է ողջամիտ տրամաբանութեան: Մայրը ամենասիրելի էակն է մարդ արարածին: Մենք ուրախութիւն պատճառելու համար մեր մայրերուն, կ'ընենք մեր գերագոյն կարելին: Քրիստոս, որ տէրն է կեանքին ու մահուան, կրնա՞ր միթէ թողուլ որ որդնակեր ըլլար մարմինը իր սիրասուն մօր և չփոխադրէր զինք իր մօտ, իբրև Թագուհի Երկնքի և Երկրի ընելու զինքը բնակիչը յաւերժական լոյսի կայանին:

Աւանդութեան շնորհիւ է որ եկեղեցիներ հաստատուած են իրենց առաքելական հիմնադրութիւնն ու հանգամանքը: Սուրբ Երկրի սրբաւայրերէն գրեթէ իւրաքանչիւրը ունի իր աւանդութիւնը:

Աւետարանները տուած են մեզի հիմնատարքը մեր հաւատքին: Աւանդութիւնները կոչուած են զայն առաւել հիմնաւորելու և պողաւորելու, և ոչ թէ քանդելու կամ անէացնելու:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

Զ Կ Ա Յ Ի Ր Դ ՈՒՆ

(Գրուած Զարեհ Կաթողիկոսի մահուան օրերուն)

Լեցուն էր վանքն ու վեհարան,
Բազմութիւնով յուղարկաւոր.
Զկայիր դուն.

Կը քաղցրանար սիրտն խոր
Պատկերդ աղուոր,
Ծաղիկն ինչպէս
Ոսկի լինին մէջ արեւու:

Պարապ էր վանքն ու վեհարան,
Զկայիր դուն.
Մարդերն ամէն կարծես ծառեր
Ըլլային լոկ,
Զոր կը շարժէ հովը աւան:

Պառկեր էիր դագաղիդ մէջ,
Յոգնած կարծես հազար ամով,
Անառազաս նաւը մահուան
Կը տանէր քեզ հեռու աշխարհ,
Զէին հասներ ուր մեր թեր:

Դէմքիդ վրայ չէր դողդղոր
Ըսուեր ժպիտն մեռելներուն,
Որ մահն ու փուն
Կ'ընէ իրար ա'յնքան նըման.
Քար էր կտրեր մարմինդ ամբողջ,
Զահանդանէ մը անանուն:

Ո՞վ էր փրկեր մահէն առաջ
Սիրտդ բիրեղ,
Ինչո՞ւ ամուր էին այնքան
Կղպուեր աչքերդ,
Մարդու մը պէս որ ա'լ չ'ուզեր
Ետին նայիլ:

Զէիր գիտեր, չգիտցար դուն,
Թէ ամէն իղձ, ամէն երազ,
Աշխարհին մէջ այս ապերախս,
Սերմեր են լոկ՝
Մահուան դաշին վրայ ցանուած:

Թէ դիրք ու փառք
Մուրհակներ են մարդոց կողմէ
Մեզի տուած,
Ձոր կը պարտիմք մեր արիւնով
Վընարելու:

Թէ բարութիւն, սէր ու համբոյր,
Կեանքին դիմաց այս վաճարէր,
Քարեր են կեղծ,
Արեւին դէմ լոկ շողացող:

Տարիներով մեղմ հալեցար քաղցրութենէդ,
Բուրվառին մէջ քու Աստուծոյն,
Իբրեւ սաւաթ, իբրեւ նեններ.
Եւ աչքերէդ ինկաւ արցունք,
Ճամբուն վրայ բոլոր տնոնց,
Քաղերն որոնց՝
Չարիքներու եւ մեղքերու պողոտայէն
Ընթացան լայն,
Փակած ամուր դուռներն իրենց
Խղմամբսանին ...:
Լաւ է քաշել ֆողը ներման,
Ձերք վարագոյր,
Սիրտնուն դէմ դառնադաժան:

Մարդեր կան որ չեն պատմուիր,
Որոնք հողին ու երկնքին
Դաճակութեան իբրեւ աղբիւր
Կը բաշխուին
Այլոց ցաւին ու երազին:

Վերն եւ հիմա,
Պարտէզին մէջ քու Աստուծոյն,
Որուն եղար դուն այնքան մօտ.
Բա՛ց հոգիիդ ծաղիւնն ամէն,
Ան դեղբաւներ ունի յարմար
Մեր վիշտերուն,
Այս աշխարհին մէջ չամոռնուած:

Ըսէ՛ իրեն ձայնովդ բարի,
Թէ դուն հոս շատ ապեցար:
Պիտի նայի Ան վերքերովդ,
Հօր մը նըման.
Երկրի տնիւրն երկնքին մէջ
Կը փառուի լոկ:

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Լռած էր գրիչս ասեմէ մ'ի վեր,
Հոգիս կը խոկար՝ անասող, աներազ.
Մտէս կ'անցնէին տխրամած խոհեր,
Բաղխելով երկնի խորհուրդին անհաս:

Հին սէրեր, իղձեր՝ թեւաս, հաւամանդամ,
Ժպտեցան մերթ մօտեմալ սրսիս.
Անոնց դէմ այսօր բայց ես կը կենամ
Յաղթականի պէս սէզ ու բարձրավիզ:

Մեծ է այս խինդն սրսիս համար
Վիշերուն փոխ իր անհամար
Կու գայ բազմիկ երբ պերճօրէն.
Կեանքը ինչպէ՞ս ես չսիրեմ:

Խինդս մեծ է ու անսովոր,
Կ'ուզէ դառնալ հոգիս սէր.
Կրնայ դառնալ վսանգաւոր.
Խինդը սրէն ներս չեն բանսեր:

Նոր է տարին, բայց ոչինչ նոր
Կայ սրսիս մէջ, ուր հին սէրեր
Բռնանալով՝ թելով հզօր
Նորերու դէմ դուռն են փակեր:

1988

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

*

Վեհաբանի պատահանէն,
Շողն արեւուն,
Յիշատակի մը պէս խօսուն,
Կ'երկարէր թել.
Անդին ճննդուկ մը սրսըփուն,
Կը նայէր լուռ շուրջն ու հեռուն,
Զկայիր դուն:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ՀՆՁԵՑԻՔ. ԽՕԼ ԶԱՆԳԱԿՆԵՐ ...

Հնչեցէ՛ք, խօլ զանգակներ՝ խօլ, մռայլ երկնի,
Թոչող ամպի, սառած լոյսի յանդիման,
Տարին ահա կը մեռնի մէջ գիշերուան,
Հնչեցէ՛ք, խօլ զանգակներ, թող ան մեռնի:

Դուրս րբէ՛ք հինը եւ նորը ներս առէ՛ք,
Դուք երջանիկ զանգեր, ձիւնին մէջէն զայն,
Տարին ահա կը մեկնի մէջ գիշերուան,
Կեղծը դուրս ու նամարիսը ներս բերէ՛ք:

Դուրս վանեցէ՛ք վիշտը լկող միտքը մերին՝
Վասն անոնց որ պիտ' չտեսնենք ալ ասդին.
Դուրս րբէ՛ք վէճը աղֆաթին հարուստին,
Հոչակեցէ՛ք հասուցում ողջ աշխարհին:

Դուրս վանեցէ՛ք դանդաղ մեռնող շարժառիթն,
Ու հին ձեւերը խմբական մրցանքին.
Ներս կանչեցէ՛ք ազնիւ ձեւերը կեանքին,
Մահուր օրէնք ու վարմունքը քաղցրակիրք:

Դուրս վանեցէ՛ք կարօտութիւն, հոգ եւ մեղք,
Տիրող պաղը անհաւատ սա դարուն մեր
Արտաբեցէ՛ք, իմ սգաւոր զանգակներ.
Հրաւիրեցէ՛ք ներս նոր գուսան հանճարեղ:

Դուրս՝ հպարտանքը կեղծ արեան ու դիրքին,
Քաղաքային զրպարտանքը քրեալոյ.
Ներս՝ ամէնուն համար անկեղծ սէր մահուր,
Ներս առէ՛ք սէրն արդարութեան, նամարտին:

Վարեցէ՛ք հին, նեխած ձեւերն ախտերուն,
Ու ոսկիին անյագուրդ եւ անձուկ սէրն.
Ներս կանչեցէ՛ք հազար խաղաղ տարիներն.
Դուրս, դուրս հազար տարիները մահտերուն:

Ներս առէ՛ք մարդն արի, ազա, ընտանի,
Ներս՝ սիրքը լայն, ձեռքը զթոս ու բարի.
Դուրս վանեցէ՛ք մթութիւնը աշխարհի,
Հրաւիրեցէ՛ք Քրիստոսը որ կը ծնի:

ALFRED LORD TENNISON

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՆՐԱՊԱՏՈՒՄ

1. — Յովհաննես Բժիշկ. — Բժշկութեան Դրօշին (տպ. Երևան, 1987) մէջ, էջ 41, կը կարդանք. «Մեր ձեռքի տակ եղած փաստական տվյալները հնարաւորութիւն չեն ընձեռում աւելի ստոյգ պարզելու, թէ այդ երկու բժիշկներէց որին է տկնարկում Բաւնիթ Սեբաստացին»։ — Ակնարկուած բժիշկներէն առաջինը Յովհաննէս կ'ապրէր Թ. Դարուն, իսկ երկրորդը, Նոյն անունով, ապրած է ԺԵ. Դարուն։ Արդ՝ Յովհաննէս բժիշկի կիրարկած ռամկօրէն լեզուն, արտառոց ուղղագրութիւնը, և Ֆլամենզու քաղաքին յիշատակութիւնը ամենեւին չեն պատշաճիր Թ. Դարու Յովհաննէսին, բայց շատ յարմար կու գան ԺԵ. Դարու համանուն բժիշկին։

2. — Թեգով. — Նոյն, էջ 86, տող 5-6, կը կարդանք. «զցաւն չուտ եփէ ի գլուխն հանէ, թէ զով խալտի»։ — Ուղղելի է՝ Թէգով [= շուտով]։

3. — Այն Ե. — Նոյն, էջ 89, տող 26-27, կը կարդանք. «և տաք ջրով բերաբերութիւն այն է»։ — Ուղղելի է. «և տաք ջրով վերաբերութիւն այն է»։

4. — Մի sur. — Նոյն, էջ 116, տող 30, կը կարդանք. «և միս և գինի մի տուր»։ — Աւելի ուղիղ է «մի տար», ինչպէս ունի D ձեռագիրը։

5. — Խանձաղ. — Նոյն, էջ 127, տող 3, կը տեսնուի «չահմ-ի խանձաղ»։ Սպասելի էր որ այդ բառը տրուած ըլլար Բառարանին մէջ Քրնագրի ուղղագրութեամբ, բայց տրուած է տարբեր ձևով, «Շահմ-ի հանգալ» (էջ 172)։

Հետեւեալ նշումները կը վերաբերին Ղրիմացի Յակոբ Վարդապետի «Տոմարագիտական Աշխատութիւններ» գործին, որ տպուած է Երևան, 1987ին։

6. — էջ 87, տող վարէն 11, «թէ ոչ՝ սխալ է զարուստն»։ — Ուղղելի՝ սխալէ։

7. — էջ 106, տ. վարէն 9. «և պատճառ է զբողբակ ծիրն»։ — Ուղղելի՝ պատճառէ։

8. — էջ 152, տող 8, «Ձայս ոչ է թէ վասն պակաս գոլոյ»։ — Ուղղելի՝ ոչ եթէ։

9. — էջ 153, տող 6, «ի նիսան եղիցի զՋաթիկս»։ — Ուղղելի՝ Ջաթիկս։

10. — էջ 155, տ. վարէն 4, «զամս ինն մեծ տառապանս կացեալ»։ — Ուղղելի՝ ի մեծ, ինչպէս ունին երկու ձեռագիրներ (էջ 318)։

11. — էջ 156, տող 5, «Աստուած և բաց զմիտս նոցա»։ — Ուղղելի՝ Աստուած երաց։

12. — էջ 159, տ. վարէն 2, «վասն չորիցն ապրիլի շատ սասցի այսքան»։ — Ուղղելի՝ շատասցի այսքան։ Նոյնպէս, էջ 164, տող 18, «Բայց այսքան շատ տասցի», կարգալ՝ շատասցի։

13. — էջ 163, տող 8, «զոր կէտ ունին ի յեղանակք տարւոյն»։ — Ուղղելի՝ ունին յեղանակս, ինչպէս կը տեսնուի տարբնթերցուածներուն կարգին (էջ 320)։

14. — էջ 166, տող 20, «վասն որոյ բուն հարցուք»։ — Ուղղելի է՝ բուն հարցուք, ինչպէս ունին երկու ձեռագիրներ (էջ 321)։

15. — էջ 179, տող 25, «աւուրք պաշտաման նոցա», Ղուկ. Ա. 40. — Ուղղելի՝ պաշտաման նորա, Ղուկ. Ա. 23։

16. — էջ 211, տող 25-26. «և խրատիչ ոչ գտանի զնա, ետ վարդապետ բուր աշխարհի ի երեսս երկրից»։ — Ուղղելի՝ և խրատիչ ոչ գտանի, զնա ետ վարդապետ բուր աշխարհի ի երեսս երկրից։ Վերջին բառին կը վկայեն ութ ձեռագիրներ (էջ 348)։

17. — էջ 263, տող 13, «ի միոյ գծից քաղկանայ»։ — Ուղղելի՝ ի միոյ գծէ, ինչպէս կը գտնուի երկու ձեռագիրներու մէջ։

18. — էջ 267, տող 17, «և ոչ ի տեղւոջէ իմիք»։ — Ուղղելի՝ և ոչ յանտեղւոջէ իմիք, համաձայն տարբնթերցուածին (էջ 372)։

19. — էջ նոյն, տող 26, «և Աստուած գալով ամենուրեք»։ — Ուղղելի՝ գալով, ըստ երեք ձեռագիրներու (էջ 372)։

20. — էջ 268, տող 12, «գոնէ ըստ աղօտ տեսանել»։ — Ուղղելի՝ ընդ աղօտ (Ա. Պետ., Ա. 12)։

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԷԳԱՆԴԱՑՈՒ ԱՆՏԻՊ «ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՏԱՂԱՐԱՆ»Ը

Նորայր Ն. Բիւզանդացին (1845-1915 ղեկաւ. 25) նախ եղել է Վինետիկեան Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ, ապա 1876 ին աշխարհականացել է. որպէս քահանայ կոչուել է Հայր Յարութիւն Թեոփոնցի, 1869 թ. ապրիլին ուղարկուած է Պոլիս, 1870-1872 թթ. պաշտօնավարում Գաղկեդոնի (Գատը Բէթ) Մխիթարեան վարժարանում: Շարունակուած է աշխատել դեռեւս վանքում ձեռնարկած ֆրանսերէն-հայերէն բառարանի վրայ: Վանքում եղած ժամանակ, ուր երկու տարի վարել է մատենադարանապետի պաշտօնը, Հ. Յ. Թերզոնցը հետաքրքրուել է հայկական միջնադարեան տաղերով: Պոլսում տաղարան հրատարակելու միտք է ունենում, ինչպէս վկայում են ոտորեւ հրատարակուող նրա երկու նամակները և ուրիշներ. ուստի հաւաքում է տաղեր, որքան հնարուոր է. այս նպատակով դիմում է Ս. Ղազարում մնացած իր եղբայրակիցներին երկուսին: 1870 թ. օգոստոսի 19 ին գրել է ոմն Հայր Սահակին. «Աղաչեմ տալ ընդօրինակել Ջարենհի Շիշմանեան կամ այլում ումեք ի մանկաւոյդ ուսանաւոր մի Ամիր Մուսէ Նաղաշի, զոր գտցես ի Հայկարան Դ, էջ 997, առանց զգուշացուցանելոյ տեսչիդ թէ վասն իմ իջէ. նոյնպէս ի Հայկարան Զ, էջ 309, զպատմութիւն առմանն Կ. Պոլսոյ գրեալ յԱթրակասէ Անկիւրացւոյ, դարձեալ տացես գաղափարել որ ինչ գտանի զԱռաքելէ Բաղիշեցւոյ ի Հայկարան Դ, էջ 439,

982, 1005. Հայկարան Զ, էջ 801, և Հայկարան Յիշատակարանաց, էջ 745, 811, 1052: Խնդրեմ ի սիրոյդ մատուցանել ինձ անյապաղ զայս ծառայութիւն: Եւ միւս թուղթս յանձնել ի ձեռս Հ. Վահանայ ամենայն զգուշութեամբ, զի մի՛ անկցի ի ձեռս այլոց: Ողջ լիք» (Նորայրի դիւան, Թղթ. 4:1-14, Վաւ. 4:7, էջ 30, մեր էջակալմամբ): «Միւս թուղթը» հետեւեալն է, նոյն օրը գրուած. «Պատուական եղբայր Հ. Վահան, աղաչեմ սիրելութեանդ ընդօրինակել վասն իմ գտաղս Յրկան երգասացի, որոց սկիզբն է «Իմ սիրտ, վատին մի՛ լսել», Տղր. ԺԶ, էջ 407, և «Կ'ուզե՞ս որ ազիդ կենաս», Տղր. ԺԵ, էջ 214. դարձեալ գտաղս Յովհաննիսի Թուկուրանցւոյ՝ «Քիմսէ պէնի պիմէդ խիտ», Ոսկեփորիկ Դ, էջ 7. «Ըզքեզ Աստուած խոստովանիմ», գիրք ոտանաւորաց, էջ 730, թիւ ձեռագրին՝ 171. Դ. Դ. «Ըզքեզ ունիմ յոյս լ'ապաւէն» ի նմին ձեռագրի, էջ 733» (ն. տ.): 1870 թ. դեկտեմբերի 1 ի նամակում դարձեալ Հ. Սահակից խնդրում է. «Կ'աղաչեմ որ օրինակել տուած տաղերդ առաջին տոթով անմիջապէս ձեռքս հասցնես. Հ. Վահանին սիրոյդ յանձնած տաղերէն զատ, կը խնդրեմ որ աս հետեւեալներն ալ գրել տաս. 1. Յովհ. Թուկուրանցւոյ «Տող ի Լիպարիտն», Տողարան ԺԵ, 249. 2. «Տեսայ իմ հոգուս հոգին», Տողր. ԺԶ, 437. 3. «Երթայաք ու գայաք», Տողր. ԺԶ, 485. 4. «Աստուած իմ Յիսուս», Տողր. ԺԶ, 581. 5. Առաքել Վարդապետի սեղանօրհնէք որ կը սկսի «Օրհնեսցուք մեք միարան», Ոսկեփորիկ Դ, 433. 6. «Իմաստնոյն կեանքն», Տողր. Զ, 189: Ասոնցմէ զատ Ալիշանէն տեղեկացիր, բայց առանց ամենևին իմ անունս տալու, թէ ո՞ր տաղարանին մէջ է Յովհ. Թուկուրանցւոյն այն տաղը յորում կը պատմէ Նարեկացւոյն եփած աղանիները պահող օրով կենդանացնելու հրաշքը, և մէյմ'ալ Դաւիթ Սալամոնեցւոյն ծաղկանց տաղը ուր շատ մը ծաղիկներու անուններ կը գանուին, և ասոնք ալ ընդօրինակել աւել, բայց կ'աղաչեմ կտրիճ գողափարողի մը յանձնես և խնամով բող-

21. — էջ 272, տող 23, «որպէս շարագրեալ է ի Գիրս. սանդուխտ». — Ուղղելի՛ ի Գիրս Սանդղոց, ինչպէս ունի ձեռագիրներէն մին (էջ 374) կամ, ի Գիրս Սանդուղք (Սանդուխտ), որ գործն է Յովհաննէս Կլիմաքոսի:

22. — էջ 304, տող 28, «յոր և երթալն էր». — Ուղղելի՛ երթալն էր, ըստ վկայութեան երկու ձեռագիրներու (էջ 387):

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

դատես սկզբնագիրներուն հետ օրինակ-
ուած տաղերը որպէսզի ամենայն կերպով
ապահով ըլլամ [․․․] Արիշանին բարե-
բրէ իմ կողմանէս և շնորհակալ եղիր»
նրա նուիրած մի գրքի համար (Դիւան,
թղթ. 4:1-14, Վաւ. 4:7, էջ 38-39):
Ստացել է խնդրած ընդօրինակութիւնները
և 1871 թ. օգոստոսի 3ին գրել է. Սա-
հակին. «Ընդունեցայ խրկած տաղերդ,
սակայն կ'ողաչեմ կը պաղատեմ որ աւելի
որոշ և ընթեռնելի ըլլան գրերդ, վասն
զի շատ տեղ չկրցայ հանել. չեմ գիտեր
թէ ինչպէ՞ս պիտի կարենամ ստուգել:
Շնորհակալ ըլլալով աշխատութեանդ հա-
մար» և այլն (անդ, էջ 47):

1872-1876 (ամառ) տարիները է. Յ.
Թերզոնցը, հոգով աշխարհական, հայ եր-
կու երիտասարդի որպէս դաստիարակ-
խնամակալ և ծախսարար անց է կացնում
նախ Լօզանում (մի տարի) և ապա Փա-
րիզում, իսկ 1876ի աշնանից մինչև 1879ի
գարունը մնում է Փարիզում, միշտ իր
Ֆրանսերէն-հայերէն բառարանի պատ-
րաստութեամբ և «Հայկական բառակցե-
քիւն» փոքրիկ աշխատութեան շարադրե-
մամբ զբաղուած, և ժամանակ չի ունե-
նում տաղերի համար: Պոլսում այս եր-
կու աշխատութիւններից առաջինը հրա-
տարակելուց (1880 թ.) և երկրորդը տպա-
րան յանձնելուց և մամուլներ տպագրել
տալուց յետոյ, 1882ի աշնանը ընդմիշտ
մեկնում է Ստոքհոլմ իր կնոջ մօտ: Այս-
տեղ է, որ իր բանասիրական և բառարա-
նագրական աշխատանքներին զուգընթաց
դարձեալ հաւաքում է տաղեր, տաղարան-
ներին ու տաղասացներին վերաբերող տե-
ղեկութիւններ, ինչպէս վկայում են նրա
դիւանի անտիպ նիւթերը: Նրա պաշտելի
կիրը մահանում է 1899ի մարտի 30ին,
աշխարհը փուլ է գալիս Նորայրի գլխին:
Դարձեալ Թախծոտ, ինչպէս էր Ս. Ղա-
զարում, տաք կլիմայի կարօտ, 1903 թ.
վերջաւորութեանը հաստատուում է Վենե-
տիկում և այստեղ է, որ Ս. Ղազարի մա-
տենադարանում իրականացնում է հատ-
ընտիր տաղարան պատրաստելու վաղեմի
երազանքը, ինչպէս վկայում են նրա դի-
ւանում պահուած և ստորև մեր թուար-
կած տաղերի հարիւրաւոր էջերը, թէ՛

սեւագիր և թէ՛ մաքուր ընդօրինակու-
թեամբ, տպագրութեան պատրաստ: 1905
թ. նոյեմբերի 10ին գրում է Վիեննա,
է. Թովմաս կէտիկեանին. «Նահապետ
Քուշակի Տաղերուն նոր հրատարակու-
թեամբ կը զբաղիմ երեք ամսէ ի վեր, և
խնդիր ուսումնասէր և բարեւէր ազգայ-
նոյ մը» (որի անունը չի տալիս): Եւ քանի
որ անձամբ չի համարձակուել դեռ Վենե-
տիկեան Մխիթարեաններից օգնութիւն
խնդրել նոյնիսկ տաղերի համար, ուստի
գիմել է միջնորդութեան՝ է. Թովմաս
կէտիկեանին. «Շատ շնորհակալ եմ որ
լսեցիք աղաչանացս՝ է. Մկրտիչ Պոտուր-
եանի միջնորդելով, և ի 28 Հոկտեմբերի
տարւոյս հասուցիք առ իս զընդօրինա-
կութիւնս (Նահապետի) Տաղիս» և այլն:
է. Թ. կէտիկեանից է խնդրում նաև, որ
Վիեննայի Մխիթարեան վանքի իր նշած
գրքերից կամ ձեռագրերից արտագրի և
ուղարկի իր ուզած տաղերը: Նրան ա-
ռինքնել են յատկապէս Նահապետ Քու-
շակի (կամ նրան վերագրուած) տաղերը.
«Այս անգուցական բանաստեղծիս Սիրոյ
Տաղերն ա՛յնպէս են ուրիշ նոյնպիսի Տա-
ղերու համեմատութեամբ, ինչպէս Սո-
խակի գեղգեղանքն հարիւրաւոր թռչնոց
երգերուն մէջ. խաբուի անհնար է» («Նո-
րայր Ն. Բիւզանդացու նամակները Վիեն-
նայի Մխիթարեաններին», հրատ.՝ Մար-
տիրոս Մինասեան, լոյս են տեսնելու
Պէյրութում, նամակ 25):

Հայերէն միջնադարեան տաղերի մի
ուրիշ գնահատող, սիրահար և հրատարա-
կիչ եղել է է. Ն. Ակինեանը: 1908 և 1909
թթ. Նորայրը, երբ անտանելի ցաւերով
է տառապել ու վիրահատութեան ենթար-
կուել, չի մոռացել իր սիրելի տաղերը.
խնդրել է է. Ն. Ակինեանից, որ այս ինչ
կամ այն ինչ տաղը հրատարակի «Հանդէս
Ամսօրեայ»-ում, և տպագրուածների մասին
իր գիտողութիւններն է հաղորդել նրան
(նշուած նամականիւմ թ. 32-36 նամակ-
ները) և խնդրել, բացի լոյս տեսածներից,
որոշ տաղերի ընդօրինակութիւնները:

Նորայր Ն. Բիւզանդացու կազմած
անտիպ «Հասրնէի» աղաբանքն իր նման-
ներից տարբերում է բնագրերի խոր
ֆենականութեամբ և անհրաժեշտ օրբա-

գրութիւններով, գլխաւոր տարբերակներն ամբողջի համադրութեամբ ոչ թէ էջատակում այս կամ այն բառի դէպքում, այլ ամբողջ տողի կրկնութեամբ: Ով գրադուել է գրաբար որեւէ քննական բնագրի պատրաստութեամբ, տեղեակ է անթիւ գծաւորութիւններին, որոնք ծառանում են: Արդ՝ գրաբարի քերականութիւնը և բառապաշարը քիչ թէ շատ ծանօթ են. բայց Նորայրը պատրաստել է միջին կամ «ստորին» (ինչպէս գրել է) հայերէնով գրուած տաղերի զիջակուն բնագրեր, հայերէն, որի քերականական կանոնները ճշտուած ու սահմանուած չէին նրա ժամանակ, իսկ բառարանը միանգամայն անծանօթ էր: Սակայն Նորայրը տարիներ առաջ պատրաստել էր միջին

հայերէնի բաղձահատոր բառարանը՝ «Բառագիրք ստորին հայերէնի» (անտիպ), որի հարստացմանը նպաստում էին, միւս կողմից, տաղերը: Ուստի կարող էք պատկերացնել, թէ գիտական ինչպիսի՞ թանկագին աշխատանք է Նորայրի «Տաղարան»ը: Նորայրին անծանօթ հայերէն ձեռագրերը, որոնք բովանդակում են քուչական և այլ տաղերի տարբերակներ, կարող են միայն լրացնել այդ գործը, բայց ոչ նսեմացնել կամ արժէքադրկել: Ուստի աւելորդ է կոչ անել, որ Նորայրի «Տաղարան»ը ուսումնասիրուի կամ լոյս ընծայուի ի պատիւ նրա յիշատակի և յօգուտ «իր ազգի», որի համար նա աշխատելիս է եղել անգաղարւմ:

* *

Հետեւել անտիպ երկու նամակները Նորայրի գրչից են, երբ դեռ Ս. Ղազարի Մխիթարեան վարդապետ էր:

Նորայր Ն. Բիւզանդացին միջնադարեան օղբերի եւ քառերական լեզուի մասին¹

«Ազնիւ Պարոն Մանուէլ Էսայեան,

Շատ շնորհակալութեամբ ընթերցայ Քնար Հայկականը՝ զոր խնդրեր էի Ձեզմէ Յ. Հ. Բառնարաս Վ. ի բերնով, և ահա կը փութամ դարձնել զայն ձեռուրնիդ: Գրքին մէջ նշանակուած ծանօթութիւններէն իմացայ որ դուք ալ ինծի պէս սիրող էք ազգային երգոց և խաղուց, որոնք թէպէտ գրուած ռամիկ լեզուով և երբեմն նաև անարուեստ տաղաշափութեամբ, պէտք չէ արհամարհուին ճշմարիտ հայ բանասիրէ մը: Ձեզ գիտեր թէ ի՞նչ աստիճանի ընդունելութիւն գտած է Ձեզմէ Միանասարեանի երգոց հաւաքածուն, որ pompeusement Քնար Հայկական կը կոչուի, բայց ըստ իս ասկէ աւելի խառնիխառն, անոճ և ցուրտ խմբագրութիւն մը չի կրնար ըլլալ, ուր քովէ քով շարուած են առանց ամենևին ընտրութեան սրբազան երգիչք և տարփաւոր բանաստեղծք, ուր փոխ ի փոխ կը լսուին հոգեբոցողաց ձայները շարականներու և մեղեդիներու մէջ, և Շամլի Մելքոյի, Միսկին Գուրգիի, Գուրջի Նաղէի, Քիչիկ Օղլանի և ուրիշ կովկասային ազնուներու խաղերն: Միթէ մեր յետին ժամանակաց մատենագրութեան մէջ՝ սկսեալ ԺԴ և ԺԵ դարերէն՝ չկա՞ն տաղասացք որ քաղցր լեզուով և քաղցրագոյն իմաստներով երգած չըլլան սէրը, ուրախութիւնը, պանդխտութիւնը, ժամանակակից տխուր դէպքերը: Ո՞ւր է Յովհ. Թուրքուրանցւոյ մը, Աղթամարցի Գրիգորիս կաթողիկոսի մը, Եւդոկիացի Մինասի մը, Խաչիկ Երէցի մը, Սարկաւազներու, Ստեփանոսներու, Մարտիրոսներու և այլոց յիշատակումը: Ինչո՞ւ համար հրատարակիչը և ոչ առոնց անուանը տեղ մը կը շնորհէ իր ստուար հատորին մէջ և ընդհակառակն լիւրջի կը ծնփէ զայն շամխեցի, տփխիսեցի երգիչներու կամ Լազարեան և Դորպատեան վարժարանաց աշակերտներուն տաղերովը:

¹ Նորայրի Դիւան, «Նամակք» (սեւագրութիւններ), Թղթ. 4:0, 1:14, Վաւ. 4:7, էջ 31-34 (մեր էջակալմամբ):

² Տաղարանը կամ երգարանը 1868 թ. լոյս է տեսել Միքայէլ Միանասարեանցի հրատարակութեամբ:

Արդեօք ազդեցութիւն է, մոռացութիւն, չէ նէ երկրորդ հատորի մը պատարաստութիւն: — Ո՛ւր դնենք նաև ուսանելնէ, գերմաներէնէ, զաղղիերէնէ և իտալերէնէ թարգմանուած երգերը, զորոնք խառնած է հայկական արտագրութեանց հետ Հայկական Քնարի տնտնամբ: Ես կարծեմ թէ Ազգային Տաղարան մը պէտք չէ այսպէս խմբագրուած ըլլայ, կամ թէ այսպիսի խմբագրութիւն մը պէտք չէ Քնար Հայկական ըսուի: միով բանի՝ թօթափելու խիստ շատ բան կը տեսնեմ այդ գրքին մէջ, իսկ առնելու՝ խիստ քիչ բան:

Ընդունեցէք սիրոյ բարեկներս:

Հ. Յ. Թերզոնց

Գառը գիւղ, 1870 օգ. 8.

Առ ազնիւ Պ. Մանուէլ Էսայեան, Օրթագիւղ

1870 սեպտ. 2

«Ազնիւ Պարոն Մանուէլ Էսայեան,

Հաճութեամբ կարգացի Ձեր պատուական թուղթը, յորում քիչ շատ կը միաբանիք Քնար Հայկականի վրայ ըրած տեսութեանցս, և որովհետև կ'իմացնէք թէ նոր տաղարան մը հրատարակելու միտքն ունիք, ժամ է որ Ձեզի յայտնեմ թէ նոյն փափաքը ես ալ ունեցած եմ և ինչուոն այսօր ունիմ սրտիս մէջ: Տարիներէ ի վեր այս փափաքս գործադրելու նպատակաւ աշխատած եմ հաւաքել, դասակարգել և մեկնել՝ ձեռագիր տաղարաններու, օրագիրներու և ուրիշ քանասիրական հրատարակութեանց մէջ ցան և ցիր սփռուած երգերը, և տակաւին աշխատութեանս և ոչ իսկ կէսը հասած կը համարիմ ինքզինքս: Իմ վախճանս էր մեր ամէն երգիչներուն վրայ՝ սկսեալ այն ժամանակէն յորում ռամկական բարբոտը կը սկսի ի գիր արժանանալ, կենսագրական գիտելիք հետախուզել, կշռել տաղերուն մատենագրական կամ բանաստեղծական արժէքը, դիտողութիւններ ընել գործածուած լեզուայն կազմուածքին, ոճերուն և բառերուն վրայ, և ասանկով լուսաւորել մեր յետին դարուց դրականութեան միջին խորշերէն մէկը: Աշխատութեանս մէջ կը քաջալերիմ այն յուսովը թէ օգտակար ծառայութիւն մը կը մատուցանեմ համազգեացս որ միշտ ի սկզբանէ ի վեր սիրած են չզիւրեանց երգս առասպելաց զվիպասանութեան, և թէպէտ ձեռքունիս հասած երգոց մեծագոյն մասը հոգեւէն կամ տօնական տաղեր են եկեղեցականներէ գրուած, չեն պակսիր ուրիշ կողմանէ գողտրիկ և սթափական երգեր ալ, որոնց մէջի փափուկ բացառութիւնները, աշխոյժ նկարագիրները, տոփոտ սրտի մը մեղմ կամ ուժգին գուրցուածքները չեմ փոխեր Անակրէոնի և կատուլլոսի գրածներուն հետ: Մանօթ է ամենուն որ հայկական դպրութիւնը իբրև պատմագիրք, ճարտասանք, քերթողք, առակախօսք, քերականք, ևայլն, մշակողներն, ծաղկեցընողներն եկեղեցականք եղած են. բայց շատ մեծ նշաւ դարձանքս երբ տեսայ որ ունեցած ամէն սիրերգակ և ծաղրերգակ բանաստեղծներն ալ՝ կրօնից սրբամօրուս պաշտօնեայք են, երբեմն լոկ քահանայ կամ վարդապետ մը, երբեմն արքեպիսկոպոս մը, երբեմն ինչուան նաև կաթողիկոս մը: Ասանկ են Յովհ. Թուրքուրանցի Սոսյ կաթողիկոսը ժն դարուն վերջերը, և Գրեգորիս կաթողիկոս Աթմարայ ժջ դարուն մէջ, որոնց տաքուկ և դարձագործ հառաչանքները, երևակայեալ կամ իրական սիրունիներու հնչտալից նկարագիրները և բուռն խօսուածքը չեմ կրնար շատ յարմար դառնալ իրենց վիճակին: Կան սիրոյ ուրիշ երգեր ալ որոնց հեղինակները՝ հաւանօքէն քահանայական կարգէ ըլլալուն համար՝ չեն ուղած որ անունին ծամծմուի աշխարհականաց բերնին մէջ, և ծածկեր են իրենք գիրենք, և ըստ իս՝ ամենէն աւելի զգածամօր և խոնդադատանօք գրուածներն ասանք են: — Ուրիշ դարձանալի բան մ'ալ որ շատ տեսակ խորհրդածութեանց առիթ եղաւ ինծի. աղգաօրական տաղի մը և ոչ իսկ հետքը գտած եմ:

Գալով ձեր գրած Արեւիկ Բ սղերգութեանը, սրմէ օրինակ մը տղնուութեամբ շնորհեցիք ինծի և կը խնդրէք որ ըրած քննադատութիւնս չզլանամ ձեզմէ, պէտք

է խոստովանիմ որ թատերադական սճոյն վրայ մասնաւոր ուսում ըրած չըլլալով՝ չեմ կրնար ո՛ր և իցէ դատաստան մը ընել գրութեանդ վրայօք և կը ձգեմ զայն ձեռնհաս և աւելի կիրթ ճարտարներուն: Միայն մէկ քանի մանր և թեթեւ դիտողութիւններ կը համարձակիմ համառօտիւ նշանակել հոստեղ, գիտնալով որ հեղինակ մը միշտ կ'օգտուի նոյն իսկ իրեն խճճող կրիտիաներուն շատ հեղ տնիրաւ դատաստաններէն, ո՛ւր մնաց բարեկամի մը սիրալիր և մտերմական խորհուրդներէն:

Նախ և առաջ, լեզուս քիչ մը չափէն աւելի քերած մօքրած՝ որով տեղ տեղ քաշկոտած երեցաւ ինծի. պարզ խօսիւնք՝ չեմ կրնար ընդունիլ որ այսպիսի լեզու մը, զոր կը բանեցնէ նաեւ Պ. Հիսարեան իր նեոն վիպասանութեան մէջ, հասարակաց գրութեան լեզու մ'ըլլայ. որչափ որ ալ կը սիրեմ կը պաշտեմ մեր գրոց սքանչելի բարբառը, չեմ ուզեր որ աշխարհիկ լեզունիս ալ կորսնցնէ իր պարզութիւնը, որով և շնորհքը, և տեսակ մը լեզու ծնանի՝ որ հարազատ գրաբարին քով նուազի և նսեմանայ, սովորական աշխարհաբարին քով ալ՝ գոյնզգոյն և խոստուտիկ լսիներ հազած մարդու մը պէս երևնայ, աչք չլացնող, բայց չէ թէ յագեցնող: Տեղ տեղ չկրցայ լաւ ըմբռնել խօսքերուն իմաստը, և թերեւ դուք ալ այդ բանէն կասկածելով՝ մէկ երկու անգամ գաղղիներէն բացատրութեամբ ուզեր էք յայտնի ընել մտքերնիդ: Մենք այնպիսի դարու մը մէջ կ'ապրինք որ ամէն բանէ առաջ պարզութիւն կը սիրեն. ինչո՞ւ գրաբար լեզուին խրթնութիւնները և դարձուցութիւնները ջանաւոր մտցնել հասարակ խօսակցութեան մէջ, որ անհասկանալի կամ դժուարասկանալի ըլլալէն վատ ուրիշ բան չհաշիր:

Էջ 37 վատակայ երկրորդ խօսքին առջի տողին մէջ գրուած հոմանի բառին միտքը չեմ հասկընար. նոյնպէս էջ 22: Զրուանդխտոյ խօսքին մէջ փայլակեցանաւանցեցուցանիցես տասնամիակեան բառը որ տողին կէսէն աւելին բռնած է, չյարմարի խիտ առ խիտ դրուած փաղաքշական և փափկավանկ բառերուն քով և կը խնդրեմ որ ատոր տեղ ուրիշ բառ մը գտնաք: Էջ 43, «Չմեկնես ի՛նչ են այն լեռներն զորոնք քթիդ չէիր տաներ» խօսքը Բիւզանդի գրոց մէջ այդ նշանակութիւնը չունի. «Ո՞վ են լեռինքն այնքիկ՝ զորս դուն ընդ ունջ տանէիր» կը հասկցուի «Ո՞վ են այն լեռները զորոնք դուն գետին տակ կ'անցընէիր», վասն զի առաջ և ետքը կ'ըսէ նաեւ ընդ գետին տակ. «Ո՞վ են ունջի՛ քիթ, և «Ո՞վ են ունջի՛ տակ, խոր, յորմէ և ընդովին: Էջ 8 Արշակայ խօսքին մէջ «Դո՞ւ ալ մի յառնես» ևայլն, բացատրութիւնը նման է տաճիկ դուրցուածքին սէ՞ն sk մի. անոր համար կարծեմ վերցնելու է այդ մին, և եթէ կ'ուզէք, կրնաք 1847 տարուան Բազմալիպի 165 երեսը դրուած հմուտ յօդուածը աչքէ անցնել մի մասնիկին նկատմամբ: Երբեմն կու կը գրէք և երբեմն կը, ինչո՞ւ միութիւն պահուած չէ. կարելի՞ չէ որ Բ. Կրկին յարաբերականին տեղ միայն որ գործածել. — ամէն ճամնայն» բառի նշանակութեամբ միշտ ետզ գրելու է և եղով գրելը սեղադրութեան դէմ կը համարիմ, թէ պէտեւ Ալիշան վարդապետն ալ միշտ եղով կը գրէ. ձեռագրաց մէջ ամէն կը գրուի, և Արա. Այալընեան ալ իր Քննական Բերականուրեան մէջ ամէն գրութիւնը կը դատաւարաւ: Էջ 23 Շտանդխտոյ երկրորդ խօսքին մէջի սօսալիւն բառը ոսկերոտոյ համար կարծեմ չկրնար ըսուիլ, վասն զի այդ իմաստը ահագին և քստմնելի գաղափար մը կը զարթուցանէ մարդուս մտքին մէջ, մինչդեռ սօսալիւն՝ բարակ հովէ մը ծածանեալ տերեւոց մեղմիկ խօշիւնը կը յիշեցնէ:

Բ Հանդիսին Ե տեսլեան մէջ Խոստովանի երևնալն և աներևոյթ ըլլալը մէկ կ'ըլլայ. այդ անձը էական մաս մը չունի ողբերգութեան մէջ, և հանդիսատեսը անշուշտ կրնան իրենք իրենց հարցնել թէ ինչո՞ւ աննշան մարդ մը կը ներկայանայ տեսլարանին վրայ և ընդհանուր խողին հետ կապ չունեցող պարագայ մը ճոխանալով կը պտտմէ:

Ահաւասիկ ասոնք են, աղնիւ Պարոն, ողբերգութեանդ վրայ ըրած փոքրիկ դիտողութիւններս, որոնք ամենեւին չեն կրնար նուազեցնել մտքի մէջ հայրենա-

ՀԵՏԵԻԵ՛ՆՔ ՆԱԽՆԵԱՅ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆՆԵՐԻՆ

Մարտիրոս Մինասեանը «Սիոն»-ի 1987 թ. Մայիս-Յունիս-Յուլիս ամիսներին միացեալ համարում (էջ 137-144) հրապարակել է մի գրախօսական, նուիրեալ լաւ շարժական թերթի 1986 թ. էջ 50-ում տպագրուած «Մի յօդուածի առիթով» և «Պատասխան ընդդիմախօսի» բանավիճային յօդուածներին, որոնցից առաջինի հեղինակը տողերիս հեղինակն է, երկրորդինը՝ Բագրատ Ուլուբաբեանը։ Իմ յօդուածում յայտնուած է, որ Բ. Ուլուբաբեանը ճիշտ չի թարգմանել Մովսէս Խորենացու «Հայոց Պատմութեան» երկրորդ գրքի կից գլխի վերնագիրը և սխալ է հասկացել այդ գլխում հանդիպող «երգէր ձեռամբ» բառակապակցութեան իմաստը։ Բ. Ուլուբաբեանը չի ընդունել իմ դիտողութիւններէից ո՛չ մէկը։ Մարտիրոս Մինասեանը խոստանում է յայտնել իր անկողմնակալ կարծիքը բանավէճի մասին։ «Ստորեւ արտայայտելու եմ անկողմնակալ կարծիքս» (137)։ Այդ կարծիքն այն է, որ Ուլուբաբեանն իսկապէ՛ս սխալուել է և՛ որ Խորենացու երկու հատուածի վերծանութեան դէպքում էլ ինքը (Մինասեանը) համարիմ է Արքարեանին։ «Համամիտ եմ (ընդգծել է Մինասեանը — Գ. Ա.) Ստ. Մալխասեանցին և Գ. Արքարեանին» (139), «Գ. Արքարեանին համակարծիք եմ (դարձեալ Մինասեանն է ընդգծողը — Գ. Ա.)» (143)։

Բնականոն պայմաններում սպասելի է, որ գրախօսը քննադատեր սխալուողին

և պաշտպաներ սխալն ուղղողին։ Սակայն Մարտիրոս Մինասեանը նախընտրել է հակառակ ճանապարհը. քննադատել է ինձ և պաշտպանել Ուլուբաբեանին։ Փաստն ակելի ակնյայտ դարձնելու համար նախ ծանօթանանք այն սխալին, որը պաշտպանել է Մինասեանը։ Պաշտպանութեան առարկան է «երգէր ձեռամբ» բառակապակցութեանը վերաբերող անիրազեկութիւնը։ Ուլուբաբեանը չի մանաւորով, որ բառակապակցութիւնը համալսարհային գրականութեան մէջ (Աստուածաշնչի երբայական բնագրում) գործածուել է Մովսէս Խորենացուց ակելի քան հազար տարի առաջ և նշանակում է «նուագում էր ձեռքով», կարծել է, թէ բառակապակցութեան առաջին գործածողը Խորենացին է, որը նկատի է ունեցել ոչ թէ նուագելը, այլ պարելը։ Սոյն սխալը ես ուղղել եմ, վկայակոչելով Աստուածաշնչի երբայական բնագիրը և յունարէն ու հայերէն թարգմանութիւնները, որոնցում գրուած է. «Դաւիթ երգեր ձեռամբ իւրով» (նոյն բովանդակութիւնն ունեն նաև երբայական և յունական Աստուածաշնչեբր)։ Ուլուբաբեանն ինձ չհաւատաւորով, ստուգել է հայերէն Աստուածաշնչունը և չի գտել իմ նշածը։ Համոզուած լինելով, որ ինքը ճիշտ է ստուգել և՛ որ իմ նշած բառակապակցութիւնն Աստուածաշնչում չկայ, նա ինձ մեղադրել է Աստուածաշնչունը կեղծելու և «արդար ու անխորհալ» վէճ չմղելու մէջ։ Այսպէսով գործ ունենք

ախրակոն խօսքերէդ, վաւճառն նկարագրութիւններէդ և ճարտար գրուագներէդ զգացած ախորժաւ։ Ձեզի համար ամենէն մեծ վարձք և ամենէն մեծ խրախոյս կը համարիմ այն ծափահարութիւնները զորոնք անշուշտ աննախանձաբար Ձեզի պիտի չնորհեն հանգիստականք, ցուցնելով թէ կը զգան, կը հասկնան Արշակայ և իր զօրավարին բերանը գրուած հայասիրիկ խօսքերուն զեղեցկութիւնը և վսեմութիւնը։

Մաղթելով Ձեզ յաջողութիւն, մնամ ազնուութեանդ սիրոյ ողջուն իւս։

Հ. Յ. Թերզոնց

(Մնացեալը աջողիւ)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ
Ժնեւի համալսարան

մարտնչող անիրազեկութեան բացայայտ դրսևորման հետ, եթէ բառակապակցութիւնն Աստուածաշնչում գործածուած լինէր, ընդամէնը մէկ անգամ, կարելի էր ինչ-որ ձևով բացատրել անիրազեկութիւնը, բայց երբ գործածուած է երկու տարբեր գլուխներում (Թագաւորաց առաջին, գլուխ 18, տուն 10 և գլուխ 19, տուն 9), այս դէպքում միակ բացատրութիւնը մնում է Աստուածաշնչից օգտուել չիմանալը, այսինքն մասնագէտ չլինելը:

Աստուածաշնչի մասնագէտ չլինելը հասկանալի է, բայց երբ մէկը յանդգնում է Խորենացի թարգմանել, պէտք է գոնէ Խորենացիադէտ լինի: Խորենացիադէտը կ'իմանար, որ բառակապակցութիւնը գործածել է առաջին անգամ ոչ թէ Խորենացին, այլ Թագաւորութեանց գիրքը: Կ'իմանար նաև, որ Խորենացին բառակապակցութիւնը գործածել է ոչ թէ պարելու, այլ երգելու իմաստով: Թագաւորութեանց գրքի մասին նա կ'իմանար և ինչ ստուգելու կարիքը չէր զգայ, եթէ ծանօթ լինէր, օրինակ, Գր. Խալաթեանցի և Ռ. Թոմսոնի խորենացիադէտական աշխատանքներին: Խալաթեանցը 1896 թ. Մոսկուայում հրատարակուած «Հայկական էպոսը Մովսէս Խորենացու Պատմութիւնում» ուսերէն մեծագործութեան 229-331րդ էջերում, իսկ Թոմսոնը «Հայոց պատմութեան» 1978 թ. Լոնդոնում հրատարակուած անգլերէն թարգմանութեան 207րդ էջում նշել են, որ բառակապակցութիւնը գտնուում է Թագաւորութեանց գրքի չորս հատորներից առաջինի 19րդ գլխի 9րդ տանը: Թոմսոնը բառակապակցութիւնը թարգմանել է նուագելու (և՛ ոչ պարելու) իմաստով, որովհետեւ ա'յդ իմաստն ունի Աստուածաշնչում և ա'յդ իմաստով են թարգմանել նաև Մովսէս Խորենացու նոխորդ թարգմանիչները, նրանց թւում՝ նաև Մովսեսեանցը: Ուրեմն նախքան Խորենացուն թարգմանելն անհրաժեշտ էր ծանօթանալ նախորդների վաստակին և իմանալ, թէ ինչ է նշանակում բառակապակցութիւնը: Իմանալու դէպքում Խորենացին ճիշտ կը թարգմանուէր, Մովսեսեանցն էլ անակղի չէր մեղադրուի սխալ թարգմանելու մէջ:

Սխալուելը մարդկային է և ամէն ոք կարող է սխալուել: Բայց երբ Ուլուբաբեանն ինչ մեղադրում է Աստուածաշնչը կեղծելու, իսկ Մովսեսեանցին՝ բառակապակցութիւնը սխալ թարգմանելու մէջ, նշանակում է նա հանդէս է գալիս որպէս կրկնակի անիրազեկ, որը չի իմացել Աստուածաշնչից օգտուել և ծանօթ չի եղել խորենացիադէտութեանը: Կրկնակի անիրազեկին պաշտպանելը դատապարտելի է ոչ միայն գիտական, այլև բարոյական առումներով, որովհետեւ պաշտպանելը հրապարակային շրջանառութեան մէջ է դրել սխալ գիտելիքներ գիտական առարկայի վերաբերեալ և վարկաբեկող տեղեկութիւններ իր տարածած գիտելիքներն ուղղորդի բարոյականութեան մասին: «Անկողմնակալ» Մարտիրոս Մինասեանը, ինչպէս ասուեց, բռնել է մարտնչող անիրազեկին պաշտպանելու ճանապարհը: Նա իր պաշտպանելի վարքագիծը համարում է բարդար ու անխարդախ և գտնում է, որ Արգարեանը ոչ միայն արդար ու անխարդախ չէ, այլև ծածկամիտ է և աղբիւրները թաքցնող. «Բ. Ուլուբաբեանն իր պատասխանի վերջում մաղթում է, որ վէճը գիտութեան մէջ և կեանքում լինի «արդար ու անխարդախ». ևս (Մինասեանը - Գ. Ա.) աւելացնում եմ՝ նաև առանց ծածկամտութեան կամ աղբիւրների գաղանապահութեան» (144):

Եթէ նոյնիոյ Արգարեանն իսկապէս թաքցրած լինէր բառակապակցութեան աղբիւրը և վա՛ր լինէր պատճառը, որ Ուլուբաբեանը սխալուել է, դարձեալ Մինասեանի վճիռը դատապարտելի է, որովհետեւ մեղաւոր է ճանաչուած ոչ թէ սխալուողը, այլ սխալն ուղղողը: Եթէ Ուլուբաբեանն արդար ու անխարդախ բանավիճէր, կարիք չէր զգայ Արգարեանին ստուգելու և չէր սխալուի: Նա կամովին է ոտուզել ինձ, հետևաբար կամովին էլ պէտք է գտնէր բառակապակցութեան աղբիւրը: Այն բանից յետոյ, երբ ևս յայտնել եմ, որ բառակապակցութիւնը գտնուում է «Թագաւորութեանց» գրքում, Ուլուբաբեանին մնում էր Հայկազեան բառարանի միջոցով իմանալ, որ նկատի ունեմ «Թագաւորութեանց» առաջին գիր-

քը, որում և գտնուում է բառակապակցուժիւնը: Ի դէպ՝ Ուլուբարեանն այդպէս էլ վարուել է: Նա գիտակցել է, որ «Գրական թերթում» աղբիւրները միշտ էլ, որ նշուում են ամենայն մանրամասնութեամբ (այդպէս նշուում են գիտական հանդէսներում) և մտքով անգամ չի անցնում կացրել, թէ ես թաքցնելու կարիք չգալի: Կը լինէի (թաքցնելու վարկածը զուրկ է տրամաբանութիւնից, որովհետեւ իմ նպատակը եղել է, ընդհակառակը, Ուլուբարեանին ցոյց տալ, որ բառակապակցութիւնը գործածուած է «Հայոց պատմութիւնից» բացի նաեւ Աստուածաշնչում): Հետեւելով իմ մատնացոյց արած աղբիւրին՝ նա «Թագաւորութեանց» առաջին գրքի, 16րդ գլխի, 23րդ տանը չի գտնուում որոնածը:

Ինչպէս տեսնում ենք, Մինասեանն ընթերցողին թիւրիմացութեան մէջ է դրել, երբ յայտարարել է, թէ աղբիւրը թաքցուած է եղել: Ուլուբարեանն ինքն է հերքում թաքցնելու վարկածը, ամենայն որոշակիութեամբ նշելով «Թագաւորութեանց» գրքի առաջին հատորը, 16րդ գլուխը, վերջին տունը (23րդ): Հարց է ծագում. «անկողնակալ» Մինասեանն ինչու է բռնել Ուլուբարեանի կողմը. նոյն իսկ այն դէպքում, երբ Ուլուբարեանն ինքը հերքում է այդ կողմնապահութեան հիմքերը: Մինասեանին արդէն ճանաչելով՝ կարող ենք կռահել, որ նա պէտք է շարունակի պնդել թաքցնելու վարկածը, որովհետեւ Ուլուբարեանը յամենայնդէպս Աստուածաշնչում չի գտնել իմ նշածը: Այս պնդումը կանխելու և Մինասեանին նորանոր անյարմար վիճակներում յայտնուելու հնարաւորութիւնից վաղորօք օգտակար համար, առաջարկում եմ կարդալ «Պատմութեան տարրական հանդէսի» 1987 թ. No. 4-ում տպագրուած իմ յոդուածը («Մովսէս Խորենացու «Հայոց պատմութեան» մի քանի մեկնութիւնների շուրջ»), որում բացատրուած է բառակապակցութիւնը չգտնելու պատճառը: Իսկ այժմ բաւարարուեմ յիշեցնելով Գր. Խալաթեանի և Ռ. Թոմսոնի աշխատութիւնները, որոնցում կէտ առ կէտ նշուած են ինչպէս բառակապակցութեան տեղն Աս-

տուածաշնչում, այնպէս էլ Խորենացու և Աստուածաշնչի կապը: Սա մասնագիտական աշխատանքում հանրայայտ գիտելիք է, այնքան հանրայայտ, որ այն կասկածի տակ վերցնելն ու իմ գրածն ստուգելու կարիքն զգալը բացայայտում է ոչ միայն ստուգողի, այլև նրան հովանաւորող անյարմար վարքագիծը:

Ստուգելու կարիքն զգալուց աւելի անյարմար էր ստուգելն ու չգտնելը, այն դէպքում, երբ բառակապակցութեան տեղը նշուած է ոչ միայն Խալաթեանի, Թոմ. Թոնի և այլոց աշխատութիւններում, այլև Աստուածաշնչից օգտուողի համար նախատեսուած ամենատառջին ձեռնարկում՝ Երուսաղէմի հայերէն Համարաբարուում, (աշխատասիրութեամբ Թ. Աստուածաբանի, Երուսաղէմ, 1895), որի 924րդ էջում դրանցում է. «Ա. Թագ. ԺԸ 10... Դուրի երգէր ձեռամբ իւրով: Ահա սա՛ է իմ նշած աղբիւրը, այսինքն «Թագաւորութեանց» առաջին գրքի, 18րդ գլխի, 10րդ տունը: Հէնց այս տունն եմ ես նշել, երբ գրել է. «Խորենացին ժամանակակից էր Աստուածաշնչի հայերէն թարգմանութեանը, և հնարաւոր է, որ ինքն էլ թարգմանել է «Գիրք Թագաւորութեանց» կոչուող մասը, որում Դուրի թագաւորի մասին կարգում ենք. «Դուրի երգէր ձեռամբ իւրով: Աստուածաշնչում սերիչ ո՛չ մի տեղ չկայ իմ նշածը, և ես էլ սեղծ սպիտակի վրայ գրել եմ, որ նշածս գտնուում է «Թագաւորութեանց» գրքում: Եթէ անգամ այդ գրքի տնունը տուած էլ չլինէի՝ պէտք է, որ Ուլուբարեանը դիմէր Համարաբարուին (նոյն իսկ՝ հիմէ Գր. Խալաթեանի և Ռ. Թոմ. Թոնի մասին չգիտէր) և «երգել» կամ «ձեռք» բառերի դիմաց գտնէր նշածս:

Այսքան տարրական ու այսքան բացայայտ մի փաստ Մինասեանը համարել է թաքցուած, որովհետեւ, ինչպէս պարզուում է նրա գրախօսական ուսումնասիրութիւնից, նա ինքը չի իմացել ո՛չ Խալաթեանի ու Թոմսոնի, ո՛չ էլ Համարաբարուի մասին: Ահա թէ նա ինչ է գրում. «Նրան (Ուլուբարեանին - Գ. Ա.) պիտի օգնէին Երուսաղէմի հայերէն Համարաբարուը, բայց սա չունի այդ տրտու-

յայտութիւնը երգել բառայօղուածում» (140): Որպէսզի Մինասեանին զրկենք արդարանալու հնարաւորութիւնից, ասենք, որ նա նշել է միայն «երգել» բառայօղուածը, բայց նկատի է ունեցել բառակապակցութեան բացակայութիւնն առհասարակ Համարաբառում: Եթէ նա իմանար, որ Համարաբառում բառակապակցութիւնը կայ, բնականաբար, կը գրէր այդ մասին: Այնինչ նա ոչ միայն չի գրել, այլև Ուլուբաբեանին արդարացրել է հէնց նրանով, որ Համարաբառում նա իբր չէր կարող գտնել իր որոնածը: Չենք կարծում, թէ նա Ուլուբաբեանին այնքան անիրազեկ համարէր, որ կարծէր, թէ նա բառակապակցութիւնը պէտք է որոնէր միայն «երգել» (և ոչ՝ նաև «ձեռք») բառայօղուածում: Երբ քննութեան աւարկան ոչ թէ միայն «երգել» բառն է, այլ բառակապակցութիւնը, կը նշանակի այդ առարկան բազկացած է հաւասարապէս երկու բառից՝ «երգէր ձեռամբ»:

Միայն «երգել» բառայօղուածը մատնացոյց անելը և այդ հզանակով Ուլուբաբեանին արդարացնելը կը նշանակէր դիմել ընթերցողին խաբելու միջոցին: Որ Մինասեանն այդ միջոցին չի դիմել, այլ պարզապէս ինքն էլ չի իմացել, որ Համարաբառում իմ նշած բառակապակցութիւնը կայ, դա երևում է նաև նրանից, որ նա ենթադրել է, թէ ես բառակապակցութիւնն Աստուածաշնչում գտել եմ «Ինքնուրոյն կամ ՆՀԻից (Հայկազեան Բառարանից - Գ. Ա.) իմանալով» (141): Ինչպէս տեսնում ենք, նա չի գրել, թէ ես կարող էի օգտուել նաև Երուսաղէմի

Համարաբառից, որում նոյնպէս բառակապակցութիւնը գրանցուած է, ըստ որում՝ գրանցուած է շատ աւել որոշակի, քան Մինասեանին յայտնի Հայկազեան բառարանում: Համարաբառից բացի, Մինասեանին յայտնի չեն եղել նաև վերոյիշեալ խորենագիտական աշխատութիւնները, որոնք և հանդիսանում են իմ իրական աղբիւրները: Ես Հայկազեան բառարանին կամ Համարաբառին դիմելու կարիք չեմ ունեցել, որովհետև մասնագիտութեան բերումով վաղօրոք գրադուել եմ մեր մատենագիրների բառու բանով, ծանօթ եմ եղել Խորենացու երկում դեռևս բացատրութեան կարօտ հատուածներին, փորձեր եմ դրանք բացատրել, իմացել եմ, որ Խալաթեանն ու նրա հետեւողութեամբ՝ Թոմսոնը բացայայտ նշել են բառակապակցութեան տեղը Աստուածաշնչում: Այս ամէնը յայտնի չի եղել Մինասեանի պաշտպանելին, որը ոչ միայն չի իմացել, այլև չի՝ կասկեցել իմանալ տարրական մի դիտելիք և պատճառ է դրածել «Դրական թերթում» և «Սիոնում» վարելու մի բանավէճ, որն անյարմար վիճակ է ստեղծել ոչ միայն իրեն ու Մինասեանի, այլև խմբագրութիւնների համար: Այսպիսի մի բանավէճի ես չէի անդրադառնայ, մանաւանդ՝ «Պատմա-բանասիրական հանդէսում» հրապարակած յօդուածից յետոյ, բայց ո՞ւմ մտքով կ'անցնէր, որ «Սիոն»ը պաշտպանելու է սխալուողին, իսկ ինձ ներկայացնելու է «արդար ու անխաղախ» վէճ չմղողի դերում:

(Շարունակելի՝ 1)

ԳԷՈՐԳ ԱՐԳԱՐԵԱՆ

Երևան, Մատենադարան

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

Ս Ա Ր Գ Ի Ս Մ Ա Ջ Մ Ա Ն

(1550?-1602?)

ԺՁ. Դարու վերջերը իրեն գրիչ եւ ծաղկող յայտնի անձ մըն էր Մոկացի Սարգիս երէցը, մականունեալ Մազման: Ան որդին էր Յովհաննէս քահանայի եւ Թուրվանտայի: Կենակցին անունն էր Սալամ:

Մոկացի Սարգիսը իրեն վարպետ ունեցած է քաջ քարտուղար եւ անյաղթ փիլիսոփայ Հիզանցի Մարտիրոս քահանան, ինչպէս նաեւ անոր եղբայրը՝ Սարգիս քահանան եւ որդին տէր Գրիգորիսը: Իր կարգին ունեցած է աշակերտներ, որոնցմէ յայտնի են Խիզանցի Մեսրոպ դպիրը, եւ Բաշարաթի որդի Մելքսէթը:

Մազման Սարգիսի մանրանկարչական գործունէութիւնը կը տարածուի մէկ ու կէս տասնեակ տարիներու վրայ (1558-1602): Այդ շրջանէն ծանօթ են երկոտասնեակ մը գործեր: Կը ներկայացնենք ժամանակագրական կարգով:

1. — Շարական, 1588: Ստացող՝ Յովհաննէս քահանայ Խասգեղցի. — Ձեռ. Զ. Բիտուի, թիւ 592:

Հստ Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի, Մազմանի նկարները մերձաւորութիւն կը ցուցնեն իր գլխաւոր ուսուցչին Մարտիրոսի եղբոր՝ Սարգիս քհն. Խիզանցիի գծած նկարներուն:

2. — Աւետարան, 1588-1590: Գրիչ՝ Սարգիս: Ծաղկած է իր վաղամեակի (+ 1589) եղբայրը՝ Աղեքսանդր սարկաւազ: Ստացող՝ Ֆիլիսոփայ Ներսէս Յպս. Շինեցի, «քաջ երաժիշտ եւ համեղարան եղանակող»:
— Ե. Լալայեան, Յուլիան Զեռ. Վասպուրականի, էջ 707:

3. — Աւետարան, ծաղկած է Ամրտօլու Վանքին մէջ. «ընդ հովանեաւ Սուրբ Յովհաննէսին, ի խնդրոյ տէր Ներսէսին եւ արհեստակցոսին»:
— Յուլիան Զեռ. Մշոյ, էջ 194:

4. — Աւետարան, 1592: Գրիչ՝ Բաղդասար Բոլնեց: Ծաղկող՝ Սարգիս Մազման: Ստացող՝ Վարդանէս. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5516:

5. — Գանձարան, 1592: Գրիչ՝ Դաւիթ կրօնաւոր: Ծաղկող՝ Սարգիս Մազման: Ստացող՝ խոջայ Պուտախ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5366:

6. — Աւետարան, 1594: Գրիչ՝ Մխիթար: Ծաղկող՝ Սարգիս Մազման: Ստացող՝ Յովանէս Զանկանց. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5831:

7. — Աւետարան, 1591-1595: Ստացող՝ Հայրապետ. — Յուլիան Զեռ. Վասպուրականի, էջ 739:

8. — Աւետարան, 1595: Գրիչ՝ Մելքսէթ Մոկացի: Ծաղկող՝ Սարգիս Մոկացի: Ստացող՝ Կիրակոս Ոսկոնց. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 300:

9. — Աւետարան: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Սարգիս Մոկացի: Ստացող՝ Աւետիք քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 278:

10. — Աւետարան, 1599: Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ: Ծաղկող՝ Մոկացի Սարգիս. — Յուլիան Զեռ. Վասպուրականի, էջ 757:

11. — Աւետարան, 1602: Գրիչ՝ Մկրտիչ երէց, որդի Ամիրխանի: Սարգիս սկսած է ծաղկել քայքայէ կրցած աւարտել: Ստացողը՝ խոջայ Աւետ եւ խոջայ Մելիք: Յիշատակարանին մէջ կը կարդանք. «Լի բերանով Ած. ողորմի ասացէք Մոկացի տէր Սարգիս ծաղկողին, որ մականունն Մազման կոչի, որ զԱւետարանս առաւ ի ծաղկել, եւ մինչդեռ չէր թամամէր վախճանեցաւ, եւ եկեալ աշակերտացն նորա՝ աւարտեցին»:
— Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա. Հատոր, էջ 68:

12. — Մեկնութիւն ԺԴ. Թղթոցն Պօղոսի՝ Սանահնեցի Անանիա Վարդապետի, շուրջ 1602: «Ոկիզբն տէր Սարգիս վարպետն ի Մոկաց արարեալ էր», Դիւթք սարկաւազ լրացուցած է 1603ին: Ստացող՝ Բարսեղ Վարդապետ. — Ձեռ. Ս. Գ. թիւ 234:

Յ Ա Կ Ո Ր Զ Ո Ւ Ղ Ա Յ Ե Յ Ի

(1550?-1613?)

ԺՁ. Դարու վերջին քառորդին եւ յաջորդ դարու սկիզբը (1576-1610) իրեն գրիչ եւ մանրանկարիչ յայտնի դէմք մըն էր Յակոբ երէց Զուլայեցի: Ծնած է ԺՁ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս: Որդին էր խաւջա Վալիի եւ Օղլանփաշայի: Աշակեր-

տած է Լմնցի Ջաքարիա եպիսկոպոսին: Իրրեւ սարկաւագ ստորագրած է 1586ին, եւ երէց 1607ին: Ուսուցիչ եղած է Մկրտիչ գրչի, Մարգարէ երէցի, եւ տէր Մեսրոպի: Իր գործերէն ցարդ յայտնաբերուած են ութ ձեռագիրներ. կը դասաւորենք ժամանակագրական կարգով:

1. — Պատմութիւն Աղեքսանդրի, շուրջ 1576: Ջաքարիա եպիսկոպոս գրած է ի Հռոմ: Ծաղկումը կատարուած է գրչին եւ իր աշակերտին Յակոբի կողմէն, հաւանաբար Լիմի մէջ — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5742:

«Այս ձեռագիրն առատօրէն նկարագրուած է իրական տեսարաններով, որոնց մէջ լեզենդար իրադարձութիւնները մեկնաբանուած են որպէս ժամանակակից դէպքեր» (Հին Հայկ. Մանրանկարչութիւն, Երեւան, 1952):

2. — Աւետարան, 1585, Կեդի: Ստացող՝ Աստուածատուր քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 9691:

3. — Աւետարան, 1586, Կեդի: Գրած եւ նկարագրուած է «ղարիպութեամբ». — Սրտ. Արք. Սիրմէեան, Ցուցակ Հայ. Ձեռ. Եւրոպայի, 1950, էջ 16, թիւ 11:

«Նկարք յիսունի չափ՝ մէկը միւսէն ինքնատիպ ու յաջող, որոնց բոլորին վրայ ծաղկող Յակոբ դրած է, առդարեւ, իր արուեստին բոլոր նուրբ գաղտնիքները» (նոյն, էջ 16):

4. — Աւետարան, 1587, Հին Ջուղայ: Ստացող՝ խոջա Ատիբէկ. — Սիրմէեան, նոյն Ցուցակ, էջ 33, թիւ 37:

5. — Աւետարան, 1587: Գրիչ՝ Ներսէս, Թվնիկ գիւղ: Ծաղկող՝ Յակոբ: Ստացող՝ Կարապետ քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6758:

6. — Աւետարան, 1592, Աւանց գիւղ, վան: Ստացող՝ Սոլթավալի. — Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 3424:

7. — Աւետարան, 1607, Ծոշ: Ստացողը՝ Աստուածապով եւ եղբայրը Ղազար. — Ձեռ. Նոր Ջուղայի, Ա. Հատոր, թ. 105:

8. — Աւետարան, 1610, Ծոշ: Գրած եւ ծաղկած է ցանկութեամբ խաւջայ Աւետիքի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7639: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 468:

Իրինա Դրամբեան գրած է այսպէս. «Քննելով Յակոբ Ջուղայեցու մանրանկար-

ների պատկերազրութիւնը, մենք զախս ենք այն եզրակացութեան. որ թէ եւ աւետարանական նկարաշարի հիմնական տեսարաններում նա հետեւում էր Վասպուրականի մանրանկարչական արուեստի հաստատուած կանոնին, սակայն կառչած չէր այդ արուեստից այնպէս, ինչպէս կարող էր լինել զուտ միջնադարեան մի նկարիչ: ...: Նրա ստեղծագործութեան մէջ միջնադարեան աւանդոյթները յուրովի զուգորդում են արուեստում հանդէս եկող նոր երևոյթների սաղմերի հետ եւ, որ ամենակարեւորն է՝ նկարիչն այդ երևոյթի նկատմամբ հանդէս է բերում նոր մօտեցում» (Բանիքը Մատենադարանի, 1971, թիւ 10, էջ 183):

«Յակոբ Ջուղայեցու ստեղծագործութեան վառ անհատականութիւնը հանդէս է եկել բացառիկ իւրայատուկ պատկերազրութեան մէջ, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ, միայն նրան յատուկ, օրնամանտային մօտիվներում» (Հին Հայկ. Մանրանկարչութիւն, Երեւան, 1952):

Վ. Ա. Ս. Ի. Ե. Պ. Ի. Ս. Կ. Ո. Պ. Ս.

(1550? - 1625?)

Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող Վասիլ Եպիսկոպոս ծնած է ԺՋ. Դարու կիսուն հաւանաբար: Ծնողքը կը կոչուէին Մարտիրոս քահանայ եւ Պլար: Կենակցին անունն էր Տունիա: Ունէր զաւակներ՝ Խաչատուր, Ստեփանոս եւ Հափսիմէ: Իր ուսուցիչները եղած են Մարգարէ քահանայ եւ Վահան քահանայ: Յիշուած է որպէս եպիսկոպոս 1588ին, եւ արքեպիսկոպոս՝ 1622ին: Իրեն աշակերտած են Զէյթունցի Ղազար քահանան, եւ Աղազար գրիչը: Իր գործերէն յայտնի են հետեւեալները:

1. — Ծառոց, 1588, Ֆռնուզ գեաւդաբաղար: Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Վասիլ եպիսկոպոս, որդի Մարտիրոս քահանայի եւ Պլարի: Ստացող՝ մահտեսի Սարգիս. — Ձեռ. Հալէպի, թիւ 134:

2. — Սաղմոս, օրինակուած «ի Սեփեւտոս Սարկաւագ Վարդապետին յաւրինակէն», 1594, Հաղբատ: Գրիչ եւ ստացող՝ Վասիլ, որդի Մարտիրոս քահանայի եւ Պլարի. — Ձեռ. Հալէպի, թիւ 59:

ԺԵ. ԴԱՐ

ՍԱՐԳԻՍ ԽԻՉԱԿՆԻ

(1550 ? — 1610)

Սարգիս քհն. Խիզանցի որդին էր գրիչ Սարգիս քահանայի եւ Խանումի, եւ եղբայրը Մարտիրոս քահանայի: Ծնած է ԺԶ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս: Կնոջ անունն էր Ըստսինի (+ 1603): Ունէր չորս մանչ զաւակներ եւ աղջիկ մը: Ուսուցիչ եղած է Խիզանցի Մեսրոպի, Զէյթունցի Վահանի եւ Կիրակոս զրի: Իր մանրանկարչական գործունէութիւնը տեւած է քառորդ դար (1555 — 1610): Այդ շրջանի իր արդիւնքէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1591, Խիզան: Գրած եւ ծաղկած է Անկուրեցի Փաւլատի համար. — Զեռ. Նոր Զուգայի, Ա. Հատոր, Թ. 100:

2. — Շարական, 1596, Խիզան: Գրած եւ ծաղկած է Ստեփանոս Եպիսկոպոսի համար. — Զեռ. Զ. Գէորգեանի, Թիւ 18: Հայտ. Եկեղեցի, 1944, հոկտ., էջ 9:

3. — Շարական, 1601, Հիզան: Գրած եւ ծաղկած է. շողշողուն խորանագրով եւ գունագեղ նկարներով: Ստացող՝ Մելիքսէթ քահանայ. — Զեռ. Ա. Թ. 1663:

4. — Շարական, 1602, Հիզան: Գրիչ եւ նկարող՝ Սարգիս քահանայ: Ծաղկող՝ իր աշակերտը, Կիրակոս քհն. Խիզանցի. — Զեռ. Ա. Թ. Թիւ 1460:

5. — Աւետարան, 1604, Հիզան: Օրինակած է տանուտէր խոջայ Ատոմի համար. — Թորոս Աղբար, Բ. Հատոր, էջ 266:

6. — Յայսմաւորք, 1606, Հիզան: Գրիչը՝ Սարգիս, Յովանէս եւ Կիրակոս Խիզանցիներ: Ստացող՝ Մելիք Սարգիս. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4721: Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա. Հատոր, Թիւ 254:

7. — Աւետարան, 1608, Խիզան: Օրինակած է Յովսէփ Վարդապետի պատուէրով, «ի Սքսի լաւ եւ յընտիր աւրինակէ»: Ծաղկած է իր որդին Յովհաննէս քահանայ. — Յուցակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 823, Թիւ 355:

8. — Աւետարան, 1610, Խիզան: Օրինակած եւ ծաղկած է Վանեցի խոջայ Աւետի համար. — Յուցակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 837, Թիւ 356:

ԽԱՉԱԿՆԻ ԳԼԶԱՆԱՅ

(1552 ? — 1608 ?)

Խաչատուր Խիզանցի ծնած է ԺԶ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս: Որդին էր Մուրատի եւ Հոթիսիմէի՝ Սարգիս քահանայի զստեր: Ունէր որդի մը՝ Միքայէլ: Իր մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ շուրջ երկու տասնամեակ (1591 — 1607): Երուսաղէմ գտնուած է ուխտաւորաբար 1591ին: Վախճանած է 1607ին կամ 1608ին: Իր գործերէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Մանրուածուք, 1591, Ա. Յակոբ Երուսաղէմ: Օրինակած է պարոն Խտրշահ դպրի խնդրանքով: Հաւանաբար ծաղկողն ալ ինքն է: Զարդանկարչական մասը ճոխ է եւ տպաւորիչ. — Սիրմէեան, Յուցակ Զեռ. Հալէպի, 1935, Թիւ 117:

2. — Յայսմաւորք, 1591, Երուսաղէմ, որ օրինակուած է մասամբ իր մօրեղբոր Մարտիրոս քահանայի ձեռքով, եւ ծաղկուած իր կողմէ, Յակոբ կրօնաւորի համար. — Զեռ. Ա. Թ. Թիւ 1920:

3. — Ճառընտիր, 1594 — 5, Խիզան եւ Զուգայ: Գրած է մասամբ, եւ ծաղկած, Մուլթանզուլի որդի Ստեփանոսի պատուէրով. — Զեռ. Նոր Զուգայի, Ա., Թիւ 217:

4. — Աւետարան, 1599, Էրզրում: Նկարագրողած է պարոն Խաչատուրի խնդրանքով. — Աղաւնուհի, Միարանք, էջ 118 — 9: Լուծայ, 1903, Թիւ 5, էջ 59:

5. — Յայսմաւորք, 1604, Խիզան: Գրիչը՝ Խաչատուր եւ Կիրակոս քահանայք: Ստացող՝ խոջայ Ամիրզադէ. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4692: Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա., Թիւ 169:

6. — Աւետարան, 1605, Խիզան: Ծաղկած է Յովհաննէս քահանայի օրինակած ձեռագիրը, խոջա Դարմանի պատուէրով. — Մ. Մ. Վ. Բարխուտարեանց, Աղուանից Երկիր, էջ 167 — 9:

7. — Աւետարան, 1605, գրուած «ի զաւառս Մոկաց, ձեռամբ Յոհաննէս քահանայի» եւ ծաղկուած «ի քաղաքս Հիզան, ձեռամբ Խաչատուր տղէտ քահանայի»: Ստացող՝ խոջայ Աղաջան, որդի Խոնդամիրի. — Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա., Թիւ 224:

8. — Աւետարան, 1605, Սեպ գիւղ «ի յերկիրն Մայիկացո եւ Խիզան: Դրիչ՝ Մխիթար: Ծաղկողը՝ Դրիգորիս, Խաչատուր եւ Մեսրոպ: Ստացող՝ Յովանէս վարդապետ, որդի տէր Միքայէլի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 240:

9. — Աւետարան, 1607, Խիզան եւ Սպահան: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Խաչատուր քհն. Խիզանցի. կը խնդրէ Ած. ողորմի ասել «եւ Մեսրոպ դպրին, որ աւզնական եղեւ ի ծաղկել եւ ի զարդարել Սբ. Աւետարանին»: Ստացող՝ պարոն Պետրոս, «որդի մեծ իշխանին մահդասի Նուրմալուն». — Զեռ. Երեւանի, թիւ 6785: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 321:

Ջ Ա Ք Ա Ր Ի Ա Ա Ի Ա Ն Յ Ի

(1555-1616)

Զաքարիա երէց՝ գրիչ, նկարող եւ կազմող էր միանգամայն: Ծնած է ԺԶ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս: Որդին էր Յովհաննէս քահանայի (+1600) եւ Ուլուխաթունի: Մայրը կանուխ մեռած ըլլալուն՝ մեծցած է ձորը խնամքով: Ամուսնացած էր Մահմուդի հետ: Եղած է աշակերտ տէր Յակոբի: Իր կարգին ունեցած է աշակերտներ, որոնցմէ կը յիշուին տէր Մարտիրոս, Պօղոս սարկաւազ, Մելքոն, եւ Յովհաննէս սրկ. Տգաղեցի (Դիզակեցի):

Շահ Արասի Վասպուրականէն Պարսկաստան գերի տարածներուն մէջ եղած է ինքն ալ, եւ յետ այնորիկ սկսած է կիրարկել Վանեցի կոչումը: Վախճանած է 1616 թուին: Զաքարիա գրիչ նշանաւոր է իր գործածած բազմատեսակ ծածկագրերով: Երկու տասնեակ տարիներ (1594-1616) տեւող իր մանրանկարչական աշխատանքներէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1555ին գրած է մասամբ, եւ նկարազարդած: Դրչութեան մասնակցած են Կարապետ եւ Մելքիսեդեկ: Ստացող՝ մահտեսի Կոստանդ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 6503:

2. — Աւետարան, նկարած է 1596ին:

Դրիչ՝ Սաղաթիէլ արեղայ (1577): Ստացող՝ Սիմէոն արքեպս.: — Զեռ. Երեւանի, թիւ 5507: Եւ. Լալայեան, Ցուցակ Հայ. Զեռ. Վասպուրականի, 1915, էջ 685-690:

3. — Աւետարան, 1599ին ծաղկած եւ կազմած է: Դրիչ՝ Կարապետ արեղայ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 5794:

4. — Աւետարան, 1600ին ծաղկած եւ կազմած է: Դրիչ՝ Մարտիրոս Մոկացի: Ստացող՝ Շահալամ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 2804:

5. — Աւետարան, 1603ին նկարած է Զաքարայ Աւանցի: Դրիչ՝ Կարապետ արեղայ: Ստացող՝ պարոն Յովանէս, որդի Մկրտչի. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 4101: Վ. Յակոբեան, Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, 1974, թիւ 105:

6. — Աւետարան, 1611ին գրած, ծաղկած եւ կազմած է. — Զեռ. Երեւանի, թ. 5345: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 518:

7. — Աւետարան, 1611ին գրած, ծաղկած եւ կազմած է «ի գեաւդն Քատաք»: Ստացող՝ Դարբին Աստուածատուր. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 528:

8. — Աղօթմատոյց, 1612ին գրած, նկարած եւ կազմած է. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 582: Ցուցակ Զեռ. Նոր Զուղայի, Բ. Հատոր, Լեւոն Դ. Մի. Նասեան, 1972, էջ 44:

9. — Աւետարան, 1614ին գրած, նկարած եւ կազմած է «ի յաշխարհն Պարսից, ի գեաւդն Քաթաք», աստուածասէր Շաղոսկիի ցանկութեամբ. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 695:

10. — Աւետարան, 1615ին ձեռնարկած է ծաղկելու եւ նկարելու, բայց մահը վրայ հասած է եւ գործը կէս մնացած. իր աշակերտը Յովհաննէս սրկ. Տգաղեցի արձանագրած է սապէս. «Զայս Աւետարանս, Վանեցի տէր Զաքարայ վարպետ ասեն, այն էր սկիզբն արարիալ, թղթերն ամէն ծաղկել էր, տնօրինականքն նկարեաց, ապայ ողորմած հոգին վախճանեցաւ». — Ցուցակ Զեռ. Նոր Զուղայի, Ա., էջ 155-156:

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԴ. ՄԱՐԱՇԵՑԻ

(1100? - 1160?)

Գրիգոր Վարդապետ ծնած է ԺԱ. Դարու վերջերը հաւանաբար: Եղած է միաբան Մարաշի մօտ գտնուող Յեսուանց վանքին: Ծանօթ էր իբրև գիտնական և ճգնաւոր: Գրած է ընդհանրապէս կրօնական և հոգևոր նիւթերու շուրջ: Իր գլխաւոր աւանդներէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Գիրք Վայից և Մեղայից. — Վայ քիչ անձն իմ, ընդէ՞ր ոչ սկսանիս տեսանել թէ ո՞րպէս պատրաստիս... — Զեռ. Երևանի, թիւ 38, թղ. 1760: Զեռ. Ս. Յ. թիւ 1110, թղ. 1363, էջ 969-1007 (ոչ լման): Զեռ. Անկիրիոյ, թիւ 92, թղ. 1584-97, ՄԿ (= 260) հատուած:

Գիրքը յօրինուած է 1149ին, պարզ և մաքուր ոճով: Ասկէ առնուած դանաղան հատուածներ կը գտնուին շատ մը ձեռագիրներու մէջ:

2. — Սկիզբն Խոստովանութեան... ասացեալ մեղայիւ. — Արի ի խոստովա. նութիւն ի գիշերի սկիզբն ի զլուս պահոց քոց... — Զեռ. Ս. Յ. թ. 1110, էջ 1008-1021: Զեռ. Անկիրիոյ, թ. 92, Ռ և Լ տուն: Զեռ. Երևանի, թ. 108, թղ. 1322, թղ. 117բ-178բ, Ռ և Լ տուն:

Կը թուի թէ Վայերը և Մեղաները միասին մէկ գիրք կազմած են նախապէս, և այդ պատճառով երկը կոչուած է Գիրք Վայից և Մեղայից:

3. — Դովասանութիւն առ Մարիամն Աստուածածին. — Ով ամենաբարեւոր Աստուածածին, պարծանք կուսուրբեան... — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 1619-1631, թղ. 191բ-198ա: Զեռ. Երևանի, թիւ 38, թղ. 70ա-71բ:

4. — Նորին Գրիգորի Յեսուացու ասացեալ Աղօթք... — Աստուած բարձր-

եալ, ահաւոր, անքնին, անիմանալի, անհասանելի, անճառելի, ինքնագոյ... — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 249ա-261բ: Զեռ. Երևանի, թ. 38, թղ. 71բ-80ա:

5. — Աւրանութիւն հինգշաբաթի ժամատուն աւրանելոյ. — Աւրանեալ է ամենասուրբ Երրորդութիւնն ի բարձունս, Հայր և Որդին և Հոգին Սուրբ... — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 261բ-263բ:

6. — Աղօթք. — Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, Աստուած սքանչելագործ, հօգր և փառաւորեալ, անհասանելի, անիմանալի... — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 263բ-265բ:

7. — Մաղթանք աւարտ բանի վերափոխման Աստուածածնին. — Պաղատողդ առ քաղցրաւորն, միջնորդդ առ գթածն, մաղթողդ առ ընդունողն... — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 349բ-351ա:

8. — Բանք գովեստից պատմագրաբար Յաղագս ծննդեան և անդեան և քաղաքավարութեան և վերափոխման ամենաբարեւոր և փառաւորեալ միշտ կուսին Մարիամն Աստուածածնին. — Զուգաւոր մարգարիտն, ըզքարն պատուական, ըզփարթամացցիշ դանձն, դանկապուտ ճախութիւնն... — Զեռ. Երևանի, թիւ 38, թղ. 41ա-55ա: Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 428բ-456բ:

9. — Դովասանութիւն առ Կոյսն Մարիամ Աստուածածինն. — Բարեբանեալ ես ամենաբարեւոր Աստուածածին, քանզի լոյսն առաջին և արարչական... — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 430, թղ. 456բ-472ա: Զեռ. Երևանի, թիւ 38, թղ. 55ա-61բ:

Այս ցանկը կը համարինք առժամեայ. վասնզի կարելի է որ վերագրեալներուն մէջ իրեն չպատկանող կտորներ մտած ըլլան, և կամ, աւելի հաւանականութեամբ, իր գրչէն ելած գործեր՝ անկէ դուրս մտցած:

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԱՐՏԱՇԷՍԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Արտաշէսեան Հարստութիւնը, որ տեւեց երկու դար (189 Ք. Ա - 6 Ք. Ա.), կը ներկայացնէ փոփոխութիւններ չորս մը Հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ: Այս ժամանակամիջոցին էր որ պատմական Հայաստանի հողամասին մէջ բնակող զանազան ժողովուրդները միացան և հիմնեցին Հայ ազգը իր ինքնայատուկ լեզուով և քաղաքակրթութեամբ:

Այս շրջանին էր որ Հելլենականութիւնը մուտք գործեց Հայաստանի մէջ և Հայ ժողովուրդը մշակոյթով՝ դէպի Արեւմուտք: Երբ Մեծն Տիգրանը գրաւեց Անտիոքը և ուրիշ հողամասեր, այն Հայաստանի փոխադրեց քաղաքիւ Յոյն արուեստագէտներ և արհեստագէտներ, և այսպէսով զարկ տուաւ Հայ ժողովուրդին քաղաքակրթութեան:

Քրիստոսէ երկու դար առաջ, Յունական քաղաքակրթութիւնը կը տիրէր Մերձասոր Արեւելքի մէջ: Այս պատճառով, դրամները, ըլլա՛յ Միլեկեան - Պարթեական կամ Եգիպտական, ունէին Յունական գրութիւն:

Զարմանալի չէ որ Արտաշէսեան դրամներն այլ կը կրեն Յունական լեզուն: Նկատի պէտք է առնել նաև որ Հայ գրերու գիւտը տեղի ունեցաւ քանի մը դար յետոյ:

Արտաշէսեան դրամները շատ քիչ ուսումնասիրուած էին անցեալի մէջ: Գլխաւոր պատճառը այն էր, որ Տիգրանի դրամներէն զատ՝ շատ քիչ նիւթ կար ուսումնասիրութեան համար: Վերջին քառասուն տարուայ ընթացքին, մեծաթիւ դրամներ մէջտեղ ելած են և այսօր Արտաշէսեան դրամներու թիւը զանազան հաւաքածոներու մէջ կ'անցնի երկու հազարը: Վերջերս Բրիտանական դրամագիտական ընկերակցութիւնը տպեց հեղինակիս աշխատութիւնը, նուիրուած Արտաշէսեան Հարստութեան դրամներու⁽¹⁾: Այս գործի Հայերէն թարգմանութիւնը տրպուսեցաւ Վիեննայի Միթթարեաններու կողմէ⁽²⁾:

Արտաշէսեան դրամները ինքնայատուկ արուեստ մը ունին և շատ գիւրտութեամբ կը զանազանուին միւս ազգերու դրամներէն: Այսպէս, Մեծն Տիգրանի դրամներուն վրայ կը տեսնուի հայկական ժանկաւոր խոյրը (tiara), որ զարդարուած է աստղով մը որ կը տեսնուի երկու արծիւներու միջև: Արծիւները կոնակ կոնակի դարձած են, բայց իրարու կը նային: Այս աստղը կը տեսնուի բոլոր Արտաշէսեան դրամներու վրայ, հոգ չէ թէ ո՞՞ր (style) կրած է որոշ փոփոխումներ ժամանակի ընթացքին: Օրինակի համար, Տիգրան Գ ի դրամներուն վրայ աստղը կը տեսնուի առանց արծիւներուն, բայց հայկական խոյրը հոն է մատահօրէն: Տիգրան Մեծի Դամասկոսի մէջ կոխած դրամներուն վրայ կը տեսնուի աստղը մէկ արծիւով: Երբեմն աստղը ունի պոչ մը, ասուպի նման, բայց հայկական խոյրը միշտ ներկայ է:

Ներկայիս, բարեբախտաբար կրնանք դասուորիկ Արտաշէսեան դրամները ժամանակագրական կարգով: Զարմանալի է որ շունինք դրամներ առաջին երեք զանակայններէն, Թերես ապագային գտնուին դրամներ Զարեհ Ա. էն (Ք. Ա. 189), Արտաշէս Ա. էն (Ք. Ա. 189-160), և Արտաւադդ Ա. էն (Ք. Ա. 160-123), կան հաղուադիւտ դրամներ Տիգրան Ա. էն (Ք. Ա. 123-96):

Հասկնալի է որ Մեծն Տիգրան Բ. (Ք. Ա. 94-54), ըլլալով զօրաւոր թագաւոր մը և տիրելով աւելի քան քառասուն տարի, հասանած է բազմաթիւ դրամներ, նկատի պէտք է առնել նաև որ ան խից ճիշդաւոր թագաւորացած տիպաւոր Պարթեաներէն և յաջողեցաւ ընդարձակել Հայաստանի սահմանները, հաստատելով ընդարձակ կայսրութիւն մը: Ներկայիս ծանօթ Արտաշէսեան դրամներուն կէսէն աւելին կը պատկանին Մեծն Տիգրանին:

Հետեւալ Արտաշէսեան դրամներու հաւաքածոն նուիրուած է երեսուցէմի Պատրիարքարանի Թանգարանին. —

Մեծն Տիգրան (Բ. Ա. 94-54).

1. — (Tetradrachm). Չորեքգրամ արծաթ, Պատ. թիւ 21:

Ակոսմ. — Տիգրանի կիսանդրին աջ դարձած, հայկական ժանիքաւոր խոյրով և արքայական ապարջով: Խոյրին վրայ կան կանգնած երկու արծիւներ. կանակ կանակի, որ իրարու կը նային: Մէջտեղին կը տեսնուի ութնատամեայ աստղ մը:

Բեկոզմ. — Անտիոքի բախար, աջ, նստած ժայռի մը վրայ: Չեռքն ունի ար մուկների ճիւղ մը և ասքին տակ կը տեսնուի Որոնդէս գետին սգիին կիսանդրին, որ քաղկատարած՝ աջ կը շողայ:

Դրուժիւնը աջ, վերէն վար ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ձախ. » » ΤΙΓΓΑΝΟΥ

Պատկեան թիւ 21. Դաշտի նշանը

2. — Թիւ 1ի նման: Պատկեան թիւ 19.

Դաշտի նշան, կշիռ 15 04 կրամ:

3. — Դրամ (Drachm). արծաթ. Տիւր թիւ 1ի նման:

Պատկեան թիւ 83

Բեկոզմի գրուժիւնը, աջ, վերէն վար ΒΑΣΙΛΕΩΝ

ձախ վերէն վար, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΓΑΝΟΥ

4. — Չորս քաղկոս (Four chalci). Պղինձ. Տիւր թիւ 1ի նման:

Պատ. թիւ 93-4. գրուժիւնը թիւ 3ի նման:

Դաշտի նշան P և A

5. — Թիւ 4ի նման: Դաշտի նշանը անորոշ:

6. — Երկու քաղկոս (Two chalci). Պղինձ. Պատ. թիւ 99.

Ակոզմ թիւ 4ի նման:

Բեկոզմ — Մարուսաւոր մերկ վահագնը (Heracles), կանգնած ձախ: Աջ քաղկոսի վրայ առիւծի մը մորթ և ձախ ձեռքը յանած ցուպի մը վրայ:

Դրուժիւնը թիւ 3ի նման:

Դաշտի նշան P և A

Կշիռ 5 1 կրամ:

7. — Մէկ քաղկոս (One chalcus).

Թիւ 6ի նման: Պատ. թիւ 103:

8. — Մէկ քաղկոս (One chalcus). Պղինձ. Պատ. թիւ 105.

Ակոզմ — թիւ 4ի նման:

Բեկոզմ — Ամաղթեղջիւրը ձախ: Դաշտին մէջ աջին H և ձախին Δ գրերը: Դրուժիւնը թիւ 3ի պէս: — Կշիռ՝ 2.51 կրամ:

9. — Կէս քաղկոս (Half chalcus). Պղինձ, Պատ. թիւ 107.

Ակոզմ — թիւ 4ի նման:

Բեկոզմ — Յորենի հասկ: Դրուժիւնը թիւ 3ի պէս:

10. — Մէկ քաղկոս (One chalcus), Պղինձ, Պատ. թիւ 104.

Ակոզմ և Բեկոզմ թիւ 8ի պէս:

11. - Չորս քաղկոս (Four chalci). Պղինձ, Պտ. թիւ 114.
 Ակոզմ - խոյրին աստղը կը նմանի ասուպի: Չկան երկու արծիւները:
 Բեկոզմ - Բախար (Nike) կը քայլէ ձախ: Երկարած ձախ ձեռքով բռնած է
 դափնեպսակ մը: Դրութիւնը թիւ 1ի նման: Դաշտի նշան, բախտին տակը ΔΗΜ գի-
 րերը: Կշիռ 5.30 կրամ:
12. - Չորս քաղկոս (Four chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 117:
 Ակոզմ - թիւ 1ի նման:
 Բեկոզմ - թիւ 11ի նման: Դաշտին գրերը ΔΜ: - Կշիռ 5.30 կրամ:
13. - Թիւ 12ի տարբերակը:
14. - Թիւ 12ի տարբերակը: Ակոզմի դաշտին մէջ Δ գիրը: Պտ. թիւ 119:
 Կշիռ 6.79 կրամ:
15. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 120:
 Ակոզմ - Տիգրանի կիսանդրին զեղեցիկ և խոյրը չորս մանիքով: Աստղի
 տեղ կան երկու խաչեր 45 աստիճանով: Դաշտին ձախ կոզմը Λ գիրը:
 Բեկոզմ - Աջին ղէպի վար ΒΑΣΙΛΕΩΝ
 ձախէն » » ΤΗΡΑΝΟΥ
16. - Մէկ քաղկոս (One chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 122:
 Ակոզմ - Ասուպի նման աստղ. թիւ 11ի պէս:
 Բեկոզմ - Եռասանի մը, որուն վրայի սափարէն կը բարձրանան սարդենիի
 ճիւղեր: Դրութիւնը թիւ 15ի նման:
17. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 121:
 Ակոզմ - Նախորդներուն նման:
 Բեկոզմ - Արմաւենիի ճիւղ մը ձախ յենած: Դրութիւնը թիւ 15ի նման:
- Արստուղ Բ. (Ք. Ա. 56-34)
18. - Չորս քաղկոս (Four chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 132:
 Ակոզմ - Արատազգի կիսանդրին աջ, հայկական խոյրով թիւ 1ի պէս:
 Բեկոզմ - Բախար կը քայլէ ձախ, երկարած աջ ձեռքին մէջ դափնի մը և
 ձախ ձեռքը յենած կռնքին վրայ:
 Դրութիւնը աջ. ղէպի վար ΒΑΣΙΛΕΩC
 ձախ, ղէպի վար ΒΑΣΙΛΕΩΝ / ΑΡΤΑΥΑΖΔΟΥ
 Այս դրամը կոխուած է օտարազգի պղնձի մը վրայ:
- Արսուկ Բ. (Ք. Ա. 30-20)
19. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 136:
 Ակոզմ - Արատազի կիսանդրին աջ, Բարձր խոյր մը, մէկ աստղով(?):
 Բեկոզմ - Բախար կանգնած աջ, ձախ ձեռքին մէջ դափնի մը:
 Դրութիւնը կոթորակ ձախն աջ՝ ΒΑΣΙΛΕΩC MEI ...
- Տիգրան Ք. (Ք. Ա. 20-8)
20. - Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 144:

Ակոզմ — Խաղաւորին կիսանդրին աջ, բարձր խոյրով: Վեց ժանիքով աստղ,
 Բեկոզմ — Ձի մը ձախ, առջևի ստքը բարձրացուցած:
 Գրութիւնը քառակուսի: Վերը աջ՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջին, վար՝ ΜΕΓΑΛΟΥ,
 Վարը, ձախ, վերովար դարձած՝ ΤΗΡΑΝΟΥ, ձախին, դէպի վեր՝ ΘΕΟΥ:

Տիգրան Գ. (Ք. Ա. 8-5)

21. — Մէկ քաղկոս (One chalcus), Պղինձ, Պտ. թիւ 157:

Ակոզմ — Տիգրանի կիսանդրին աջ, բարձր խոյրով և վեց ժանիքով մեծ
 աստղով: Բեկոզմ — Մոռ կամ ծառի ճիւղ մը:
 Գրութիւնը աջին դէպի վար՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախին դէպի վար՝ ΤΗΡΑΝΟΥ,
 Կշիռ՝ 2.53 կրամ:

Արտաւազկ Գ. (Ք. Ա. 5-2)

22. — Երկու քաղկոս (Two chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 160:

Ակոզմ — Արտաւազդի կիսանդրին աջ, բարձր խոյրով և հինգ ժանիքով
 աստղով: Բեկոզմ — Անձ մը կանգնած ձախ, աջ ձեռքով բռնած նիզակ մը և ձախ
 ձեռքը վահանի յենած:
 Գրութիւնը՝ աջէն դէպի վար՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΜΕΓΑΛΟΥ, ձախին դէպի վար՝ ΑΡΤΑΞΑΔΟΥ:

Տիգրան Գ. և Երասո (Ք. Ա. 2 — Ք. Ե. 1)

23. — Չորս քաղկոս (Four chalci), Պղինձ, Պտ. թիւ 161:

Ակոզմ — Մօրուսաւոր Տիգրան աջ դարձած: Աջին կը տեսնուի Երասո թա-
 զուհիին գլուխը՝ աջ դարձած:
 Բեկոզմ — Բախտը ետսած ձախ՝ գահի մը վրայ, աջ ձեռքով բռնած ամաղ-
 թեղջիւրը և աջով նիզակ մը:
 Գրութիւնը՝ աջին դէպի վար՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΤΗΡΑΝΟΥ,
 ձախին՝ դէպի վար՝ ΜΕΓΑΛΟΥ
 Գահին տակը՝ վերէն վար՝ ΤΕΚ

Մասենագրութիւն

Paul Z. Bedoukian, Coinage of the Artaxiads of Armenia
 Royal Numismatic Society, Special Publication No. 10. London (1978)

Ջարեհ Պաւլեան, Արտաշեսեան Հարսուրեան Դրամներ

Մխիթարեան Տպարան, Վիեննա (1983)

Իւրաքանչիւր պատկերի վերի թիւը յօդուածին դրամի թիւն է, վարի թիւերը հեղինակին գրքին նոյն տիպի դրամներուն նկարներն են:

ԱՐՑԱԾԵՍԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՏՈՀՄԱԾԱՌԸ

ԶԱՐԵՀ Ք. Ա. 189-ին առաջ

(Արտաշէս Ա.ի արամեերէն արձանագրութեան մէջ յիշուած, բայց ոչ իբր թագաւոր)

ԱՐՏԱՇԵՍ Ա. Ք. Ա. 189—160

(Նախ Անտիոքոս Գ.ի կառավարիչը, եւ յետոյ թագաւոր)

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Ա. Ք. Ա. 160—123

ՏԻԳՐԱՆ Ա. Ք. Ա. 123—96

ՏԻԳՐԱՆ Բ. ՄԵԾՆ Ք. Ա. 95—56

(Ամուսնացած Պոնտոսի Միհրդատ թագաւորի աղջկան հետ. եւ յետոյ՝
ԶՈՍԻՄԷի հետ)

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Բ. Ք. Ա. 56—34

(Սպանուած Կղէոպատրայի կողմէ 30ին Ք. Ա.)

ՏԻԳՐԱՆ Գ. Ք. Ա. 20—8/6

ԱՐՏԱՇԵՍ Բ. Ք. Ա. 30—20

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Գ. Ք. Ա. 5—2

ՏԻԳՐԱՆ Դ.

Ք. Ա. 8—5 եւ յետոյ Ք. Ա. 2—1 Ք. Ե.

ԵՐԱՏՈ Քագուհի

Տիգրան Դ.ի հետ, յետոյ թագուհի

ՏԻԳՐԱՆ Ե. Ք. Ե. 6ին

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ Ք. Ա. 34—30, (Անտոնինոսի եւ Կղէոպատրայի որդին.)

ԱՐԻՈՐԱՐԶԱՆԵՍ Ք. Ե. 2—4 (Ատրպատականի Քագաւոր)

ԱՐՏԱԻԱԶԴ Դ. Ք. Ե. 4—6, որդի Արիաբարզանէսի:

ԹՈՒՐՔ ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ԴԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հայերը արդէն իսկ իրենց շուրջը պատահած գազանային արարքներէն մեծապէս մտահոգուած էին, և իրենց ենթարկուած փորձերը յարմար էին միայն դէպի գիտական տարրալուծարան քառող անասուններուն։ Այս փորձերը գիտականութիւնը չհաստատուած անասնութեան մը արդիւնքն էին։ Այսպէս, ճարգմամբիւ Հայեր այս անմարդկային փորձերուն ենթարկուեցան, բայց անոնք ուրիշներուն առողջութեան ո՛չ մէկ օգուտ ունեցան...։ Ո՛չ մէկ դրական արդիւնք տուին անոնք։ Խեղճ Հայերը, որոնց գոյութիւնը անասուններէն աւելի պատու ոգուրկ եղած էր, գիտական տեսութիւններու զոհերը դարձան։ Որքան որ կը յիշեմ, բծաւնդէ վարակուած հայերէն տանուած արիւնք էրգրումի կառավարիչ Թանսինին ներքերուցու, զինք ճանդորոճուեալ հաշակելէ ետք, բոս բժշկական օրէնքներուն յատուկ պահանջքիւ։

Երբ Պաշտպանութեան Նախարարութիւնը այս վկայութիւնները ուրացաւ, թէ՛ վերադարձ Բէմայր և թէ՛ Սալահէտտինը երկրորդ նամակ մը նամբարեցին։ Բէմայր վերահաստատեց իր նախկին վկայութիւնը թէ ժողովուրդը Հայ երիտասարդները բռնադատելի չիճուկի փորձերու միջոցաւ ուղարկուեցան և այս անջնջելի բիծ մըն է Թուրք բժշկութեան պատուին։ Ան գործաւ ք կը յայտնէր թէ ինչո՞ւ չատ մը ուրիշ բժշկական հաստատութիւններ և բժիշկներ լուռ կը մնային և իրենց բժշկական կոչումին պատիւը չէին պաշտպաներ։ Բաւական է մասնաւորել թէ Պաշտպանութեան Նախարարութիւնը միայն հերքեց թէ հրաման մը կամ արտօնագիր մը տրուած էր այս փորձերը կատարելու համար, բայց այս փորձերուն իսկական գոյութիւնը չուրազար։ Տքթ. Սալահէտտինը յայտնեց թէ ինք ճիշդ գործածուեալ որովհետեւ իր վրայ ճշուած կը գործ օրէին, որպէսզի այս հարցին չուրջ լուռ մնայ, մինչ չատ մը ճաղկաւ բժիշկ-

ներս ճշմարտութիւնը կ'ուրանային և ճշմարտութիւնը հաստատել չէին պատահել։ Երբ այս վիճարանութիւնը յատուկ կու գար, Տքթ. Ա. Խանճեանը յայտնեց թէ Փրօֆ. Համաթի Սուաթ, շիճուկի փորձերու հեղինակը, մտային խանգարումի ծանր վիճակէ մը կը տառապէր և զինք ստիպողութեամբ սահմանափակուած էին իր բժշկական վարժարանի դարմանատան մէջ։ Անորոշ է թէ այս խելագարութեան վիճակը ծրագրուած էր կամ հնարուած, և կամ թէ ան անխուստփելի արդիւնքն էր այն բնդ հարուսին, որուն կ'ենթարկուէր Հայ զոհերուն պատճառաւ իր ունեցած մղձաւանջներուն։ Տքթ. Խանճեանը Մազհար Հարցաքննիչ Բանձնաժողովին կոչ ուղղեց որ այս հարցը քննէ։ Մասնաւորելի է թէ Տքթ. Շէքիրին օգնականներէն մին իր յուշերուն մէջ կը յայտնէ թէ Շէքիրը գործած զեր մը ունէր բժաւանդի գէմ տանուած միջոցներուն մէջ։

Կը յայտնուի թէ, նորէն երգնկայի մէջ, բանակի բժիշկ հրամանատար Համաթի շիճուկի փորձերու երկրորդ շարք մը կը կատարէր։ Երրորդ բանակի երեսակները հետակ զօր սրածնի իններորդ դունդի Հայ սպայ մը կը պատմէ թէ այս փորձերուն կ'ենթարկուէին նաեւ Պահեստի Սպաներ Մարզելու վարժարանին ուսանողներէն ժամաւ։ Այս վարժարանը Առաջին Համաշխարհային Պատերազմին բացուած էր և իր ուսանողներէն 150ը Հայեր էին։ Ըստ այս ակամատեսին, Փրօֆ. Համաթի Սուաթին կատարած փորձերուն զխաւոր նպատակն էր քննել այս շիճուկի գանդան ուղղեցութիւնները՝ որտի, ուղեղի, լեարդի և այլ գործարաններու վրայ, և այս նպատակին համար ան բանուոր վաշտերու մէջ ծառայող Հայ զինուորները կ'օգտագործէր։ Խորհրդային Հայաստանի Պետական կեդրոնական Պատմական Արխիւ միակ անդն է որ այս փորձերուն վերաբերեալ փաստաթուղթեր պահուած են և մանրամասնութեամբ ներդրուած ու ցուցակագրուած են։

Հայոց ֆարգին մէջ ձեռնամուխ եղող Թուրք բռնիկները որպէս մտադրածներ նկարագրելը անոնցմէ ոմանց ըմբռնումէն չի տարբերիր։ Սրաք պաշտօնեայ մը, որ Օսմանեան կառավարական Պաշտօնեաներու վարժարանը ուսանած էր և որ մօտէն ծանօթութիւն ունէր կարգ մը նշանաւոր Թուրքերու հետ, որոնք ձեռնամուխ էին ցեղասպանութեան իրադարձ. ման մէջ — Վարժարանի ման սպաներ և պաշտօնեաներ, Տիարաքերի և իր հակակշիռն տակ եղող շրջաններու երեւելի անձնաւորութիւններ — Թուրք բռնիկի մը կողմէ արտայայտուած այսպիսի ըմբռնում մը կը յայտնէ։

Ազգիչ Պէյ անունով բռնիկ մը ինծի պատմեց թէ երբ Մէրզիֆուն կը գտնուէր, Սվազի նահանգ, յսեց թէ Հայերէ բաղկացած կարաւան մը ֆարգուելու կը զրկուէր։ Ան Բայմաֆուն գնաց և ըսաւ Վրիտենք թէ բռնիկ մըն եմ և թէ բռնիկներն ու մտադրածները իրարմէ չեն տարբերիր, որովհետեւ բռնիկներուն գլխաւոր պաշտօնը մարդ արտաթններուն միտք մորթել է։ Ներկայիս Բայմաֆուն պարտականութիւնը մեր պարտականութենէն չի տարբերիր — մարդ արտաթններու մորթինները մորթել ուստի կը խնդրեմ որ դիտարկուէք այս վիրտուտական գործողութեան անձամբ տկանատես ըլլալն։ Արտօնութիւնը արտօնեցաւ։ Որոշուած վայրը բռնիկը չորս մտադրածներ գտաւ. որոնցմէ իւրաքանչիւրին ձեռքը երկար դանակ մը կար։ Ոստիկանները Հայերը տասը տեղեր հաշուող խումբերու կը բաժնէին և զանոնք մէկ մէկ մտադրածներուն կը զրկէին։ Մտադրածը Հայէն կը պահանջէր որ իր վիզը երկարէ, և ան կը կատարէր այդ պահանջը ու ոչխարի պէս կը մորթուէր։ Բռնիկը անոնց մահուան գիմաց տոկայու կարողութենէն զարմացաւ։ Չոհերը ոչ մէկ բառ կ'արտասանէին և վախի ոչ մէկ արտայայտութիւն ցոյց կու տային։

Աւելի ուշագրաւ իրողութիւն մը այն է, թէ Մէրզիֆունի (Մարզաւան) Բայմաֆուն բռնիկ մըն էր, Տքթ. Ֆայիք, երբ ան ձերբակալուեցաւ, Թուրք օրաթերթ մը ուշագրութեան յանձնեց այն իրողու-

թիւնը, թէ բացի իրեն վերագրուած անգթութիւններուն, ան կը պարծենար իրեն եմթակայ եղող հազարաւոր Հայեր ֆարգած ըլլալուն։ Մէրզիֆունը կը գտնուէր Պոլսէն արեւելք, 250 մղոն հեռաւորութեամբ, Սվազի նահանգին մէջ։ Նահանգային վարչաձեռն կառոյցին համաձայն, Բայմաֆուն ստորագաս է մուրիսէրիֆին, որ նահանգին ֆոլիսէրն էր։ Սակայն, ինչպէս Գերմանացի գործիչ Մօզէլը Պէրլին տեղեկացուց, Ֆայիքը, որպէս Մէրզիֆունի իթթիհատին գլխաւորը, նահանգի կառավարիչ Մուսամարի հետ ուղղակի կը հաղորդակցէր. փոխանակ իր անմիջական գլխաւոր մուրիսէրիֆին միջոցաւ։ Գիտակից դառնալով Մէրզիֆունի մէջ իրագործուած վայրագութիւններուն կարեւորութեան, Բրիտանական փոխ Բարձրագոյն Գոմիսէրը Պոլսոյ մէջ, փոխ Մովակալ Ռիչըրտ Ուէլպ, մանրամասն տեղեկագիր մը զրկեց Պալսիսին, 17 Փետր. 1919ին, որուն մէջ Տքթ. Ֆայիքը յաճախ յիշուած էր որպէս գլխաւոր կազմակերպիչը քաղաքին մօտաւորապէս 13 000 Հայոց քանդման։ Ֆայիքի անունը՝ գլխաւոր մեղսակիցներու ցանկին առաջինը։

Համայնարհային Պատերազմի ընթացքին, Բրիտանական Արտաքին Գործոց Նախարարութիւնը վաւերագրերու երկար շարք մը հրատարակեց, Այս վաւերագրերը հաւաքած էր պատմագիր Անջուա Թօյնպին և անոնց Նախարարին մէջ կը հաստատէ թէ Մէրզիֆունի ֆարգերը աւելի ուշագրաւ էին չուրիչ տեղերէ, ուր Հայոց դէմ պատրաստուած Օսմանեան կառավարութեան ծրագիրը կ'իրագործուէր... և նպատակ չկար տեղահանները որոշուած հանգրուանը զրկել։ Անոնց կարաւանները ամբողջութեամբ կը ֆարգուէին անմիջապէս որ ճամբուն վրայ գտնուող յաջորդ քաղաքը կը հասնէին։ Բրիտանական Արտաքին Գործոց Նախարարութեան զրկուած գրաւոր վկայութեան մը մէջ, Տքթ. Ուայթ, Մէրզիֆունի Անատոլիա Ամերիկեան Գոյէճի Տնօրէնը, որ ֆարգերուն ամբողջ ընթացքին հոն կը գտնուէր, կը չեղտէ թէ շարժման գաղտնաբերութեան բանտերէն ազատ արձակուած էին և ֆարգերու վայրերը այս ա-

առաջիններուն խումբերով կը վխտային... Կ'ենթադրուի թէ Մէրզիֆունի 12,000 հայերէն միայն մի քանի հարիւրը ազատեցան... Կային նաեւ մեծագոյն հերոսութեան և հաւատքի տիպարներ: Ոմանք քաջութեամբ և հանդարտութեամբ սկսան իրենց ճամբորդութիւնը, որպէս հրաժեշտ ըսելով «աղօթեցէք մեզի համար»: Մենք ձեզ կրկին պիտի չտեսնենք այս աշխարհի մէջ, բայց օր մը կը հանդիպինք»:

Փրօֆ. Թէոտոր Ա. Էլմէր, Ամերիկեան ռաւոյցական կազմի անդամ, խօսելով իր անձնական փորձառութեան մասին, կը հաստատէ դատաւարաբաններուն դերը որպէս շրջող մարդասպան խումբեր և կը պատմէ անձնական նկատումները Գօլէճի պահակին, Չէրքէզ մը՝ որ հրահանգուած էր կարաւանի մը ընկերակցի:

«Ան մէկ-երկու օրեր հոգ վերադարձաւ և պատմեց թէ ինչպէ՞ս այն 1200 է աւելի անձերը հինգ հոգիները շարքերով իրար կապուեցան և Ամասիա քաղաքացան... Անոնք կացիներով փառուեցան»:

Սամսոնի մէջ, Ամերիկեան Հիւպատոստրանի ներկայացուցիչ Տիար Փիթըր ի զուր ֆանաց զերծանել Հայոց պարպումը և բնաջնջումը: Ան կապ կը պահէր Գօլէճին և Մէրզիֆունի հիւանդանոցին հետ և 25 Օգոստ. 1915 իր տեղեկագրին մէջ կը յայտնէ թէ կառավարիչ Տրթ. Յայիքը համամիտ էր 300 թրք. զրուշ (ոսկի դրամ) առնելու որպէս փրկագին, այս Հայերը աքսորէ ազատելու համար: Սակայն «կը թուի թէ Բայրամը, ճեմսեմբեի հրամանատարը և քաղաքապետը իրար հետ համաձայնութեան մը չհեղան թէ ինչպէ՞ս այս դումարը պիտի բաժնուին»:

Վերջապէս, Յոյն Փրօֆ. Չէնէտիս հեռեւեալը կը պատմէ այս դադանային արարքներուն մասին:

«Կացիներ կը գործածէին զանոնք (տեղահան եղողները) սպաննելու համար: Զսնոնք կը մերկացնէին և միայն ներք-նազգեստով կը ձգէին և մեծ փոսի մը ե-ղերքը կ'առաջնորդէին: Հոն ծունկի կու գային անոնք, իրենց ձեռքերը կոնակի կապուած, և իրենց գլխուն տրուած կացիներ հարուածներով շուտով կը սպաննուէին... Նոյն ձևով կը սպաննուէին Հայ

եկեղեցականները: Անոնցմէ մին, Մամրէ քաջանայ, աղօթքի պահուն սպաննուեցաւ — իր տղան կողքին էր կեցած... Ան (կառավարիչ Յայիքը) յաճախ ինծի ըսաւ թէ ինք և ճեմսեմբեի հրամանատարը պարզապէս գործիքներ էին, իրենց պարտականութիւնը տրուած հրամանները կատարել է: Ո՛չ մէկ Հայ պէտք է մնայ: Ծեր թէ երիտասարդ, կոյր, կաղ և կամ անդամաւոր՝ բոլորը պէտք է տեղահան ըլլան, անխտիր և առանց քացառութեան»:

Օսմանեան Պետութեան ծրագրին մէջ վերոյիշեալ ձևով սպանդներ երբեք տարօրինակ չեն: Իրենց ամենալայն իմաստով՝ իրադրոժում մըն էին որ կարելի է կոչել «գործադրում»: Թոյնպիսի այսպէս կը պատճառարանէ իր «մարտահրաւէրը և հակազդեցութիւն» տեսութեան մէջ. «Այն մարտահրաւէրը որ Օսմանեան կառոյցին ուղղուած էր հակազդեցութիւն կը պատճառէր... իրենց նոր հպատակներուն հետ որպէս մարդկային հօտեր և նախիրներ վարուել, մարդկային արժէքները հաւասար վերածելով վրանարնակին հովիւի շունին»: Սակայն հօտերու և նախիրներու գոյութիւնը միայն իրենց տէրերուն օգտին համար է. անոնց գոյութեան և ապրելուն ուրիշ որեւէ արդարացում չկայ: Անմիջապէս որ անոնց պիտանի ըլլալը նուազի կամ դադրի, և կամ երբ անոնք նկատուին որպէս թողօն և ոչ թէ սեփականութիւն, անոնք կը սպաննուին: Մարդկային զոհերուն միակ տարբերութիւնը կենդանիներէն այն է թէ անոնք սպաննուելէ ետք կը դադրէին օգտակար ըլլալէ: Հայոց սպանդը գործնական էր նաեւ ուրիշ ասպարէզի մը մէջ — ան ծառայեց իրագործմանը Թրքական նպատակին, որ է կազմութիւնը համասեռ ազգային կառոյցի մը:

Թրգմ. ԱՐԱՄ ՊԵԼԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 4)

ԳՐԱԴՐԱՆԻՔ

YOVHANNES TLKURANTSİ

Յայտնի իրանագետ և հայագետ James R. Russell լոյս ընծայած է (1987) մեր միջնադարնան մեծագոյն բանաստեղծներէն Յովհաննէս Թլկուրանցիի վրայ գիրք մը, Yovhannes Tlkurantsi and the Mediaeval Armenian Lyric Tradition տիտղոսով, Պենսիլվանիոյ Համալսարանին Armenian Texts and Studies մատենաշարին իբրև նօթաներորդ հատոր:

Անաւանիկ գրքին բովանդակութիւնը: Introduction էջ 1-17), Songs of Love and Spring, տրուած են տաղերուն անգլերէն տաղաչափեալ թարգմանութիւնները հանդերձ բազմաթիւ ծանօթութիւններով (էջ 27-104), Yovhannes and Asha (էջ 105-116), Wisdom Poems (էջ 117-137), The Lay of Brave Liparit (էջ 139-147), The Marvels of Narekatsi (էջ 149-155), The Lay of St. Alexianos (էջ 157-163), Songs of Creation and Adam (էջ 165-187), Three Festal Hymns, այսինքն՝ Գանձեր (էջ 189-96), Index (էջ 197-198): Հայերէն բնագիրները ԻԴ + Ե + Դ (էջ 201-255):

Յովհաննէս Թլկուրանցիի տաղերուն լեզուն ըլլալով միջին հայերէնը՝ անշուշտ պիտի կիրարկէր անոր յատուկ բացատրութիւններ. որոնք ի հարկէ պիտի դուռարդնէին թարգմանչին գործը:

Թերեւս որոշ հափով հետաքրքրական ըլլան հետեւեալ նկատողութիւնները՝ լուսարանելու համար զանազան կէտեր:

1. — էջ 39, տող 3. «I I remember love, if you forget love», թարգմանուած է, «Թէ սէր յիշես ու թէ չիշես» տողը (էջ 203). — ճիշդը պիտի ըլլար, «If you remember love, if you forget love»:

2. — էջ 48, տող 13. «Like gold foil held close to the taper» գրուած է իբրև թարգմանութիւն «Զէտ ըզթիթեղն ի մօմն ի մօտ» տողին (էջ 205). — Հօս հայերէն «ըզթիթեղն» բառը տպագրական հին վրի-

պակ է. ուղղելի է «ըզթիթեղն»: Սոյն տողին մօտին տրուած note-ը բոլորովին բանադրօտիկ է:

Նման տող մը կը գտնուի նաև 13րդ տաղին մէջ (էջ 214). «Քան զթիթեղն ի հօրն որ է ի վառման»: Հօս ալ կրակին մօտ գացողը ոչ թէ թիթեղն է այլ թիթեղնը՝ այսինքն սիրահարը. — Հմմտ. Յովհաննէս Թուամանեանի չքնաղ տաղերը.

Ասում են, էն թիթեղները,
Որ գիշերուայ խաւարում,
Որտեղ ճըրագ, որտեղ կըրակ,
Որտեղ լոյս է հէնց վառում,
Հաւաքում են, չուրջը պատում,
Մէջն են բնկնում խելագար,
Ասում են, թէ՛ էն Փարւանայ
Ջահիլներն են սիրավառ:
Ըշտապելուց թե են առել,
Դարձել թեթե թիթեղներ,
Ու տակաւին հօւր տեսնելիս՝
Մէջն են ընկնում անհամբեր:

(Բանաստեղծութիւններ, տպ. 1922, էջ 97):

3. — էջ 49, տող վարէն 5. «Wherever you went they would call you back» թարգմանուած տողին դիմաց հայերէն բնագիրը կ'ըսէ, էջ [206], «ընդ որ երթաս յետդ [ճիշդը՝ հետդ] կոչին», այսինքն, «Wherever you went they would follow you»:

Հայերէն բնագիրներու տպագրութեան մէջ ալ անխուսափելիօրէն կը գտնուին սրբագրելի տողեր:

1. — էջ [206], տաղին առաջին տունը տպուած է սապէս.

Լոյս երեսացդ եմ քո փափաք,
Քաղաք կուլան, Չին ու մաշին,
Թէ տեսնու զվարսն Հնդըստան,
Ընդ որ երթաս յետդ կոչին:

Փոխանակ ըլլալու.

Լոյս երեսացդ է քո փափաք,
Քաղաք կուլան ու Չինմաշին,
Թէ տեսնու զվարսդ Հնդըստան,
Ընդ որ երթաս հետդ կոչին:

2. — էջ [226], «Հիմիկ ճարտար բժիշկ ես դու» տողով սկսող տաղին թերի և սխալ տաղերուն ուղիղ ընթերցումները կը դնենք ստորեւ, ինչպէս նաև պակասող է. տունը, ուր թլկուրանցին կը յայտնէ իր ծերացած ըլլալը:

1. — Հիմնիկ ճարտար քմիչիկ ես դու
2. — որ մընացիր քան զմագ բարակ
7. — Երբ քան զաշխարհս ես չառ
անմիտ

10. — որ խրատէ զաշխարհս յարակ
19. — Դու մատամբդ ի հետ հաւզնես
22. — քո հոգոյդ յէ՞ր ես փաթերակ
ի. տուն

Մերացար ու չմտացար,

միթէ մնաց քեզ ժամանակ,

Որ զաստենիս դու սիրնցիր,

զանգէն թողեր ես բրբիչակ:

33. — Դիտեմ զի յոյժ եմ մեղաւոր

44. — Աղտնղեցիր զհոգիդ մեղաւք:

3. — Էջ [231], տող 35,

«Ի գաւազանին անկաւ».

պիտի բլլայ,

ի վերայ գաւազանին կանգնաւ:

Նոյն էջ, տող 45,

«Զաւրէնս քեզ համարով տայ».

պիտի բլլայ,

Զաւրէնս քեզ հրաման ով տայ:

4. — Էջ [235]. — Կրկնաւեզու, Տաղ
Սիրոյ, ուղղելի է բոտ հետեւակին:

Ա.

Յայտար էի ես խիստ աղբաւմ,

ենկիւլէնտի էակի տարտում...

Տաղը Յովանէսի ծայրանունով գրե-
աւած է, հետեւաբար առաջին տողին առա-
ջին տառը պիտի բլլայ Յ:

Բ.

Ունքեր ունէր ինքն կոմար,

Ղարառըր կոզլարի խռամար...

Իւզիւ կուլիստան ու զոմար:

Գ.

Վայրի եղներու նման...

Յովանէսի ծայրանունը կը մասնա-
նշէ տուններու շիտակ կարգը. հետեւաբար
վ տառով սկսող չորրորդ տունը պիտի
կանխէ երրորդ տունը, որ Ա տառով կը
սկսի:

Յարգելի հեղինակին հայկական նիւ-
թերու հանդէպ ցոյց տուած հետաքրքրու-
թիւնը գնահատելի է անտարակոյս: Իր
կատարած սոյն թորգմանութեան շնորհիւ
անգլիախոս ժողովուրդներուն մատչելի
կը դառնայ սիրերգակ մեծ գուսան Թիկու-
րանցի Յովանէսի գրախոսում գիւտներ:

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ

«ԱՐՑՈՒՆՔ - ԺՊԻՏ»

Հեղինակ՝ ԶԱԽԷՆ, ԵԿԷՆԵԱՆ

Քերթողներ կան, որոնք իրենց վաղ
երիտասարդութեան, իրենց չլացումնե-
րէն և մտածումներէն քիւրնդացած ցոյ-
քեր թերթերու և հասարակներու ճամբով
կը մատուցանեն մեր զգայարաններուն:
Անկէ անդին, տարիներն ու տասնամակ-
ները կը թաւային և մեծ լուսթիւն մը
կը պարտւէ անոնց անունն ու յիշատակը:
Ու յանկարծ, օրին մէկը կու գայ անոնց
ձայնը աշխարհի հեռաւոր մէկ անկիւնէն:
Կ'առնես գիրքը ակնբուդ մէջ, կը դար-
ձնես էջերը, խորհելով թէ ժամանակը
յաջողած է յղկել իր զգացումները և գու-
նագորգել իր խոհերը, բայց կը տրամիտ
երբ կը հաստատես թէ հեղինակը ոչ միայն
մնացած է հոս ուր էր, այսինքն բրած է
տեղ-քայլ, այլև բռնած է նահանջի ա-
մօթալի ճամբան: (Մանր այս որակականը
անոր համար, վասնզի գրականութիւնը
սրբազան գետին մըն է, ուրկէ կատար-
ուած նահանջը — կեանքի գրեթէ բոլորա-
պարէզներն կատարուած նահանջներուն
նման — հաւասար է սրբապղծութեան):

Զաւէն Եկէնեան դժբախտաբար կը
պատկանի այս դասակարգի գրողներուն:
Խոստում մըն էր ան երբ 1951ին մեղի
կը բերէր իր «Կեանքին Հետք» և երկու
աւելի-երեք՝ «Մարդը Վեր Աստղերէն»ը,
«Արցունք-Ժպիտ»ը (տողերս գրողը նոյն
խորագիրը փորձած էր առ իր առաջին
քերթողագրին — կատարեալ վերպանք
մը —, բայց յետոյ ժպիտը փոխարինած է
տարբեր բառով մը, գիտակից անոր ան-
նշան ներկայութեան: Տեղին է հոս յիշել
թէ Անուշ Գրիգորեանը ևս նման խորա-
գիրով մը մկրտած է իր գիրքը, միայն
թէ հակադիր քննադատութեան վրայ կեցող բա-
ռերը կամբջեւու համար եւն է ընտրած
գծիկին տեղ: Ուրիշ հարց՝ թէ պատահած
է արդեօք որ երկու հեղինակներ — ան-
շուշտ իրարմէ անտեղեակ — նոյն անունը
գրածած բլլան իրենց երկերու ճակտին),
տարւոյս սկիզբը Սիրտի (Աւստրալիա)
մէջ լսյո տեսած միջկամուաւ (100 էջ)
հատորը կը ծագուորէ 1983-1987ի միջև
գրի ինկած իր 70 քերթուածները:

«Հայրենական», «Սիրոյ Մորմօք» և «Ընդհանրական» ստորագրածանուններու ներքե պատկող քերթուածները, Հնչեակ-ներ՝ մեծաւ մասամբ, հայկական ընդհանրացած հափով (14 վանկանի 14 տողեր), կը փորձեն կապկուժը ընել Թէքէեանի թէքնիքին: (Որքան մեծ է թիւը Հայ Բանաստեղծութեան իշխանին քղանցքին կառչիլ՝ կամ գէթ իր չուքին ապաւինիլ, իր հմայքով տաղաւարուիլ ճգնողներուն):

Եկէնեանի կտորներուն մէջ յաճախ կարելի է գտնել պատկերներ՝ որոնք չեն լայննար, միտքեր՝ որոնք չեն խորանար և յոյզեր՝ որոնք չեն տարածուիր: Կան նաև քերականական անճշգրտութիւններ և կէտադրական վրէպներ:

Ա՛լ չենք հարցնէր թէ ի՞նչ է բրած (այսինքն՝ գրած) հեղինակը 1983-ը կանխող երեք տասնամեակներու ընթացքին: Քանի մը նմոյշներ իր գործէն:

Էջ ԳՕ, «Միտք իմ», վարէն Յրդ. առ-դին մէջ. Եկէնեան աւեղծուածի մը առջև կը դնէ մեզ երբ իր մտքին ուղղելով իր խօսքը՝ կ'ըսէ. «Երբ կը բաժնետ գիւ յաւեւս միսիս եւուն տխարահեծ»:

Յաջորդ էջին մէջ՝ «Դուն ու ես», կը դժուարանաս ճշդել թէ դունը Աստուծո՞յ ուղղուած է թէ մարդու: Այնքան տար-տամ է աշուած սահմանագիծը երկուքին միջև: Չկայ յստակ, բիւրեղացած խոհ:

Էջ 57, «Մոգիկներ», Յովհ. Շիրազի յիշատակին ձօնած քերթուածին երկրորդ տան պատկերը անհարազատ է: Մոգիկները լոյսին ու մութիւն կը սպասեն թէ ոչ զար-նան մեղով համբոյրին: Գարնան համբոյրը չընդունած, իր բաժակը ամբան արեւուն կիզիչ նետերուն դէմ առաջին անգամ բազած ինքնայատուկ ծաղիկ է արդեօք քանաստեղծին երեւակայածը:

Էջ 62, «Արդարութիւն» քերթուածը ամենէն փրաւորներէն է կէտադրութեան անկանոնութեամբ: Առաջին տողի ծայրէն թուած է ստորակէտը. 4րդ տողին մէջ փութն է փոխարինած ստորակէտը, 5րդ և 6րդ տողերն ալ կ'աւարտեն անստորու-կէտ, 7րդին մէջ քովքովի թխմուած են անպարտ անվերջ հրդեհ ու մղեղ բառերը, յաջորդ տունին ճկիւտատ տունները տգեղ ու տափակ պատկեր մը կը յորինեն, 9րդ

տողի աւաղ ձայնարկութիւնը ստորակէ-տով չէ բաժնուած զինք կանխող բառէն, 11րդին մէջ ականբախ է երկու բայերուն մէջ ստորակէտի չգոյութիւնը, իսկ վեր-ջընթեր տողին մէջ բուքը զուրկ է բոլո-րովին գոյութեան իրաւունքէ: Իմաստը աւելի յստակ ընծայելու համար պատշաճ կ'ըլլար որ անքիւր կանխէր ազգերն բառը, քանի որ աշխարհի ազգերուն է ականար-կութիւնը և լանթիւքը չէ որ աշխարհը որակելու է կանխուած:

Էջ 64, Թամամեան վարժապետին յի-շատակը ոգեկոչելու կանչուած կտորը կը կրկնէ նախորդներուն մեղքը: Հեղինակը իր մտերիներուն վերջին յարգանք մը մատուցանելու ազնիւ տենչէն մտրակուած՝ ուզած է անպայման և ամէն գնով բան մը ըսել: Ու արդիւնքը կ'ըլլայ հապաղ ու ծամուած խօսք, անջիղ ու անաւիշ, էլիք-սիրէ պարպուած տողեր: Եկէնեան, ուրիշ շատերու նման, կը յամառի սուղ ընրու գործածութեան մէջ ու 5րդ տողը կը բա-նայ Կրքուր բառով: Աստուծոյ սիրոյն, եթէ գրէր Կրքուր, սատանան պիտի յաջա-ղէր արդեօք զայն տարբեր հնչել, նաև, ասի մը աստղեր: Եզակի տպին քով աստղը յոգնակիով չի ննար:

Էջ 84, «Պաղտութիւն», երազն առ-դուր մեր յոյսին: Յոյսին երազը, եթէ կրնա՞ս՝ մէջէն ելիր: Ուղե՞ծ օտ երազ բառը որքան հարչրկուած ու իմաստագրուած է համարկ քերթողներու գրչին տակ:

Այս բոլորով հանգեծ, պէտք է ըն-դունիլ սակայն թէ որոշ ճշմարտութիւն մը կայ ժողովրդական, բերնի ծամող դար-ձած արտայայտութեան մէջ թէ «Ժամա-նակները փոխուած են»: Ներկայ և գալիք դարերը չեն կրնար ծնիլ ինչպէս նարե-կաղիներ ու Օգոստինոսներ, նոյնպէս ալ Պախեր ու Պէթնովներ, Շէյքսպիրներ ու Տանթներ: Պէտք է յակամայս հաշ-տուիլ միջակութիւններու և տափակու-թիւններու հետ, մինչև որ մեր զգայա-բանքները կարիքը զգան անդաշխարհէն եկող բայց մարդկութեան մեծ սրտին խոր ու իրաւ արտփին հարազատ արձագանգը հանդիսացող առողջ ու անսուտ ձայներուն:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

Ա.ՄԵՆ. Ա. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԶՕՐ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Կը շարունակէ դէպի բարեփոխում իր քնականոն ընթացքը: Բժիշկը մասնակի կերպով երկիցս բացաւ գածէ փաթոյթին սրունքին՝ վիրաւորուած կէտերուն համապատասխանող կէտերը և հաստատեց ոսկրին ամրապնդուած ըլլալը: Հաւանաբար, երկու կամ երեք շաբաթ յետոյ, Սրբազան Հայրը պիտի կարենայ Աստուծով իջնել անկողինէն, ուր է այսօր (29 Յունուար) քառասուն օրերէ ի վեր: Յուները անհետացած են բոլորովին. ջերմութիւնը գրեթէ քնականոն է, բարձրացած չըլլալով աւելի քան 37 աստիճանը: Միակ նեղութիւնն է ձանձրոյթը անշուշտ, որուն սակայն քաջութեամբ կը յաղթահարէ, ընթերցումով, փոքր ի շատէ պաշտօնական պարապումներով և գրելով: Ընկողմանած դրութեան մէջ է որ գրեց «Սիոն»ի Յունուարի և Փետրուարի խմբագրականները և իրմէ ստորագրուած այլ գրութիւններ:

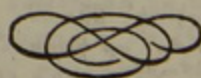
Միաբանք շարունակ կ'այցելեն. համակրական արտայայտութիւնք կը շարունակուին ամէն կողմէ: Լատինաց Պատրիարքը, միւս հոգևոր պետեր և միաբանութիւններ դարձեալ այցելեցին: Երեսնադէմի կառավարիչը՝ Մր. Բիգրոշ, որ քանիցս փոխանորդ էր զրկած, ինքն անձամբ ևս այցելեց, նոյնպէս հիւպատոսներէն ոմանք, մեր Ամենորին առթիւ: Արտասահմանէն, մինչև Ամերիկայէն և Հնդկաստանէն ևս, հասած են ցաւակցական և բարեմաղթական հեռագիրներ և նամակներ: Առաջին հեռագրողը եղաւ Արմենակ Պէյ Կոմսարական՝ Նեղիպոսէն, ապա բարերար Գալուստ Պէյ Կիւլպէնկեան՝ Փարիզէն, երկիցս. Բարեգործականի կեդրոնը, Տիգրան Կոմսարական, Արշակ Զօպանեան, Տիկին Բէօլէեան՝ Նիսէն, Ասորոց Կաթողիկոսը՝ Համայէն, Ղպտինբուրու Պատրիարքը՝ Գահրէէն, Գարեգին Արքեպս.՝ Նիւ Եօրքէն, Փրօֆ. Ազոնց, Հ. Ակինեան՝ Վիեննայէն, Տ. Վառձապուհ Սրբազան, քահանայից դասը և Եկեղեցւոյ

Հոգարարձութիւնը՝ Փարիզէն, և քանի մը հարիւր ուրիշներ, սահմանակից և հեռասահման երկիրներէ: Ետեւ ժողովուրդը հասաւ նոյնպէս Ամենայն Հայոց վեհ. Ս. Հայրապետին հեռագիրը, որով Նորին Ս. Օծութիւնը իր վրդովմունքը կը յայտնէր և մաղթանքներ կ'ընէր, և կը հաղորդէր թէ Միաբանութեամբ հանդերձ թշկուութեան աղօթքներ ըրած են Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ:

(«Սիոն», 1938, ժ.Բ. Տարի, Փետրուար, Թիւ 2, էջ 60):

Արկածին ճիշդ վաթսուներորդ օրը (18 Փետր.) բժիշկը քակեց զածին պատեանը. հաստատուեցաւ ոսկրին բուժումը և ուրախացանք ամէնքս: Անմիջապէս յաջորդ օրը սկսան մարմնովի գործողութեան, երկու ամիսներու անշարժութեան և սեղմումին պատճառաւ ընդամացած մկանունքն ու ջիղերը զօրացնելու և արեան շրջանը կանոնաւորելու համար: Չորս օր վերջը, անթացուպերով և հիւանդապահներու օգնութեամբ սկսաւ օրը անգամ մը իջնել անկողինէն և տանկելեաց և քալելու կրթանք ընել: Փորձի այս շրջանը խիստ ցուրտ օրերու հանդիպելով՝ պէտք պիտի ըլլայ քիչ մը աւելի մնալ հիւանդանոց, և բաւական կազդուութիւն վերջ փոխադրուիլ Պատրիարքարան: Բայց ամէն օր աւելի յառաջդիմութիւն կոյ քալելու վարժութեան մէջ ևս: Այցելութիւնք և հեռուոր վայրերէ ցաւակցական և խնդակցական արտայայտութիւնք կը շարունակուին: Վերջին անգամ Նորին Ամենապատուութեան այցելեց Պաղեստինի շրջանաւարտ Բարձր Գոմիսէրը, թէ՛ իրը հիւանդասի այց և թէ՛ հրաժեշտի համար, Ս. Երկրէն իր մեկնումին առթիւ: Այցելեցին նաև Յունաց Ընտրեալ Պատրիարք Տ. Տիմոթէոս Սրբազան և Տեղապահ Գիւլադիոն Արքեպիսկոպոս:

(«Սիոն», 1938, ժ.Բ. Տարի, Մարտ, Թիւ 3, էջ 94):

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷԶՄԻԱՇԻՆ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵԻՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Էջմիածին, 26 Ապրիլ 1988 թ.

Մայր Աթոռիս Դիւանը լիազօրութեամբ է հաղորդելու Հայ Առաքելական Եկեղեցու կենտրոններին, հոգեւոր դասին եւ հաւատացեալ ժողովրդին, քէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա. ի դիմումներին ընթացք տալով, Սովեական Հայաստանի սկեսական իշխանութեան որոշումով՝ Սուրբ Էջմիածնի հոգեւոր իշխանութեանն են յանձնուում՝ Գորիսի շրջանի Տաթևի Սուրբ Աստուածածին վանքը (Ժ. դար) եւ Իջեւանի Սուրբ Մակարաւանքը (Ժ.Գ. դար), որպէս յետ այսու գործող ուխտատեղիներ, ի միախառնութիւն հայրենի հաւատացեալներին:

ԳԻՒԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ

Հայերէնի և ազգային պատմութեան դասընթացքը, զոր Տ. Աստղիկ Վարդապետ սկիզբէն առաջադրած էր կազմակերպել Խարպինի մէջ, պատկուած է զեղեցիկ յաջողութեամբ: Երկու սեռէ պատանիներ և երիտասարդներ ուրախութեամբ կը հետեւին անոր: Հայերէն խօսելու տենչը հրաշքաւոր է ամէնքը: Երբեմն հանդիսական երեկոյթներ ևս տեղի կ'ունենան. տարէցներն ալ սկսած են խօսիլ արդէն Հայերէն, զոր մօտցեր էին երկար տարիներէ ի վեր: — Հոկտեմբեր 24ին, Թարգմանչաց տօնին առիթով, կատարուեր է գրական և զեղարուեստական հանդէս՝ «Հայ Մշակոյթի Օր» անուան տակ, Եկեղեցւոյ յարակից՝ ազգային տան սրահին մէջ:

Հակառակ պատերազմական վիճակին, ամէն կողմէ կը փափաքին որ Հոգեւոր Հովիւը այցելէ իրենց: Ամէնքը կը սիրեն զինքը իր բարի սրտին և անձնանուէր և խղճամիտ հոգւոյն և աշխատասիրութեան համար: — Յաւաքը երբեմն կ'իջնէ եղեր հոն մինչև 45 աստիճան զերոյէն վար, իսկ առ հասարակ՝ 25-30, բայց հոր և տառաջը ցուրտ մը, որ կաղզուի է անոնց համար մանուկանգ՝ որոնք հեն տառապիր սիրտէ:

Անցնող Դեկտ. 8ին, Նոր Զուգայի մէջ վախճանած է տեղւոյն հոգեւորական. ներէն երիցադոյնը, Տէմեայ Տ. Մաշթոց Աւագ Բհնյ. Իսրայէլեան, մօտ կիսադարեան ժահանջադործութենէ վերջ: Ծնած է ի Նոր Զուգա 1853ին, աւագանի անուանով Յովսէփ:

Հանգուցեալը հայրն է Ս. Աթոռոյս ամենէն անձնոր ժիարաններէն Հոգւ. Տ. Կիրեղ Վրդ. ին (հաւագային, 1944-49, վաղամեակի Պատրիարքը Ս. Աթոռոյ — Ծ. Խ.), զոր և իրաւամբ կը նկատէր իր պարծանքը, և որուն չգոհացուած կարօտովն էր որ մեկնեցաւ այս աշխարհէն: — Մահուան դոյժը հեռագրաւ ստանալուն պէս, Ս. Պատրիարք Հայրը, որ անձամբ ճանչցած էր զինքը Հնդկաստան, և իր ձեռքէն ընդունած էր զաւակը ի ծառայութիւն Եկեղեցւոյ, Պատրիարքարանի իր սենեակին մէջ հաւաքեց Միաբանութիւնը և ամէնուն ներկայութեան պատշաճ կերպով իրազեկ ըրաւ իր զաւակը տխուր իրողութեան: Հայր Կիրեղ՝ Սրբազան Հօր և իր ժիարանակից եղբայր ցաւակից արտայայտութեանց մէջ զովացուց հայրիկին կսկիծին այրուցքը:

(Նոյն, էջ 93-95):

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԵԶ

Այս տարի, Յունուարի վերջին օրը կիրակիի զուգադիպած ըլլալուն, եկեղեցիներու Միութեան աղօթաժողովները կայացան ամսուն վերջին 8 օրերու ընթացքին:

Աղօթաժողովներու մասնակցող եկեղեցիները նոյնն էին ինչպէս նախորդ տարիներունը: Զանց առնուեցաւ միայն Յրանչիսկեանց եկեղեցւոյ մէջ Արեւելեան եկեղեցիներէն միայն ծէսով մատուցուած Պատարագը, Լատինաց Պատրիարքին նոյն եկեղեցւոյ մէջ մատուցած անդրանիկ Պատարագին (24 Յունուար) և նախկին Պատրիարքին Սալէզեաններու հիմնադիր Տօն Պսաքոյի մահուան 100 ամեակին առիթով (31 Յունուար) մատուցած հրաժեշտի Պատարագին պատճառաւ:

Կիրակի, 24 Յունուար: Ինչպէս ուրիշ տարիներ, այս տարի ևս աղօթաժողովներէն առաջինը կայացաւ Սէյնթ Ճօրճ Անկլիքան եկեղեցւոյ մէջ: Աղօթքները, ընթերցուածներն ու հոգևոր երգերը մեծազոյն մասամբ կատարուեցան Արաբերէն և Անգլերէն լեզուներով: Քարոզիչն էր Անկլիքան երէցներէն մին:

Երկուշաբթի, 25 Յունուար: Մթնշաղին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը լեցուն էր ամենազգի աղօթաւորներով: Ս. Խնդեան և Աստուածայայտնութեան տօներու քաղցրալուր մեղեդիները գրաւած էին յայտագիրը: Անոնք, ընդմիջուած քանի մը լեզուներով — Շուէտերէն, Անգլերէն, Եթովպերէն, Արամերէն (Ասորերէնի տարբերակը, Քրիստոսի խօսած լեզուն), Գերմաներէն և Արաբերէն — կատարուած Ս. Գրական ընթերցուածներէ և աղօթքներէ, ստեղծեցին կրօնաշունչ մթնոլորտ մը: Անգլերէնով քարոզ մը ընթերցաւ հիւրաբար Ս. Աթոռ գտնուող Գերշ. Տ. Վարդան Եպս. Տէմիրճեան: Փակման օրհնութիւնը տուաւ Լատինաց Պատրիարքարանի Դիւանապետ Մօնս. Քամալ Պաթհիչ:

Երեքշաբթի, 26 Յունուար: Լուսերականներու եկեղեցին փութացած էին բազմազգի հաւատացեալներ, իրար խառնելու իրենց աղօթքն ու մաղթանքը քրիստոնէական սիրոյ և միութեան ի խնդիր: Բացի Բողոքական հոգևորականներէ — Լուսերական, Անկլիքան, Սկոթական ևլն. — յայտագրին մէջ մաս առաւ Յոյն-կաթօղիկէներու Եպիսկոպոս Գերշ. Լուծֆի Լահիամ: Քարոզիչն էր Գերշ. Նա'իմ Նասսար, Լուսերական համայնքի Եպիսկոպոսը: Ներկաները ապա բարձրացան քովետի սրահ, ուր ճաշակեցին աւանդական հացն ու գինին:

Զորեքշաբթի, 27 Յունուար: Քաղաքիս Հրէական բաժնին մէջ գտնուող Եթովպական կլորաշէն եկեղեցին փութացած էին տարբեր համայնքներէ ներկայացուցիչներ: Մեր կողմէ Տ. Գուսան Արեղայ կարդաց Առաքելական ընթերցուած մը: Եզան նաև այլ լեզուներով ընթերցումներ: Համայնքի Եպիսկոպոսը Անգլերէնով քարոզ մը խօսեցաւ և տուաւ իր փակման օրհնութիւնը:

Հինգշաբթի, 28 Յունուար: Որոշ է վայրը աղօթահաւաքին: Հինգշաբթի և վերջին Ընթերցաց վերնատուն: Հոն՝ ուր մեծ օր մը, եթնեակի նոյն օրուան երեկոյան, մեր Տէրը հաստատեց Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդը և իր հրաժեշտին երկար աղօթքով խնդրեց Հօրմէն որ իր հետեւորդները — քրիստոնէաները — չմի ի-

ցնն, որպէս դու Հայր յիս՝ և ես ի քեզ» (Յովհ. ԺԷ. 21): Ճոխ էր յայտագրերը ու տպաւորիչ, և կը բովանդակէր տասնմէկ լեզուներով աղօթքներ ու ընթերցուածներ — Արաբերէն, Երբայերէն, Ֆրանսերէն, Իտալերէն, Գերմաներէն, Հայերէն, Յունարէն, Անգլերէն, Ռուսերէն, Եթովպերէն և Ասորերէն: Իր մասնակցութիւնը րեւորաւ նաև մեր Տիրացոյններէն կազմուած երգչախումբ մը, առաջնորդութեամբ Տիար Սահակ Գալայճեանի և Հայր Գուսանի: Հոնի տնակնկալ մը եղաւ Հոպէշ աղջիկներու երգեցիկ խումբը: Հանդէս եկաւ նաև Երբայախօս Քրիստոնեաներու փոքրաթիւ երգչախումբը: Խօսք տուին Բենեդիկտեան Հայ Գարձիլ Փիքսնէր և Սկովտական երէց Վեր. Միլլըր-Սքոթ. փակման օրհնութիւնը, «Սուրբ Հոգւոյ իջման» սենեակին մէջ, տուաւ Անկլիքեան Եպիսկոպոս Գերաշնորհ Սամիր Բաֆիթի:

Ուրբաթ, 29 Յունուար: Եաֆայի դրան մօտ գտնուող Յայն-Կաթօլիկներու Աւետման Եկեղեցին հիւրընկալած էր աղօթաժողովը: Աղօթատան բոլոր պատերուն վրայ շարուած ամէնազգի սուրբերու անքթիթ նույնաձիւն տակ, ամէնազգի հաւատացեալներ վայելեցին Բիւզանդածէս երեկոյեան ժամերգութեան զաշնաթաւալ մեղեդիները: Տեղի ունեցաւ հացի, գինիի, ցորենի և ձէթի օրհնութիւն: Համայնքապետ Լուիթի Եպ. Լահում իր անուանի պերճախօսութեամբ տպաւորիչ քարոզ մը խօսեցաւ: Աւարտին, ներկայ հոգևորական դէմքերը եկեղեցւոյ դասէն տուին իրենց օրհնութիւնը — իւրաքանչիւրը իր լեզուով — ներկայներուն, և նախ իրենք ու յետոյ բոլոր ժողովուրդը ճաշակեցին օրհնուած հացն ու գինին: Աղօթաժողովին բացառաբար մասնակցեցան նաև Հայ և Ասորի կաթողիկէ Համայնքապետ Հայրերը:

Եւրաթ, 30 Յունուար: Կարգը Լատինաց էր: Բայց նոյն օրը Պատրիարքը իր առաջին հանդիսաւոր Մուտքը պիտի դորձէր Բեթղեմէի Ս. Ծննդեան Տաճար: Նկատելով որ այս տարի 1000ամեակն է Ռուսիոյ մէջ Քրիստոնէութեան պետականացման, Ռուս Միաբանութեան Մեծաւորը փափաք յայտնած էր առաջին անգամ ըլլալով րեւել իր մասնակցութիւնը եփիւմեցիի շարժումին: Ուստի, միջնադին, բազմազգի հաւատացեալներ խոնուած էին Russian Compoundի St. Alexander մատրան մէջ: Ռուս մայրապետներ եղանակեցին քաղցրածայն: Մեծաւորը Ռուսերէն և Անգլերէն լեզուներով գոհարանական աղօթք մը կարդաց և հրաւիրեց ներկայները ընդունելութեան:

Կիրակի, 31 Յունուար: Ասորւոց Ս. Մարկոս Աւետարանչի եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ եզրափակիչ հանդիսութիւնը: Յայտագրի ընթացքին, Տ. Գուսան Արեղայ եղանակաւորեալ արտասանեց 122րդ Սաղմոսը: Գերշ. Տիոնիսիոս Կակկաուի Եպիսկոպոսը կուռ քարոզով մը, Արաբերէն լեզուով (որ Անգլերէնի ալ թարգմանուեցաւ), շեշտեց անհրաժեշտութիւնը քրիստոնէական համագործակցութեան:

Աւելորդ չըլլայ հոս յիշել, թէ եզրափակիչ հաւաքը տեղի կ'ունենայ փոխ ի փոխ, տարի մը Ասորւոց և տարի մը Սկովտացւոց Սէյնթ Էնտրիլք եկեղեցւոյ մէջ:

Բացի Հինգշաբթիի հաւաքէն, որ սկսաւ ժամը 4ին, միւսները կատարուեցան ժամը 5ին: Նկատի առած անցնող Դեկտեմբերի 9էն ի վեր Արևելեան Երուսաղէմի և Արևմտեան Ափին մէջ ընթացք առած քաղաքական խլրտումները, խողաղութեան համար մասնաւոր աղօթքներ եղան գրեթէ իւրաքանչիւր հանդիպումի ընթացքին:

Պատրիարքարանիս կողմէ, յիշեալ գրեթէ բոլոր հաւաքներուն ներկայ եղան Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան և Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Ալճանեան:

Ուրախութիւն է մեզ հաստատել, որ հակառակ այս տարուան բացառապէս խիստ ձմրան — տեղացող անձրևին քանակը անցնող քսանամեակի ընթացքին չունէր նման բարձրութիւն —, ամէն ազգէ, տարիքէ ու ասպարէզէ մարդիկ րբին իրենց սրտեւանդն մասնակցութիւնը գեղեցիկ այս շարժումին, ինչ որ յայտարար նշան է թէ տարուէ տարի մարդոց սրտին մէջ կ'արմատանայ Եկեղեցիներու միջև սին ու պատիր նկատումներով բարձրացած արուեստական պատուարները քանդուած տեսնելու և, Քրիստոսի բաղձանքին համաձայն («Եղիցին մի հօտ և մի հովիւ»), միակամ ու միասիրտ զԱստուած պաշտելու քաղցր երազը:

Գ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ս. Վարդանանց տօնին առիթով (11 Փետր.), որ անուան տօնն է ազգիս Վեհափառ Հայրապետին, հետեւեալ հեռագիրը յղուած է Մայր Աթոռ. —

Երուսաղեմ, 9 Փետրուար 1988

Ն. Ս. Օձուրիւն Տ. Տ. Վազգեն Ա.
Կարողիկոս Ամենայն Հայոց
Ս. Էջմիածին

Զեղ Մերութեան անուանակոչութեան ձօնին ուրախ առիթով, հանեցեմ ընդունելի մեք, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան եւ Սաղիմանայ համայնքի ջերմագին շնորհաւորութիւնները, երկար ու երջանիկ օրերու լաւագոյն բարեմաղթութիւններով հանդերձ:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղեմի

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 2 Յուն. — Ս. Արգաթու քաղ. մերոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ.:

● Կիր. 3 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Բշ. 4 Յուն. — Նախատօնակը պաշտուեցաւ շրջաօրէն զարգարուած Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը. Ապա, Միաբանութիւնը Սուրբ Աթոռոյ շարականը երգելով ելաւ Պատրիարքարան:

● Գշ. 5 Յուն. — Դաւթի մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղոր (Տօն Առաքելական Ս. Արթուրոս Երուսաղեմի): Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը զգեստաւորուած բարձրացաւ Տեառնեղոր Աթոռի պատուանդանին: Երիտասարդ մեր աղօթքի ընթացքին, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. յատուկ մաղթանքներ ըրաւ Ս. Աթոռոյ Գահակալին արեւատութեան համար: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Պատր. Փոխ. Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գարեգեան,

Ս.ՄԱՆՈՐԻ ԼԱՆԴԻՍ ԺԱՌԱՆԳ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՒ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ

Հակառակ աշակերտութեան թիւի նուազումին — տրտում այս երեւոյթին պատճառները կ'երկարին քաղաքականէն մինչև հոգեորականը (նահանջը կրօնա-քաղաքական արժէքներու) —, այս տարի եւս Ամանորի նախօրէին (Զօրեքշարթի, 13 Յունուար), երեկոյեան ժամը 7ին, Պատրիարք, Միաբանութիւն, ուսանողութիւն, ուսուցիչներ եւ Ս. Աթոռոյ պաշտօնեաներ բոլորուած էին ժողովոյ. Վարժարանի ճաշտօրանին անկիւնը կանգնած տօնածառին շուրջ, ողջերթ մաղթելու մեկնող տարիի եւ հոգեւորագ զգացումներով դիմաւորելու նորը:

Յայտագիրը — 45 վայրկեաննոց սեղմ ու պատշաճ — բացուեցաւ Վարժարանի Վերա ի սիրտ քայլերգով, որմէ ետք հակիրճ բացման խօսքը ըրաւ Վարժարանի Ընդհ. Հսկող Բարշ. Պետրոս Սրկ. Առողիւն: Ստանքը կատարեցին զոյգ խմբերգներ — ղեկավարութեամբ Եկեղեցական Երաժշտութեան ուսուցիչ Տիար Սահակ Գալայճեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ Եւրոպական Երաժշտութեան ուսուցիչ Տիար Վահէ Գալայճեանի — «Հայաստան, Ապրիլ Յուլիտեան» եւ «Իմ Աշխարհը»: Ժառ. Սարգիս Տօնապետեան ապրումով արտասանեց Յովհ. Թումանեանի «Հին Օրհնութիւն»ը, իսկ Տրց. Ալեքսան Աճէմեան՝ Պատրիարք Սրբազան Հօր (Եղիվարդ) «Օրեր»ը: Բարեկնորհ Վարդան Սրկ. Պուրճէքեան եւ Տրց. Յովիկ Էրզրումեան զուգերգեցին «Երկիր Հայրենի»ն, իսկ Նօր Տարուան Ուղերձը կարդաց դարձեալ Վարդան Սարգիսեանը:

Կտրճ դադարի մը ընթացքին, «Կենաց Երգ»ի մեղեդիին կշռոյթով հանդիսաւորա՛մ մուտք դործեց կաղանդ Պապուկը, ներկաներու հետաքրքիր նայուածքին տակ բռնեցաւ նախ իր բանասօր՝ և ապա նիւթական կաղանդէքները: Նորին Ամենապատուութեան բովանդակալից Փակման Խօսքէն ետք, հանդէսը իր աւարտին հասաւ Տէրունական Աղօթքի միաբերան երգեցողութեամբ:

իակ Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս. նախագահեց Ս. Աթոռոյս հանգուցեալ Պատրիարքաց հոգինե-
րուն համար կատարուած պաշտամունքին:

● Դշ. 6 Յուն. — Նախատեսակը պաշտու-
նացաւ ի Ս. Յակոբ: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս.
Պատրիարք Հայրը: Տօնին բարձրագույնը Հայ-
րեն էին Հոգշ. Տ. Տ. Սեան և Վանիկ վարդա-
պետներ: Ապա, Լուսարարապետ Սրբազանը
գոյրութեան աստիճաններ շնորհեց ժառանգ-
վարժարանի նորակաշակներուն:

● Եշ. 7 Յուն. — Ս. Սեփանոսի ճախավային:
Ս. Աթոռոյս Սարկաւագներն ու Ուրարակիր-
ները, թիւով 7, առաւօտեան ժամերգութեան
ընթացքին պանծացոյցին յիշատակը իրենց
մատուցարին: Հանդիսութեան ներկայ եղաւ
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Ս. Պատարագը
Ս. Ստեփանոս մատրան մէջ — աւանդատուն
— մատուցեց Հոգշ. Տ. Հայրիկ վրդ. Կատար-
ուեցաւ Սարկաւագական ձեռնադրութիւն:

— Երեկոյեան, ժառանգ. սեղանատան մէջ
տօնին առթիւ տրուած ընթերիքին խօսք աւելն
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Հոգշ. Տ. Անու-
շաւան վրդ. և Բարշ. Պետրոս Սարկաւագ:

● Ուր. 8 Յուն. — Նախատեսակը պաշտու-
նացաւ ի Ս. Յակոբ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ.
Հմայեակ Եպս. Ինգոյեան:

● Եր. 9 Յուն. — Պետրոսի եւ Պողոսի առաքե-
լոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տա-
ճարի Ս. Պետրոսի վերնամատրան մէջ: Ժամա-
րան էր Հոգշ. Տ. Համբարձում վրդ.: Ս. Թ.
Վարժարանի աշակերտները Հոգորդուեցան:

● Կիր. 10 Յուն. — Ս. Պատարագը մա-
տուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, վերնատան մեր
մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն
վրդ. Յովակիմեան:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը
Հրաշափառով մօտեց գործեց Մայր Տաճար,
ուր նախագահեց մեծահանդէս նախատօնակին
և թափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Բշ. 11 Յուն. — Տօն Ս. Որդոցն Ռոսման և
Բարեկեցեան Ս. Ծննդեան պահոց: Մայր Տաճարի
Ս. Գլխադրի մատրան մէջ՝ որուն հանդիսա-
ւոր Ս. Պատարագը մատուցեց Լուսարարապետ
Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպիոս. Գաղանձեան:
Ապա Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ամպշուա-
նիի ներքեւ, Ս. Խաշափայտի մասունքն ի ձե-
ռին, նախագահեց եռագրեթ թափօրին, որմէ
ետք Միաբանութիւնը երգեցեթ թափամբ բար-
ձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Պատարագի
Սրբազանը նշխար բաժնեց բոլորին:

● Եշ. 14 Յուն. — Կազմող: Կեպղիշերին,
Հայոց և Յունաց դանդերը զուարթօրէն աւե-
տեցին Ամանորը: Լուսարարապետ Սրբազանը
քանի մը խօսք Երաւ հակառակ ցուրտին մեծ
բազը խառնուած ժողովուրդին և զպիւրնեւուն,
որոնք ապա երգեցին Ս. Ծննդեան մեղեդիներ:
Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց
և քարոզ մը կարդաց, ըստ սովորութեան,
ժամօրհնող Հոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմ-

եան: Ապա Միաբանութիւն և ժողովուրդ թա-
փօրով բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Ս.
Թ. Մանկապարտէզի փոքրիկներէն ժին, ծաղ-
կեփունջ ի ձեռին, գոյտրիկ ուղերձ մը Երաւ:
Գերուած քանի մը խօսք: Հուսկ սերմն նորին
Ամենապատուութիւնը շնորհաւորեց բոլորին
նոր Տարին և նարինջ բաժնեց ամէնուն:

● Եր. 16 Յուն. — Ս. Բարսի ճախապէսից:
Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադրի:
Ժամարարն էր Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս. (վար-
դապետական զգեստաւարմամբ):

● Կիր. 17 Յուն. — Ս. Պատարագը մա-
տուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Աստուածածնայ
խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գու-
սան Արղ. Այճանեան:

● Բշ. 18 Յուն. — Ճրագալոյց Ս. Ծննդեան:
Առաւօտեան ժամը 10ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք
Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինք-
նաշարժեալ երկար շարանով մը մեկնեցաւ
Բեթլեհէմ: Հակառակ գրեթէ անամպ երկնքին՝
ճող էր ցարտը, սաստկանալով երեկոյեան
ճամբու ընթացքին զանազան պատիւներու
արժանանալէ ետք, թափօրը ժամը 11ին ժա-
մանց Ս. Ծննդեան հրապարակը, ուր արդէն
կը տօղանցէին զոյգ Աղաւթներու մեր երկ-
սեռ սկսուտ-գալիկները, և ուր կը սպասէին
Բեթլեհէմի Քաղաքապետը, Զին. Կառավարիչը
և զպիւրները, որոնք խորհուրդ մեծը երգելով
առաջնորդեցին թափօրը Հայոց վանք, որու
Տեղաբանին մէջ հիւրերը պատուաւորուեցան:

— Կէսօրէ ետք ժամը 2ին, Պատր. Փոխա-
նորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. ի գլխաւորու-
թեամբ, Միաբանութիւնը Հրաշափառի կար-
գով մօտեց գործեց Ս. Ծննդեան Տաճար, ուր
Ս. Այրի ուխտէն և մեր բաժնին մէջ պաշտու-
ւած ճրագալոյցի կարգէն ետք, Ս. Այրին մէջ
պատարագեց Հոգշ. Տ. Եղիշէ Ծ. վրդ. Ման-
հիկեան (Անթիլիասի Միաբան): Նախատօնա-
կին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս., որմէ
ետք թափօրը բարձրացաւ վանք՝ ընթերիքի:

● Դշ. 19 Յուն. — Ծննդեան Ս. ԱՍՏՈՒԱԾՈՒ-
ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ: Կէսօրէնքին, խորհրդաւոր դան-
դանորութենէ մը ետք Ս. Այրին մէջ կատար-
ուեցաւ ժամերգութիւն, որու ընթացքին Ս.
Պատրիարք Հայրը առաւ իր պատգամը (տե-
ք էջ 7): Իւրայլիւսն աւտիօկայանէն ձայնա-
սփռուած սոյն արարողութեան ներկայ եղան
Բեթլեհէմի և Երուսաղէմի Քաղաքապետները
(Էլիաս Ֆրէյճ և Թէոփ Փոյլէք) և Զինուորական
Կառավարիչը: Ասկէ անդին մատուցուեցան
զոյգ Պատարագներ: Առաջինը՝ մեր բաժնին
մէջ, Հոգշ. Տ. Նշան Արղ. Թօփուղեանէ (Ան-
թիլիասի Միաբան), իսկ վերջինը՝ Ս. Այրին
մէջ, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. էն, որ նաև հան-
դիսապետեց ջրօրհնեացի կարգին: Արեւածագ
էր երբ թափօրը վանք եկաւ՝ նախաճաշի:

— Կարճագարէ մը ետք, Միաբանութիւնը
պարտաւոր Վերադարձաւ Երուսաղէմ:

• Երուսաղէմի մէջ, Ս. Ծննդեան ծրագրաւորէ արարողութիւնը կատարուեցաւ ի Ս. Յարութիւն Ս. Պատարագը Բրիլի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց չողջ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Եկրպէթեան: Տաճարի Տեսուչ Չողջ. Տ. Վարդարշ Վրդ. նախագահեց նախատեսակին:

— Երեքարթի առաւօտուն, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Ս. Հրեշտակապետաց Տեսուչ Չողջ. Տ. Սեան Վրդ.: Տ. Հմայեակ Եպս. նախագահեց Ջրօրհնէքին:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.:

• Դշ. 20 Յուն. — Յիւստակ մեռելոց: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց դարձեալ Չողջ. Տ. Սեան Վրդ., այս անգամ իրրկ Աւագ Թարգման Ս. Աթոռոյ: Օրուան յատուկ հոգեհանգստեան պաշտամունքին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան:

• Եր. 23 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսադիր: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

• Կիր. 24 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Համբարձում Վրդ. Բէշիշեան:

• Բշ. 25 Յուն. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Վարդան Եպս.:

• Դշ. 26 Յուն. — Տօն Անուանակոչութեան Տեառն: Առաւօտեան ժամը 8-45ին, Գերշ. Տ. Վարդան Եպս. Տէմիրճեանի գլխաւորութեամբ, Միարան Հայրեր Հրաշափառելով մուտք գործեցին Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Գերշ. Հանգրիսապետ Սրբազանը Վանք վերադարձին, Հայոց Թաղի մուտքէն, Միարանութիւն և դպիրներ Վոյս ի լուսոյ շարականը երգելով յառաջացան և բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Գերշ. Լուսարարապետ Ս. Հօր նախագահութեամբ կատարուեցաւ «Տնօրհնէքի արարողութիւն»: Ս. Աթոռոյ բարիքներու օրհնութիւնն և Ս. Ծննդեան ու Մկրտութեան շարականներու երգեցողութիւնն ետք, նոյն արարողութիւնը ժամօրհնող չորս գլխաւորութեամբ, կրկնուեցաւ սեղանատան մէջ, ուր օրհնուեցաւ տօնին յատուկ հերիսայի համեղ ճաշը:

• Դշ. 27 Յուն. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս.:

• Եշ. 28 Յուն. — Դմիտր Յովնանու Կաթալիին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Բուրէն Վրդ. Յովակիմեան:

• Եր. 30 Յուն. — Ս. Անսնի եղնաւորին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսադիր: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Դուսան Արեղայ:

• Կիր. 31 Յուն. — Բարեկեցական Առաջաւորի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղիշեան:

• Ուր. 5 Փետր. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

• Եր. 6 Փետր. — Ս. Սարգի զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Սայր Տաճարի Ս. Սարգի մատրան մէջ, որ նախագահու է Ս. Աթոռոյ Գանձատան: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Չողջ. Տ. Սեան Վրդ. նախագահեց Սարգի Կիւրեղեանի հոգեոյն համար կատարուած պաշտամունքին:

• Կիր. 7 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Համբարձում Վրդ. Բէշիշեան:

• Ուր. 12 Փետր. — Այս տարի Մեծ Պահոց առաջին Եարաթ օրը զուգարկուած ըլլալով Տեառներդառաջի տօնին, Ս. Թէոդօրոս զօրավարի տօնը կատարուեցաւ բուն օրէն երկուշաբթիներ առաջ: Առայդ, այսօր երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը պաշտուեցան նոյն զօրավարին անունը կրող մատրան մէջ, որ Զեռագրատունն է Ս. Աթոռոյ: Հանգրիսապետ էր Զեռագրատան բաղմամատակ Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողարեան:

• Եր. 13 Փետր. — Խոսնակալ Պարբի հայրապետին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցոյ մէջ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Բուրէն Վրդ. Յովակիմեան:

• Կիր. 14 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղիշեան:

• Դշ. 17 Փետր. — Վարդանանց մեծահանդէս նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.:

• Եշ. 18 Փետր. — Ս. Վարդանանց զօրավարաց մեռց (Յիւստակ մեռելոց և Տօն ազգային): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց և աւարտ պատշաճի քարոզեց Չողջ. Տ. Սեան Վրդ. Գարիպէտ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. նախագահեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա. ի անուան տօնին առթիւ կատարուած Հայրապետական Մաղթանքին և, Պատարագի աւարտին, հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

• Ուր. 19 Փետր. — Իրաւական սովորութեան համաձայն, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ասորոց Ս. Մարկոս Աւետարանչի եկեղեցոյ մէջ: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Երթ ու զարթի թափօրները գլխաւորեց և Ասորի եկեղեցոյ ու ժողովուրդի պատմականը ըրաւ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.: Ապա Միարանութիւնը պատուատրուեցաւ Ասորոց Գերշ. Եպիսկոպոսէն:

• Եր. 20 Փետր. — Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյն (381): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրէյսադիր: Ժամարարն էր Չողջ. Տ. Համբարձում Վրդ. Բէշիշեան:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարի խորաններն ու գլխաւոր սրբանկարները վարագուրուեցան:

● Կիր. 21 Փետր. — Բուն Բարեկենդան: Փակեալ-խորանի Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց շոգը: Տ. Դուրեկն վրդ:

● Դշ. 24 Փետր. — Սկիզբն կարգաց Մեծի պահոց: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Արեւագալի: առաջին իսկ երեկոյեան՝ խաղաղականի առաջին ժամերգութիւնը:

● Ուր. 26 Փետր. — Տեառնեղապալի մեծանդէս նախատեսակին և առաջին Անդատանին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան:

— Գերշ. Սրբազանը նախագահեց նաև գիշերակիրքին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած եկեղեցիի և Հսկման կարգերուն:

— Բարաքական զէպքերու պատճառաւ, այս տարի ժառ. մարգարայտին վրայ չվառեցաւ Տերմետի աւանդական կրակը:

● Եր. 27 Փետր. — Տեսնեցաւ Սրբան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց և աւուր պատշաճ քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպիսկոպոս, բնաբան ունենալով՝ Վոյս յայտնեցար հեթանոսաց և փառք ժողովրդեան քամ իւրայշի:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շրջափառով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը մեր վերնամատարն մէջ, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. ի: Ապա կատարուեցաւ Տօբինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հօգշ. Տ. Գուսան Արքեպս:

● Կիր. 28 Փետր. — Արտափամ: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարն մէջ: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Գուսան Արք. Ալեանեան: Ապա կատարուեցաւ եռօրեայ մեծահանդէս Թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանատեղեայն շուրջ: Թափօրականք կ'երգէին Այլակերպութեան շարականներ:

● Եշ. 3 Մարտ. — Երեկոյեան, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Մեծ Պահոց առաջին Հսկումին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

● Եր. 5 Մարտ. — Ս. Կրդիկ երուսաղիմացոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիւրղի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Վանիկ վրդ.:

● Կիր. 6 Մարտ. — Անտաղիկ: Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին տեսնէ ժբ ի վեր նորոգութեան մէջ ըլլալով, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարն մէջ: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Անուշաւան վրդ. Չղջանեան: Քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան, մեկնարկելով Անտաղիկ աւտարանական առակը:

● Եշ. 10 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան:

● Եր. 12 Մարտ. — Յովնանու երուսաղիմացոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Համբարձում վրդ. Քէշիշեան:

● Կիր. 13 Մարտ. — Տեսնեցին: Քաղաքական աննպատ զէպքերու պատճառաւ, փոխան Զիթենեաց լեռան Համբարձման սրբավայրին, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Դուրեկն վրդ. Յովակիմեան:

● Եշ. 17 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

● Եր. 19 Մարտ. — Քառասուն մանկանց Սերասիոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Գուսան Արքեպս. Ալեանեան: Վերաբերում կատարուեցաւ Քառասուն մանկանց սեղանին առջև կառուցուած սեղանին վրայէն, որուն զիմաց կը պլլային 40 գոյնզգոյն կանթեղներ:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շրջափառով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Գերեզմանին և Գրիգորի այրի ուխտերէն ետք, վերջնայ կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և նախատեսակ՝ նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. ի: Ապա կատարուեցաւ Տօբինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հօգշ. Տ. Գուսան Արք. Ալեանեան:

● Կիր. 20 Մարտ. — Դասաւորիկ: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցոյ մէջ, իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Պատարագեց և եռօրեայ Թափօրին նախագահեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան: Թափօր աւարտեցաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցոյ մէջ:

● Եշ. 24 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան:

● Ուր. 25 Մարտ. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

● Եր. 26 Մարտ. — Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչին (Մուծի վիրապ): Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Ս. Լուսաւորիչի մասունքը Թափօրով փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան, ձեռնարկ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ աւանդատան Ս. Լուսաւորիչ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հօգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկասարեան:

● Կիր. 27 Մարտ. — Գալսեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ երուսաղէմի շրեական րաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցոյ մէջ: Ժամարարն էր տեղեայն Հովիւ՝ Հօշ. Տ. Անուշաւան վրդ. Չղջանեան: Քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան:

● Եշ. 31 Մարտ. — Երեկոյեան, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Մեծ Պահոց վերջին Հսկումին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Բ

● Բշ. 4 Յուն. — Կէսօրէ առաջ ժամը 10ին, հրաւերովը Յունաց Ամեն. Տ. Տիոտորոս Պատրիարքին, Գահիրէէն Ս. Քաղաք ժամանեց Աղեքսանդրիոյ և Համայն Ափրիկէի Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Պատրիարք Ն. Ամեն. Բարձրէնիոս Գ. Եպիսկոպոս զրան առջև, մեծապատիւ հիւրը զիմաստրուեցաւ զանազան յարանաւանութեանց ներկայացուցիչներու կողմէ: Մեր կողմէ ներկայ էր հիւրաբար Սուրբ Աթոռ գտնուող Գերշ. Տ. Հմայեակ եպս. Ինդոյեան, որ ընկերացաւ թափօրին նախ ի Ս. Յարութիւն, ուր կատարուեցաւ Գոհարանական Աղօթք, և ապա Յունաց Պատրիարքարան, ուր կատարուեցաւ պատուասիրութիւն:

● Ը. 12 Յուն. — Անթիլիասէն (Կիպրոսի ճամբով) Ս. Աթոռ ժամանեցին Գերշ. Տ. Վարդան եպս. Տէմիրճեան, Կիպրոսացոյց Առաջն. Փոխանորդ Հոգշ. Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Մանճիկեան և Հոգշ. Տ. Նշան Արդ. Թօփուգեան, բերելու համար իրենց մասնակցութիւնը մեր Ս. Ծննդեան հանդիսութեանց: Մեկնեցան Հինգշաբթի, 28 Յունուարին:

● Գշ. 13 Յուն. — Մայրամուտին, Ն. Ամեն. Բարձրնիոս Պատրիարքը այցելեց Մայրափանք, որու զրան զիմաստրուեցաւ Լուսարապետ Սրբազան Հօր և Միաբան Հարց կողմէ, և շնորհակալութիւն տուաւ զորոնց Մայր Տաճար, ուր Ս. Դիսազգի ուխտէն ետք բարձրացաւ Պատրիարքարան և ընդունուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ:

● Եշ. 21 Յուն. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, հետն ունենալով Լուսարաբապետ Գերաշնորհ Տ. Գարեգին, Տ. Հմայեակ, Տ. Կիրեղ և Տ. Վարդան Սրբազանները, ներկայ եղաւ Յունաց Ամեն. Տ. Տիոտորոս Պատրիարքի կողմէն տրուած ճաշկերոյթին:

● Եր. 23 Յուն. — Կէսօրէ առաջ, Լատինաց նորընտիր Պատրիարք Մոնս. Միշէլ Սապպան իր շքախումբով իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանիս, և ընդունուեցաւ Ն. Ամեն. և ըովանդակ Միաբանութեան կողմէ՝ մեծ գահլիքին մէջ:

● Կիր. 31 Յուն. — Ս. Ուխտիս երէց Միաբաններէն Գերշ. Տ. Հմայեակ եպս. Ինդոյեան, որ իրը երկու ամիսներէ ի վեր կը մնար մեր մէջ, վերադարձաւ իր ընակալարք՝ Մայամի:

● Եշ. 4 Փետր. — Կէսօրէ առաջ, Պերլիլի լատերական եկեղեցւոյ պետը այցելեց Մայր Տաճար և ապա ընդունուեցաւ Ն. Ամեն. կողմէ ի Պատրիարքարան:

● Բշ. 22 Փետր. — Երեկոյեան, Նոթր Տամի հիւրանոցին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղաւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.:

● Գշ. 24 Փետր. — Երեկոյեան, Ս. Ուխտիս Միաբան Գերշ. Տ. Գաւթի եպս. Սահակեան,

որ տասնամեակէ մը ի վեր փոխն ի փոխ հովուական պաշտօն կը վարէ Արևմտ. Գերմանիոյ և Կեղր. Ֆրանսայի մէջ, ժամանեց Ս. Աթոռ:

● Գշ. 8 Մարտ. — Կէսօրէ առաջ, Հոգշ. Տ. Տ. Անուշաւան և Հայրիկ Վարդապետներ և Տ. Դուսան Արդ. ներկայ եղան Դոմինիկեան-նեռու Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյ մէջ կատարուած Հայ-Կաթողիկէ համայնքի կարկառուն դէմքերէն Տքթ. (Ատամնարոյժ) Պերճ Յակոբեանի յուզարկաւորութեան: Հանդիսապետեց Գերշարգելի Տ. Յովսէփ Ծ. Վրդ. Ռուպան, իսկ մերինները երգեցին ի վերինն երուսաղէմը:

● Եշ. 24 Մարտ. — Երեկոյեան, վաղուան Յունաստանի Անկախութեան 167րդ տարեգարծին առիթով, Հէլլէն Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ Ինթէլլեքտնթիւնթըլ պանդոկի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս., Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս., Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. և Տիար Գ. Հինգիսեան:

● Եշ. 31 Մարտ. — Անթիլիասէն (Կիպրոսի ճամբով) Ս. Աթոռ ժամանեցին Գերշ. Տ. Վարդան եպս. Տէմիրճեան, Հոգշ. Տ. Խորէն Արդ. Տողրամանեան և Հոգշ. Տ. Նուսասարդ Արդ. Մարտոյեան, բերելու համար իրենց մասնակցութիւնը մեր Զատնական հանդիսութեանց:

— Նոյն օրը, Հրէից Պատեքի առթիւ (2 Ապրիլ), Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական հեռագիր յղեց Խորաշէլի Նախագահ Վսեմ. Հայրմ Հէրցօգի, Վարչապետ Իցնաք Շամիրի, Քնէսէթի (Խորհրդարան) Նախագահ Նյոմօ Հիլլէլի և Քաղաքապետ Թէտի Բօլլէքի:

ՍԱՐԿԱՌԱԳԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երրորդ տարին ըլլալով, Ս. Ստեփանոսի տօնին առիթով կատարուեցաւ Սարկաւագական ձեռնադրութիւն: Զեռնագրիչն էր Լուսարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպիսկոպ, իսկ ձեռնադրեալը՝ Ընծայարանի Բ. դասարանի ուսանող Ուրարակիր Տրց. Սարգիս Պետրոսեան: Ստանալէ ետք Ս. Աւետարանի ընթերցումի և Ս. Սկիհի վերաբերման իշխանութիւն՝ նորընծան սկսաւ սպասարկել Ս. Խորհուրդին: Ստորեւ՝ կենսագրութիւնը նորընծային. —

ԲԱՐՇ. ՍԱՐԳԻՍ ՍՐԳ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ ձնած է Պէյրութ՝ 1967ին: Նախակրթութիւնը ստացած է ձեռնագրիչի Արտոթ Գասարճեան վարժարանը, որուն Նախակրթարանի բաժինը աւարտած է 1980ին և անցած Շամիլեան-Թաթիկեան Երկրորդական վարժարանը: Տարի մը ետք սակայն, տնտեսական աննպաստ պայմաններ լինելու պատճառով անգլիական Երուսաղէմ եկած է 1985ին և մասնավորապէս վարժարանի իր նախասիրութիւնն են լեզուական ճիւղերը:

Մեր շնորհաւորանքին կը միացնենք մեր մաղթանքը, որ Տիարացուն մօտ ապագային արժանի ըլլայ ըսանալութեան աստիճանին:

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ
ՍՏԱՅԱՆ Է ՀԵՏԵԻՆԱԿ ԼՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- Հայրենի Ապրումներ, Յուշեր, Տպաւորութիւններ — Հայկ Հ. Պօղոսեան: Գահիրէ, Տպ. «Յուսարհ», 1978, էջ 51:
- Օրագրութիւն 1907-1919 — Մարիա Ճէյքըպսըն (Եագոպսըն): Խարբերդ: Դանիերէն ձեռագիր բնագրէն թարգմանեցին Ներսէս Եպս. Բախտիկեան և Միհրան Սիմոնեան: Անթիլիաս, Տպ. Կաթ. Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1979, էջ 963:
- Կարաւանը — Բիւզանդ եղբայրան: Պատմաւածքներ: Ա. Դարեր, Բ. Սիրտեր, Գ. Դանձեր, Դ. Ազգեր, Ե. Ասպեր: Հրատ. Դպրեղանքի Շրջանաւարտ Սաներու: Անթիլիաս, Տպ. Կաթ. Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1979, էջ 527:
- Նորայայտ Վաւերագրեր Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքի ժամին — Դէորդ Բամպուլժեան: Արատապուժ «Բազմալէպ» Հանդէսէն, 1977, թիւ 1-2, էջ 281-297, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1977, էջ 19:
- Կենսագրութիւն Յովհաննէս Սրբ. Նազիւանի — Գերայ. Յովսէփ Վրդ. Գալայճեան: Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1978, էջ 105:
- Հայկական Աղօթագիրք (Հայերէն և Իտալերէն) — Միլան, Հրատ. Իտալիոյ Հայոց Հովուութեան, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1978, էջ 185:
- 15ամեայ Հովուութիւն Տօքթ. Մեսրոպ Մ. Վրդ. Գ. Գրիգորեանի: Վիեննա, 1962-1977: Փարիզ, Տպ. Տէր Յակոբեան, 1978, էջ 44:
- Անկապ էջեր... — Ենովք Լաչինեան: Փարիզ, Մատենաշար «Եռաւի», 1979, էջ 370:
- Կիրակնօրեայ Առաւօտեան Ժամերգութիւն եւ Խորհուրդ Սուրբ Պատարագի — Անարոն Տէր-Անարոնեան: (Հայերէն և Ֆրանսերէն): Լիոն, 1962, էջ 129:
- Անդրանիկի եւ Հայկական Առանձին Հարուածող Զօրամասի Հետ — Եղիշէ Քաջունի: Նիւ Ճըրսի, 1976, էջ 202:
- Նկարագեղ Հայաստան (Այլոժ) — Մինաս Մինասեան: Նիւ Եորք, Բազէն Քասեմեան Տպարան, 1976, էջ 76:
- Արցունք եւ Ժպիտ — Անուշ Գրիգորեան: Խմբագրեց և Հրատարակութիւնը Իրականացուց՝ Արմէն Տօնոյեան: Տպաւած Նիւ Եորք, 1980, էջ 328:
- Գործելածեւ — Արշակ Խնդիրեան: Լոս Անճելըս, 1980, էջ 71:
- Անարգուած Մարդիկ — Նուպար Ակիշեան: Լոս Անճելըս, Գալիֆ., 1978, էջ 210:
- Դրելու եւ Բանախօսելու Արուեստը — Լեոն Գաղանճեան: Տրեքսիլ Հիւ, Փենսիլվանիա, 1978, էջ 62:
- Դիմատուները — Զափածոյ Գերթուածներ — Ապրումներ — Դրական էջեր — Մեղիք — Շահ Արմենակ Մեղիքեան: Լոս Անճելըս, Կ. Բրինթիկ, 1979, էջ 128:
- Երջանկութիւն — Արամ Հայկապ: Պէյրուժ, Համազգայինի Վահէ Սէթեան Տպարան, 1978, էջ 236:
- Քամիներ — Փանոս Զերանեան: Պէյրուժ, Տպ. Ըստ նախորդին, 1979, էջ 62:
- Ողջակէզ — Արամ Սեփեթեան: Պէյրուժ, Տպ. Սեան, 1978, էջ 199:
- Իմ Յուշերից — Աշոտ Պատմագրեան: Պէյրուժ, Տպ. Տօնիկեան, 1978, էջ 346:
- Միքայէլ Նայիմի Կեանքը, Գործը եւ Իր Սիրտատի Դիրքը — Սիսակ Յ. Վարժապետեան: Պէյրուժ, Համազգայինի Վահէ Սէթեան Տպարան, 1979, էջ 263:
- Երեք Դաշնագիրք (Աւելջանդրապուրի, Մոսկուայի և Կարսի Դաշնագիրքը, 1920-1921 թթ.) — Զաւէն Մաւրլեան: Պէյրուժ, Տպ. Թեքնոփրէս, 1979, էջ 175:
- Դէորդ Կակոսեան — Յուշամտեան: Պէյրուժ, Տպ. «Սեան», 1974, էջ 170:
- Ազաւուկը — Արման Վարդանեան: Թատերախաղ: Իսթանպուլ, 1978, էջ 137:
- Փորձի Կաւ — Արեգ Տիրազան: Վէպ: (Երազի Օրագիրք — Անդորայի Օրագիրք — Բաւուսարի Օրագիրք — Երեքով Օրագիրք): Իսթանպուլ, 1979, էջ 408:
- Նոր Դրական Հայերէնը ԺԷ. - ԺԸ. Դարերում — Ռաֆայիլ Ա. Իշխանեան: Երեւան, Պետական Համալսարանի Հրատարակչութիւն, 1979, էջ 151:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ո Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Կոնգակ՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն	2
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Ս. Ծննդեան բարոզը	5
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Ծննդեան պատգամը՝ Բեքդեհեմի Ս. Այրեն	7
Շնորհաւորական զիր՝ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետէն	10
» » Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետէն	11
» » Քենքըրպըրիի Արքեպիսկոպոսէն	12
» » Թուսաց Պիմէն Պատրիարքէն	13
Շնորհաւորական հեռագիրներ՝ յղուած Ս. Արքուն	14
ՓՈՒՅԱՆ ԽՄԱՐԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ	
— Ուղերձ առ Զարեն Կաթողիկոս	ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ 15
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Խօսք եւ զարծ	ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ 20
— Եկեղեցական աւանդութիւն	» » » 21
ՐԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ	
— Զկայիւր դուռն	ԵՂԻՎԱՐԴ 22
— Քառեակներ	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 24
— Հնչեցեք, խօս զոնգակներ...	Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 25
ՐԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Մանրագրութիւն	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 26
— Նորայր Ն. Բիւզանդացու	
անսիպ «Հասցնիւր Տաղարան»	ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ 27
— Հետեւե՛նք նախնեաց պատուիրաններին	ԳԷՈՐԳ ԱՐԳԱՐԵԱՆ 32
ՀԱՅ ՆԿԱՐՈՂՆԵՐ	
— Հայ Նկարողներ ԺԱ. - ԺԷ. Դարերու	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 36
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ	
— Գրիգոր Վրդ. Մարաշեցի	» » » 40
Արտաշեսեան Հոսոսուրեան դրամները	ԶԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ 41
Քուրբ բժիշկներու գերը Հայոց ջարդին մէջ	Թրգմ. ԱՐԱՄ ՊԷԼԵԱՆ 47
ԴՐԱՆՈՍԱԿԱՆ	
— Yovhannes Tikurantsi	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 50
— «Արցունք - Ժպիտ»	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 51
ՇԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ	
— Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր առողջական վիճակը	
— Ամսօրեայ լուրեր	53
Հաղորդագրութիւն Մայր Արքուն	54
Եկեղեցիներու Միութեան եօթնեակը երուսաղեմի մէջ	Գ. 54
Ամանորի Հանդէս Ժառ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի	55
Ս. ՅԱԿՈԲ ՆԵՐՍԷՆ	57
— Հեռագիր	
— Եկեղեցական - Բեմական	57
— Պատշոնական	57
Սարկաւագական ձեռնագրութիւն	61
Մօնս. Միքէլ Սապայան՝ Լասինաց նոր Պատրիարքը	61
Յունի՝ Կիւլպենկեան Մատենադարանի կողմէ ստացուած գրքերու	62
	68

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ
ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԲԱՆԻՆ